ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΑΠΑΝΤΑ
ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

Ἐποπτεία
ΠΑΝ. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ — ΣΤΕΡ. Ν. ΣΑΚΚΟΥ
Καθηγητῶν Πανεπιστημίου

∴

Ἐπιμέλεια
ΒΑΣ. Σ. ΨΕΥΤΟΓΚΑ — ΘΕΟΔ. Ν. ΖΗΣΗ
Διδακτόρων τῆς Θεολογίας

ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΕΡΓΑ

ΤΟΜΟΣ 13

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΝΤΑΣ ΤΟΝ ΜΟΝΑΧΙΚΟΝ ΒΙΟΝ Β΄—Γ΄

Εἰσαγωγή — Μετάφρασις — Σχόλια
ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ ΤΟΚΑΤΛΙΔΗ
Κείμενον: B. Montfaucon

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

Γραμματεὺς Συντάξεως
Ἱερεὺς ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΔΙΩΤΗΣ
Ἐφημέριος Ἱ. Ν. Ἁγ. Παντελεήμονος Ἀχαρνῶν

ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

57 Α ΠΡΟΣ ΑΠΙΣΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

1. Ἀρκετὰ μὲν εἶναι καὶ αὐτὰ νὰ δημιουργήσουν ἔκπληξιν καὶ φρίκην· καὶ ἂν τώρα δι᾽ αὐτὰ εἴπῃ κανεὶς ἐκεῖνο τὸ προφητικόν, ὅτι «Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἔφριξεν ἡ γῆ ἐπὶ πλεῖον σφόδρα» καὶ ὅτι «Ἔκστασις καὶ φρικτὰ ἐγεννήθη ἐπὶ τῆς γῆς» (Ἱερ. 2, 12 καὶ 5, 30), ὅλα αὐτὰ θὰ τὰ εἴπῃ ἐπικαίρως. Τὸ χειρότερον δὲ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ εἶναι ὅτι, ἀγανακτοῦν δι᾽ αὐτὰ καὶ φέρουν ἐμπόδια, ὄχι μόνον μερικοὶ ξένοι καὶ καθόλου συγγενεῖς πρὸς τοὺς συμβουλευομένους, B ἀλλὰ συγγενεῖς καὶ πατέρες ἔχουν συνηθίσει νὰ ὀργίζωνται δι᾽ αὐτά. Ἂν καὶ γνωρίζω ὅτι πολλοὶ δὲν ἐκπλήττονται πολὺ ὅταν τὸ κάνουν αὐτὸ οἱ πατέρες· ἰσχυρίζονται ὅμως ὅτι τοὺς πνίγει ὁ θυμός, ὅταν ἰδοῦν αὐτούς, ποὺ οὔτε πατέρες εἶναι, οὔτε φίλοι, οὔτε συγγενεῖς, οὔτε ἄλλοι τυχὸν ἁρμόδιοι, πολλάκις δέ, εἶναι καὶ ἄγνωστοι εἰς αὐτοὺς ποὺ ἠκολούθησαν τὸν μοναχισμόν, νὰ πάσχουν τὰ ἴδια, καὶ νὰ ἐρεθίζωνται περισσότερον ἀπὸ τοὺς πατέρας, καὶ νὰ καταπολεμοῦν καὶ νὰ κατηγοροῦν αὐτοὺς ποὺ τοὺς προσείλκυσαν.

Ἐγὼ ὅμως νομίζω ὅτι τὸ ἀντίθετον εἶναι παράδοξον. C Διότι αὐτοὶ ποὺ δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα τῆς κηδεμονίας ἢ τῆς φιλίας, δὲν εἶναι καθόλου παράξενον τὸ ὅτι πονοῦν διὰ τὰ ξένα ἀγαθά, ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ἐπειδὴ κυριεύονται ἀπὸ φθόνον, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ἐπειδὴ λόγῳ τῆς κακίας των θεωροῦν τὴν καταστροφὴν τῶν ἄλλων εὐτυχίαν, κακῶς βεβαίως καὶ ταλαιπώρως, ὁπωσδήποτε ὅμως ἔτσι τὸ θεωροῦν. Τὸ ἄλλο ὅμως, τὸ ὅτι δηλαδὴ οἱ γονεῖς οἱ ἀναθρέψαντες, οἱ εὐχόμενοι καθημερινῶς νὰ ἰδοῦν τὰ παιδιά των πιὸ ἐπιτυχημένα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, αὐτοὶ ποὺ ὑφίστανται δι᾽ αὐτὸ ὁποιανδήποτε θυσίαν, αὐτοί, ὡσὰν νὰ ἐπηρεάζωνται ἀπὸ κάποιαν μέθην, πονοῦν ὅταν τὰ παιδιά των ὁδηγοῦνται εἰς τὴν μοναχικὴν ζωήν, D αὐτὸ εἶναι, περισσότερον ἀπὸ ὅλα, ποὺ μὲ κάνει ν᾽ ἀπορῶ, καὶ νομίζω ὅτι εἶναι ἰσχυρὰ ἀπόδειξις πῶς ὅλα ἔχουν διαφθαρῆ. Διότι αὐτό, δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἴπῃ κανεὶς ὅτι συνέβη οὔτε εἰς τὰ παλαιότερα χρόνια, ὅταν ἐπικρατοῦσε ὁλοσχερῶς ἡ πλάνη. Ἀλλ᾽ ἔγινε μὲν διὰ μίαν φορὰν

εἰς ἑλληνικὴν πόλιν εὑρισκομένην ὅμως ὑπὸ τυραννικὸν καθεστώς. Οὔτε βεβαίως καὶ τότε κανεὶς ἀπὸ τοὺς γονεῖς, ὅπως τώρα, ἀλλ' αὐτοὶ ποὺ κατέλαβον τὴν ἀκρόπολιν, μᾶλλον δὲ ὄχι ὅλοι αὐτοί, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ὁ πλέον διεφθαρμένος[6] καλέσας τὸν Σωκράτην, τὸν διέταξε νὰ παύσῃ νὰ ὁμιλῇ περὶ τῆς φιλοσοφίας. Ἀλλ' ἐκεῖνος ἦτο τύραννος καὶ ἄπιστος καὶ σκληρὸς καὶ ἐνήργει ὅλα διὰ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ πολιτεύματος καὶ ἔχαιρε διὰ τὰ ξένα παθήματα καὶ ἐπειδὴ ἐγνώριζε E ὅτι τὴν ἀρίστην πολιτείαν τίποτε ἄλλο δὲν δύναται νὰ τὴν ἀνατρέψῃ, ὅσον αὐτὴ ἡ διαταγή, ἐτόλμησεν αὐτά. Αὐτοὶ ὅμως, ποὺ εἶναι πιστοὶ καὶ ζοῦν εἰς δῆθεν εὐνομουμένας πόλεις, καὶ σκέπτονται περὶ τῶν παιδιῶν των, τολμοῦν καὶ λέγουν αὐτὰ ποὺ λέγει ὁ τύραννος διὰ τοὺς τυραννουμένους καὶ δὲν ἐντρέπονται. Ὥστε πρέπει ν' ἀπορῇ κανεὶς δι' αὐτοὺς ὅταν ἐμποδίζουν, παρὰ διὰ τοὺς ἄλλους.

Καὶ δι' αὐτὸ καὶ ἐγὼ ἀφοῦ ἀφήσω ἐκείνους, εἰς αὐτοὺς ποὺ ἐνδιαφέρονται περισσότερον διὰ τὰ παιδιά, μᾶλλον δὲ εἰς αὐτοὺς ποὺ ἔπρεπε νὰ ἐνδιαφέρωνται, ὅμως καθόλου δὲν ἐνδιαφέρονται, θὰ ὁμιλήσω μὲ πραότητα καὶ ἐπιείκειαν πολλήν, παρακαλῶν αὐτοὺς 58 A νὰ μὴ δυσανασχετοῦν τόσον πολύ, οὔτε ν' ἀγανακτοῦν, ἐὰν κανεὶς λέγῃ ὅτι γνωρίζει περισσότερον ἀπὸ αὐτοὺς τὸ συμφέρον τῶν παιδιῶν των. Διότι δὲν εἶναι ἀρκετὸν τὸ νὰ γεννήσῃ κανεὶς παιδιὰ εἰς τὸ νὰ διδάξῃ ὁ γονεὺς εἰς τὸν γεννηθέντα τὸ συμφέρον. Τοῦτο βεβαίως ἠμπορεῖ νὰ συμβάλῃ πολὺ εἰς τὸ νὰ εἶναι φιλόστοργος ὁ γονεύς, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ μάθῃ τὸ πραγματικῶς ὠφέλιμον εἰς αὐτὸν δὲν θὰ ἦτο ἀρκετὴ οὔτε ἡ γέννησις, οὔτε ἡ ἀγάπη. Διότι, ἐὰν συνέβαινεν αὐτό, θὰ ἔπρεπε νὰ μὴ βλέπῃ κανεὶς ἐκ τῶν ἀνθρώπων τὸ συμφέρον τοῦ παιδιοῦ περισσότερον ἀπὸ τὸν πατέρα, καθ' ὅσον δὲν θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἄλλους νὰ τὸ ἀγαπᾷ περισσότερον. Τώρα ὅμως καὶ οἱ ἴδιοι πα-

6. Ἐνταῦθα ὁ Χρυσόστομος ἐννοεῖ τὸν Ἀθηναῖον πολιτικὸν καὶ λόγιον Κριτίαν. Οὗτος κατήγετο ἐξ ἐπιφανοῦς καὶ πλουσίας οἰκογενείας. Μέχρι τοῦ 416 π.Χ. ὁ Κριτίας δὲν ἀνεμίχθη εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς πατρίδος του. Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, ἥτις συμπίπτει μὲ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (405-404 π.Χ.), ἐκλέγεται ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων ὡς εἷς ἐκ τῶν τριάκοντα ἀνδρῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνετέθη ἡ ἀνασύστασις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος. Ταχέως κατορθώσας νὰ ὑπερισχύσῃ τῶν ὑπολοίπων 29 ἀνδρῶν, ἐγένετο τύραννος τῶν Ἀθηνῶν συγκεντρώσας εἰς χεῖράς του σύμπασαν τὴν ἐξουσίαν. Ἐπέδειξε ἀφάνταστον σκληρότητα καὶ θηριωδίαν κατὰ τῶν ἀντιπάλων του. Ἀπηγόρευσε δὲ καὶ εἰς τὸν Σωκράτην νὰ διδάσκῃ τοὺς νέους φιλοσοφίαν, φοβούμενος μήπως δι' αὐτῆς ἐπηρεάσῃ ἐναντίον του τοὺς Ἀθηναίους. Τὸ τέλος του ὑπῆρξεν οἰκτρόν· κατεσφάγη ὑπὸ τοῦ δημοκρατικοῦ ἀνδρὸς Θρασυβούλου κατὰ τὴν διάρκειαν συμποσίου τινός, τὸ 408 π.Χ., ὅστις ἐπανέφερε τὸ δημοκρατικὸν καθεστὼς εἰς Ἀθήνας.

τέρες μὲ ὅσα πράττουν ὁμολογοῦν ὅτι τὸ ἀγνοοῦν αὐτό, B ὅταν τὸ ἀναθέτουν εἰς τοὺς παιδαγωγούς, ὅταν παραλαμβάνουν πλῆθος συμβούλων, διὰ νὰ ἀποφασίσουν περὶ τῆς ἐκλογῆς τῆς ζωῆς, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ὁδηγήσουν τὸ παιδί. Καὶ αὐτὸ βέβαια δὲν εἶναι ἐκπληκτικόν, ἀλλὰ τὸ ὅτι πολλάκις μετὰ γενομένην γνωμοδότησιν, ἀπέρριψαν τὴν ἰδικήν των γνώμην καὶ ἐπέβαλον τὴν ἐκλογὴν ἄλλων, σκεπτόμενοι τὸ συμφέρον τῶν παιδιῶν των. Ἂς μὴ δυσανασχετοῦν λοιπὸν οὔτε ἐναντίον μου, ἐὰν θὰ ἔλεγα ὅτι γνωρίζω καλύτερον τὸ εἰς αὐτοὺς ὠφέλιμον. Ἀλλ' ἐὰν δὲν τὸ ἀποδείξω διὰ τῶν λόγων, τότε ἂς μὲ κατηγορήσουν, τότε ἂς μὲ διαβάλουν ὡς ἐγωιστὴν καὶ καταστροφέα καὶ ἐχθρὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

2. Πῶς λοιπὸν θὰ γίνῃ τοῦτο φανερόν, καὶ ἀπὸ ποῦ θὰ γνωρίσωμεν C ποιός εἶναι αὐτὸς ποὺ βλέπει τὸ πραγματικὸν συμφέρον, καὶ ποιός, αὐτὸς ποὺ νομίζει μὲν ὅτι τὸ βλέπει, ἐνῷ καθόλου δὲν τὸ βλέπει; Ἄν, ἀφοῦ ὑποχρεώσωμεν τοὺς ἰδικούς μου λόγους ὡσὰν ἀνταγωνιστὰς νὰ κατέλθουν εἰς ἀναμέτρησιν καὶ νὰ συσχετισθοῦν, ἀναθέσωμεν τὴν περὶ τούτων ἐξέτασιν εἰς ἀμέμπτους δικαστάς. Ὁ κανονισμὸς λοιπὸν τοῦ ἀγῶνος ἐπιβάλλει ν' ἀπευθυνθῶ πρὸς τὸν Χριστιανὸν καὶ ἐκεῖνον μόνον νὰ ἐπικρίνω καὶ τίποτε περισσότερον δὲν ζητεῖ ἀπὸ ἐμέ. «Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν;» (Α' Κορ. 5, 12), λέγει ὁ μακάριος Παῦλος. D Ἀλλ' ἐπειδὴ συμβαίνει νὰ εἶναι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πατέρας τῶν πρὸς τὸν οὐρανὸν ὁδηγουμένων παιδιῶν καὶ ἄπιστοι, ἂν καὶ ὁ νόμος τῶν ἀγώνων μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀφήσωμεν τὴν πρὸς αὐτοὺς μάχην, ἐν τούτοις ἑκουσίως καὶ μὲ προθυμίαν θὰ ἀπευθυνθῶ ἐν πρώτοις πρὸς αὐτούς. Καὶ εἴθε μόνον ἐναντίον αὐτῶν νὰ περιωρίζετο ὁ ἀγών μας, ἂν καί, βεβαίως, καὶ δυσκολώτερος εἶναι καὶ περισσοτέρας λαβὰς ἔχει· διότι «ψυχικὸς ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι» (Α' Κορ. 1. 14). Καὶ συμβαίνει τὸ ἴδιο μὲ τὸ ἐὰν κάποιος προσπαθῇ νὰ πείσῃ ν' ἀγαπᾷ τὴν βασιλείαν αὐτὸν ποὺ δὲν θέλει νὰ πιστεύσῃ προηγουμένως ὅτι ὑπάρχει βασιλεία. Περιωρισμένος εἰς στενὰ πλαίσια, ἠθέλησα πρὸς αὐτοὺς μόνον νὰ διεξάγω τὸν ἀγῶνα αὐτόν. E Διότι διὰ μὲν τὸν πιστὸν ἔχομεν πολλὰ ἐπιχειρήματα ποὺ μᾶς δικαιώνουν, τὴν εὐχαρίστησιν ὅμως ἀπὸ τὴν πληθὺν τῶν ἐπιχειρημάτων τὴν ἐπισκιάζει ἡ ὑπερβολὴ τῆς ἐντροπῆς. Ἐντρέπομαι δηλαδή, ὅταν ἀναγκάζωμαι καὶ εἰς ἐκεῖνον νὰ ἀπευθυνθῶ ὑπὲρ αὐτῶν καὶ φοβοῦμαι μήπως αὐτὴν τὴν κατηγορίαν μόνον θὰ ἠμποροῦσε δικαίως νὰ μοῦ προβάλῃ ὁ εἰδωλολάτρης. Διότι ὡς πρὸς τὰ ἄλλα μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὸν πιστὸν εὐκόλως θὰ τὸν

κερδίσωμεν, ἂν δὲ μάλιστα φανῇ καὶ εὐγνώμων, γρήγορα ὄχι μόνον τὸν 59 A ἔρωτα τῆς μοναχικῆς ζωῆς θὰ τοῦ προξενήσωμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς μαθήσεως τῶν δογμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα στηρίζεται ὁ βίος αὐτός. Δὲν φοβοῦμαι διόλου τὸν ἀγῶνα πρὸς τὸν πιστόν, διότι ἀφοῦ τὸν φέρω διὰ τῶν λόγων εἰς δυσχερῆ θέσιν, τότε θὰ ἀρχίσω τὴν πάλην.

Ἂς ὑποθέσωμεν λοιπὸν ὅτι αὐτὸς ὁ πατὴρ εἶναι ὄχι μόνον εἰδωλολάτρης, ἀλλὰ καὶ πλούσιος περισσότερον ἀπ᾽ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ διάσημος, καὶ κάτοχος μεγάλης ἐξουσίας καὶ πολλῶν ἀγρῶν, καὶ οἰκιῶν καὶ χιλιάδων χρυσῶν νομισμάτων. Κατάγεται δὲ ἀπὸ βασιλικωτάτην πατρίδα καὶ ἀπὸ γένος ἐνδοξότατον καὶ δὲν ἔχει ἄλλα παιδιά, B οὔτε ἐλπίζει ν᾽ ἀποκτήση ἄλλα, ἀλλὰ εἰς αὐτὸν μόνον στηρίζει τὰς ἐλπίδας του. Τρέφει δὲ δι᾽ αὐτὸν καλὰς ἐλπίδας καὶ ἀναμένει ταχέως ν᾽ ἀνέλθη εἰς αὐτὴν τὴν ἐξουσίαν, καὶ νὰ φανῇ λαμπρότερος αὐτοῦ καὶ νὰ τὸν ξεπεράση εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ βίου. Ἔπειτα μέσα εἰς τὰς προσδοκίας αὐτὰς ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι ἔρχεται κάποιος διὰ νὰ ὁμιλήση εἰς αὐτὸν περὶ τῆς τοιαύτης φιλοσοφίας (μοναχικῆς ζωῆς), καὶ νὰ τὸν πείση νὰ περιφρονήση ὅλα ἐκεῖνα καὶ νὰ ἐνδυθῇ ἕνα χονδρὸν ροῦχον καὶ ἐγκαταλείπων τὴν πόλιν νὰ καταφύγη εἰς τὸ ὄρος, ἐκεῖ δὲ νὰ φυτεύη, νὰ ποτίζη, νὰ μεταφέρη ὕδωρ καὶ νὰ πράττη ὅλα τὰ ἄλλα καθήκοντα τῶν μοναχῶν, ποὺ θεωροῦνται μηδαμινὰ καὶ ἀξιοκατάκριτα. Εἶναι δὲ ἀνυπόδητος καὶ κοιμᾶται κάτω, γίνεται δὲ C ἰσχνὸς καὶ ὠχρὸς ὁ ὡραῖος αὐτὸς νεανίας, ποὺ ἔζουσε μέσα εἰς τόσην πολυτέλειαν καὶ τιμὴν καὶ εἶχε τοιαύτας ἐλπίδας, καὶ ἐνδύεται στολὴν κατωτέραν ἀπὸ τὴν τῶν ὑπηρετῶν του. Ἆρά γε ἐδώσαμεν ἀρκετὰς ἀφορμὰς εἰς τὸν κατήγορον καὶ προπαρεσκευάσαμεν ἱκανοποιητικῶς τὸν ἀνταγωνιστήν; Ἐὰν αὐτὰ δὲν ἀρκοῦν θὰ δώσωμεν εἰς αὐτὸν καὶ ἄλλα ἐπιχειρήματα. Ὅτι μαζὶ μὲ αὐτὰ χρησιμοποιεῖ ὅλους τοὺς τρόπους διὰ νὰ μεταπείση τὸν υἱόν, καὶ ὅλα αὐτὰ ματαίως, ὡσὰν νὰ εἶναι τὸ παιδὶ αὐτὸ στηριγμένον ἐπὶ τῆς πέτρας καὶ νικᾷ τοὺς ποταμοὺς καὶ τὴν βροχὴν καὶ τοὺς ἀνέμους. Θρηνεῖ δὲ ὁ πατὴρ καὶ κλαίει, ὥστε νὰ ἐξάψη περισσότερον τὴν ἐναντίον μας ὀργήν, καὶ ὁμιλῶν πρὸς ὅλους D μᾶς ἀποδίδει συνεχῶς τέτοιας κατηγορίας. Τὸν ἐφύτευσα, τὸν ἔθρεψα, ἐταλαιπωρήθην καθ᾽ ὅλην τὴν ἡλικίαν μου, ἐνεργῶν καὶ ὑφιστάμενος ὅλα, ὅσα εἶναι ἐπακόλουθα τῆς τεκνοποιΐας. Εἶχα μεγάλας ἐλπίδας, ὡμίλησα μὲ παιδαγωγούς, προσεκάλεσα διδασκάλους, ἐδαπάνησα χρήματα, ἠγρύπνησα πολλάκις φροντίζων περὶ τῆς καλῆς ἀνατροφῆς, περὶ τῆς μορφώσεως, διὰ νὰ μὴ ὑστερῇ εἰς οὐδὲν ἔναντι τῶν προγόνων του, διὰ ν᾽ ἀναδειχθῇ ἐνδοξό-

τερος ὅλων. Ἐπερίμενα ἀπὸ αὐτὸν νὰ μοῦ συμπαρασταθῇ εἰς τὰ γηρατειά μου, ἐνῷ ἐπερνοῦσε ὁ καιρὸς ἐσκεπτόμουν περὶ τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ γάμου του, περὶ ἐξουσίας καὶ δυναστείας. Ἀλλ᾽ αἰφνιδίως ὡσὰν κάποιος κεραυνὸς ἢ E καταιγὶς ποὺ ἐξέσπασε, τὸ μέγα ἐμπορικὸν πλοῖον ποὺ ἦτο φορτωμένον μὲ πολλὰ ἐμπορεύματα καὶ διήνυσεν μακρὸν πέλαγος καὶ ἔπλεε μὲ εὐνοϊκὸν ἄνεμον καὶ εὑρίσκετο πλησίον τοῦ λιμένος, ὀλίγον πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ λιμένος τὸ κατεπλημμύρισε καὶ ὑπάρχει φόβος ὄχι μόνον φοβερωτάτης πτωχείας, ἀλλὰ καὶ ἀθλίου θανάτου καὶ καταστροφῆς, μήπως δηλαδὴ ἡ καταιγὶς ξεσπάση εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ ἔχοντος αὐτὰ τὰ πλούτη. Ἔτσι λοιπὸν μοῦ συνέβη τώρα. Διότι οἱ ἐπικατάρατοι καὶ καταστροφεῖς καὶ ἀπατεῶνες (ἂς τὰ λέγη λοιπὸν αὐτά, δὲν θὰ ἀλλάξωμεν συμπεριφορὰν) μοῦ ἐξήρπασαν τὸν γηροτρόφον, 60 A ὕστερα ἀπὸ τόσας ἐλπίδας, καὶ ὡσὰν λησταρχοι τὸν ἀπήγαγον εἰς τὰ καταφύγιά των, καὶ τόσον πολὺ τὸν ἐγοήτευσαν μὲ τὰ μαγικὰ λόγια των, ὥστε νὰ προτιμᾷ ν᾽ ἀντιμετωπίζη καὶ τὴν σκληρότητα, καὶ τὸ πῦρ, καὶ τὰ θηρία, καὶ ὁ,τιδήποτε ἄλλο, παρὰ νὰ ἐπανέλθη εἰς τὴν προτέραν πλουσίαν ζωήν. Καὶ μάλιστα τὸ χειρότερον, ἐνῷ τὸν ἔπεισαν δι᾽ αὐτά, προσποιοῦνται ὅτι διαβλέπουν καλύτερα ἀπὸ ἡμᾶς τὸ συμφέρον. Ἔρημοι καὶ αἱ οἰκίαι, καὶ οἱ ἀγροί· γεμᾶτοι δὲ ἀπὸ κατήφειαν καὶ αἰσχύνην οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ ὑπηρέται. Καὶ χαίρονται μὲν διὰ τὰς συμφοράς μου οἱ ἐχθροί μου, ἐντρέπονται ὅμως οἱ φίλοι. Ἐγὼ δὲν ἔχω καμμίαν ἄλλην γνώμην, B παρὰ νὰ βάλω φωτιὰ καὶ νὰ τὰ καύσω ὅλα, καὶ τὰ σπίτια, καὶ τοὺς ἀγρούς, καὶ τὰ κοπάδια τῶν βοδιῶν, καὶ τὰ τῶν προβάτων. Διότι, ποῦ θὰ μοῦ φανοῦν χρήσιμα αὐτά, ὅταν δὲν ὑπάρχη ἐκεῖνος ποὺ θὰ τὰ χρησιμοποιήση, ἀλλ᾽ ἔγινεν αἰχμάλωτος, καὶ δουλεύει πλησίον βαρβάρων καὶ ἀγρίων ἀνθρώπων, δουλείαν πικροτέραν τοῦ θανάτου; Ἔντυσα μὲ μαύρην στολὴν ὅλους τοὺς ὑπηρέτας, κατερράντισα τὰς κεφαλὰς μὲ στάκτην, ἐτοποθέτησα ὁμάδας γυναικῶν, τὰς προσέταξα νὰ κλαίουν γοερώτερα ἀπ᾽ ὅτι ἐὰν ἔβλεπαν νεκρόν. Νὰ μὲ συγχωρήσετε δέ, ποὺ κάνω αὐτὸ τὸ πρᾶγμα· C διότι τὸ πένθος μου εἶναι μεγαλύτερον ἐκείνου. Νομίζω ὅτι μ᾽ ἐνοχλεῖ τὸ φῶς καὶ μὲ στενοχωροῦν οἱ ἀκτῖνες, ὅταν ἀναλογισθῶ τὴν μορφὴν τοῦ δυστυχισμένου ἐκείνου παιδιοῦ, ὅταν τὸν ἰδῶ ἐνδεδυμένον κατώτερα ἀπὸ τοὺς ἀγροίκους ἐκείνους, καὶ ἀποστελλόμενον εἰς ἐργασίας ἀτιμωτέρας. Ὅταν ἀναλογισθῶ τὴν ἀμετάτρεπτον γνώμην του, κατακαίομαι, κομματιάζομαι, ἐκρήγνυμαι.

3. Ἐνῷ λέγει αὐτά, καὶ κυλίεται πρὸ τῶν ποδῶν τῶν ἀκουόντων καὶ καταρραντίζει μὲ στάκτην τὴν κεφαλήν, καὶ

ἀλείφει μὲ σκόνην τὸ πρόσωπον, καὶ παρακαλεῖ ὅλους νὰ τὸν βοηθήσουν καὶ καταμαδεῖ τὴν γηραιὰν κόμην του. Ἀσφαλῶς ὁ καλὸς κατήγορος D κατώρθωσε μετὰ πολλῆς ἀκριβείας καὶ τελειότητος νὰ ἐξάψῃ ὅλους καὶ νὰ τοὺς πείσῃ νὰ ρίψουν εἰς τὸν γκρεμὸν αὐτοὺς ποὺ ἔκαμαν αὐτά. Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὡμίλησα περὶ αὐτῶν τῶν ἀκροτήτων, διὰ νὰ μὴ ἠμποροῦν οἱ ἄλλοι νὰ εἰποῦν τίποτε, ἀφοῦ αὐτὸς ποὺ παρεσκευάσθη ψυχολογικῶς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἡττηθῇ ἀπὸ ἡμᾶς μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Διότι ἀφοῦ ἀπεστομώθη αὐτὸς ποὺ τὰ ἔχει ὅλα μαζί, εὔκολα θὰ ὑποταχθῇ εἰς ἡμᾶς, αὐτὸς ποὺ δὲν τὰ ἔχει ὅλα (οὔτε βέβαια εἶναι δυνατὸν ὅλα μαζὶ νὰ συγκεντρωθοῦν). Αὐτὸς λοιπὸν ἂς λέγῃ ταῦτα, E καὶ περισσότερα ἀπὸ αὐτά. Ἐγὼ ὅμως θὰ ἱκετεύσω τοὺς δικαστὰς νὰ μὴ λυπηθοῦν τὸν γέροντα αὐτὸν τώρα, ἀλλ' ὅταν δείξωμεν ὅτι αὐτὸς πενθεῖ τὸν υἱόν, ποὺ ὄχι μόνον δὲν ἔχει πάθει τίποτε τὸ φοβερόν, ἀλλὰ ἀπήλαυσε καὶ πολύτιμα ἀγαθά, ὑπεράνω τῶν ὁποίων δὲν εἶναι δυνατὸν κανεὶς νὰ εὕρῃ ἄλλα. Διότι τότε πράγματι θὰ ἦτο ἄξιος οἴκτου καὶ δακρύων, ἂν δὲν ἠμπορῇ νὰ ἐννοήσῃ τὴν εὐτυχίαν τοῦ παιδιοῦ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν αὐτὸς εὑρίσκεται τόσο μακρυά, ὥστε νὰ θρηνῇ ὡσὰν νὰ πρόκειται διὰ μεγίστας συμφοράς.

Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν ν' ἀρχίσω τὸν πρὸς αὐτὸν λόγον; Ἀπὸ τὸν πλοῦτον καὶ τὰ χρήματα, ἐπειδὴ καὶ ὁ ἴδιος δι' αὐτὸ περισσότερον ἀπ' ὅλα κλαίει, καὶ ὅλοι νομίζουν ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ φοβερώτερον ὅλων, δηλαδὴ τὸ ἐὰν παιδιὰ πλουσίων ἤθελον προσελκυσθῇ εἰς τὸν βίον αὐτόν. 61 A Πές μου, λοιπόν, ποιόν καλοτυχίζομεν ὅλοι καὶ θεωροῦμεν ἀξιοζήλευτον; Αὐτὸν ποὺ διψᾷ συνεχῶς καὶ πρὶν γεμίσῃ τὸ ἕνα ποτήρι ζητεῖ καὶ ἄλλο καὶ εὑρίσκεται πάντα εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν, ἢ αὐτὸν ποὺ ἔγινεν ἀνώτερος τῆς ἀνάγκης ἐκείνης καὶ μένει ἀδίψαστος πάντα καὶ οὐδέποτε ἔχει ἀνάγκην ἐκείνου τοῦ ποτοῦ; Δὲν ὁμοιάζει ὁ μὲν πρῶτος μὲ ἐμπύρετον ποὺ εὑρίσκεται εἰς φοβερὰν ἀνάγκην καὶ ἂν ἀκόμη ἠμπορῇ νὰ ἀντλῇ τὰ ὕδατα ἀπὸ πηγάς, ὁ δὲ δεύτερος καὶ ἐλεύθερος εἶναι πράγματι, ὡς πρὸς τὴν ἀληθινὴν ἐλευθερίαν, καὶ ἀπολαμβάνει τὴν ἀληθινὴν ὑγείαν καὶ ὑπερβαίνει τὰ μέτρα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως; Τί λοιπόν; Ἐὰν κάποιος ποὺ ἐπιθυμεῖ γυναῖκα ἔρχεται εἰς σαρκικὴν μετ' αὐτῆς σχέσιν διαρκῶς, B φλέγεται ὅμως περισσότερον μετὰ τὴν συνουσίαν, ἐνῷ ἄλλος ἀποφεύγει τὴν μανίαν καὶ δὲν ὑποκύπτει οὔτε κατὰ τὸν ὕπνον εἰς τὸ πάθος, ποῖος λοιπὸν πάλιν εἶναι δι' ἡμᾶς ἀξιοζήλευτος καὶ εὐτυχής; Ποιός δὲ εἶναι ἄθλιος καὶ δυστυχής; Δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ φλογίζεται ἀπὸ τὸν ἀνικανοποίητον ἐκεῖνον ἔρωτα, ποὺ μὲ κανέναν τρόπον δὲν ἠμπορεῖ νὰ σβεσθῇ, ἀλλὰ

μόνον ἐπαυξάνεται μὲ τὰ ἐπινοούμενα φάρμακα; Ἐὰν δὲ ἐπὶ πλέον μακαρίζῃ τὸν ἑαυτόν του διὰ τὸ πάθος καὶ οὔτε ὁ ἴδιος θέλει νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν ἀνάγκην ἐκείνην καὶ προσέτι κλαίει δι' αὐτοὺς ποὺ ἀπαλλάσσονται ἀπὸ τὸ πάθος, ὅπως αὐτὸς ἐδῶ τώρα, μήπως δὲν εἶναι καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ πάλιν ἐλεεινότερος καὶ ἀθλιώτερος, ὄχι μόνον ἐπειδὴ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ ἀγνοεῖ ὅτι ἀσθενεῖ, C καὶ δι' αὐτὸ οὔτε θέλει ὁ ἴδιος νὰ ἀπαλλαγῇ, θρηνεῖ δὲ καὶ διὰ τοὺς ἀπηλλαγμένους;

Ἂς ἐφαρμόσωμεν λοιπὸν τὸ παράδειγμα αὐτὸ καὶ εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῶν χρημάτων καὶ ἂς ἴδωμεν ποιὸς εἶναι ὁ ἄθλιος καὶ δυστυχής· διότι αὐτὸς ὁ ἔρως εἶναι ἰσχυρότερος καὶ σφοδρότερος ἀπὸ ἐκείνους. Ἠμπορεῖ λοιπὸν νὰ προξενήσῃ περισσότερον πόνον, ὄχι μόνον ἐπειδὴ ἡ λαμπάδα του διαρκεῖ περισσότερον, ἀλλὰ καὶ διότι εἰς κάθε παραμυθίαν ποὺ ἐπινοεῖται εἶναι ἀνυποχώρητος καὶ περισσότερον ἄκαμπτος ἀπὸ ἐκείνους. Περισσότερον χορταίνουν μετὰ τὴν ἀπόλαυσιν οἱ ἐπιθυμοῦντες ποτὰ καὶ σώματα παρὰ αὐτοὶ ποὺ διψοῦν D διὰ τὸν πλοῦτον. Δι' αὐτὸ ἠναγκάσθην νὰ κατασκευάσω ἐκείνους διὰ τοῦ λόγου, ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φανῇ τοῦτο ἀμέσως ἐκ τῆς πείρας, ἐνῷ διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτὴν ἐκ τῶν πραγμάτων δυνάμεθα νὰ παρουσιάσωμεν πολλὰ παραδείγματα. Δι' αὐτὰ λοιπόν, πές μου, θρηνεῖς τὸν υἱόν σου, διότι ἀπηλλάγη ἀπὸ τὴν μανίαν καὶ τὴν τόσην ζάλην, διότι δὲν εἶναι αἰχμάλωτος ἀνικανοποιήτου πάθους, διότι ἀπέφυγε αὐτὸν τὸν πόλεμον καὶ τὴν μάχην; Δὲν θὰ τὸ ἐπάθαινε αὐτό, λέγει, οὔτε θὰ ἐπάθει τὰ περισσότερα, E ἀλλὰ θὰ ἠρκεῖτο εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν παρόντων.

Κατ' ἀρχὴν ὑποστηρίζεις, οὕτως εἰπεῖν, πρᾶγμα ἀντίθετον πρὸς τὴν φύσιν. Ὅμως ἂς δεχθοῦμε καὶ αὐτὸ καὶ ἂς ὑποθέσωμεν διὰ τοῦ λόγου ὅτι δὲν θὰ ἤθελε αὐτὸς νὰ προσθέσῃ ἄλλα εἰς τὰ ὑπάρχοντα καὶ δὲν θὰ ἐκυριεύετο ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν ἐκείνην. Ἐγὼ θὰ ἀποδείξω, καὶ ὑπ' αὐτὰς τὰς προϋποθέσεις, ὅτι τώρα εὑρίσκεται εἰς μεγαλυτέραν ἄνεσιν καὶ ἱκανοποίησιν. Τί δηλαδὴ εἶναι ἐλαφρότερον, τὸ νὰ φροντίζῃ κανεὶς διὰ τόσα πράγματα καὶ νὰ αἰχμαλωτίζεται εἰς τέτοιαν φυλακὴν καὶ δουλείαν καὶ νὰ φοβῆται νὰ μὴ χαθῇ τίποτε ἀπὸ τὰ ἀγαθά, ἢ τὸ νὰ ἀπαλλαγῇ καὶ ἀπὸ αὐτὰς τὰς δεσμεύσεις; 62 A Ἂς δεχθοῦμε ὅτι δὲν ἐπιθυμεῖ ἄλλα βάρη· εἶναι πάντως πολὺ καλύτερον νὰ περιφρονῇ καὶ αὐτὰ ποὺ ἤδη ἔχει. Διότι ἐὰν ἔχῃ γίνει παραδεκτὸν ὅτι τὸ νὰ μὴ ἐπιθυμῇ περισσότερα εἶναι μέγιστον ἀγαθόν, τὸ νὰ μὴ χρειάζεται καὶ τὰ ὑπάρχοντα θὰ ἦτο ἀπόδειξις μεγαλυτέρας εὐπραγίας. Διότι ἐκεῖνος ποὺ δὲν διψᾷ καὶ δὲν ἐρωτεύεται (διότι

τίποτε δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ ἴδια παραδείγματα) ἔχει ἀποδειχθῆ εὐτυχέστερος ὄχι μόνον ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ συνεχῶς διψοῦν καὶ συνεχῶς ἐπιθυμοῦν, ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἔπαθαν τοῦτο ἐπ' ὀλίγον καὶ ἱκανοποίησαν τὴν ἐπιθυμίαν, διότι οὔτε ἐδοκίμασε κἂν αὐτὴν τὴν ἀνάγκην.

Θὰ σὲ ἐρωτήσω δὲ πάλιν ἐὰν ἠδύνατο καὶ νὰ ὑπερβῆ εἰς πλοῦτον ὅλους καὶ νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὰ κακὰ τοῦ πλούτου, **B** δὲν θὰ ἐπροτίμα μυριάκις αὐτὴν τὴν περιουσίαν, ὥστε οὔτε βασκανίαν, οὔτε συκοφαντίαν, οὔτε φροντίδα, οὔτε τίποτε ἄλλο ἀπὸ αὐτὰ νὰ ἀνέχεται; Ἂν λοιπὸν ἀποδείξω ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἔχει ὁ υἱὸς καὶ εἶναι πολὺ πλουσιώτερος τώρα, θὰ παύσῃς νὰ θρηνῇς ἐντελῶς καὶ νὰ κλαῖς τόσον πικρά; Ὅτι λοιπὸν ἔχει ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὰς μερίμνας καὶ τὰ ἄλλα δυσάρεστα ἐπακόλουθα τοῦ πλούτου, οὔτε καὶ σὺ ὁ ἴδιος τὸ ἀμφισβητεῖς. Δι' αὐτὸ λοιπόν, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ συνομιλήσωμεν. Ζητεῖς δὲ νὰ πληροφορηθῇς, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι πλουσιώτερος ἀπὸ ἐσένα, ποὺ ἔχεις τόσα πολλά. Αὐτὸ λοιπὸν θὰ σοῦ διδάξωμεν καὶ θὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι αὐτὸ ποὺ νομίζεις ἐσύ, ὅτι δηλαδὴ ἐκεῖνος βρίσκεται εἰς τὴν ἐσχάτην πτωχείαν, **C** αὐτὸ τὸ ἔχεις πάθει ἐσύ, ἂν συγκριθῇς μὲ ἐκεῖνον.

4. Καὶ μὴ νομίσῃς βέβαια ὅτι θὰ ὁμιλήσω διὰ τὰ οὐράνια ἀγαθά, καὶ τὰ μεταθανάτια· διότι θὰ ἀρχίσω ἐν πρώτοις τὴν ἀπόδειξιν ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ ποὺ εἶναι χειροπιαστά. Σὺ μὲν λοιπὸν εἶσαι ἐξουσιαστὴς καὶ μόνον τῶν ἰδικῶν σου, ἐκεῖνος δὲ τῶν ἀγαθῶν ὁλοκλήρου τῆς οἰκουμένης. Ἐὰν δὲ ἀπιστῇς ἔλα νὰ σὲ μεταφέρω εἰς αὐτὸν καὶ νὰ τὸν πείσωμεν, ἀφοῦ κατέλθῃ ἀπὸ τὸ ὄρος ἢ μᾶλλον παραμένων ἐκεῖ, νὰ δώσῃ ἐντολὴν εἰς κάποιον ἀπὸ τοὺς πολὺ πλουσίους καὶ εὐλαβεῖς νὰ στείλῃ ποσότητα χρυσοῦ, ὅσην θέλεις. Μᾶλλον ὅμως δὲν θὰ τὸ δεχθῆ αὐτό, ἀλλ' ἂς διατάξῃ **D** νὰ δοθῆ εἰς τὸν τάδε πτωχόν, καὶ θὰ ἴδῃς τὸν πλουτοῦντα νὰ ὑπακούῃ καὶ νὰ φέρῃ τὸν χρυσὸν προθυμότερα ἀπὸ κάποιον ἐκ τῶν ἰδικῶν σου διαχειριστῶν. Διότι αὐτὸς ὅταν διατάσσεται νὰ ἐξοδεύῃ εἶναι κατηφὴς καὶ σκυθρωπός· ἐκεῖνος δέ, ὅταν δὲν ἐξοδεύῃ, τότε φοβεῖται μήπως διαπράττει σφάλμα, διότι δὲν διετάχθη διὰ κάτι τέτοιο. Καὶ ἠμπορῶ πολλοὺς ἀπ' αὐτοὺς νὰ ἐπιδείξω ὄχι ἀπὸ τοὺς εὐδοκιμήσαντας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ὑποδεεστέρους νὰ ἔχουν τόσην δύναμιν. Καὶ σὺ μέν, ἐὰν οἱ διαχειρισταὶ καταναλώσουν τὰ ἐμπιστευθέντα, δὲν ἠμπορεῖς νὰ ἀπαιτήσῃς κάτι ἄλλο, ἀλλὰ ἀμέσως μεταβάλλεται ὁ πλοῦτος εἰς πτωχείαν, ἀπὸ τὴν κατάχρησιν ἐκείνων. Εἰς τὸν υἱόν σου ὅμως δὲν ὑπάρχει τέτοιος φόβος. **E** Διότι ἐὰν αὐτὸς γίνῃ πτωχός, θὰ δώσῃ ἐντολὴν πάλιν εἰς ἄλλον, καὶ ἂν ἐκεῖνος πάθῃ τὸ

αὐτὸ θὰ ὑπάγῃ εἰς ἄλλον, καὶ πρέπει νὰ στερέψουν πρῶτα αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων παρὰ νὰ λείψῃ κάποιος ποὺ θὰ ὑπακούσῃ εἰς τὰς ἐντολάς. Καὶ ἐὰν μὲν εἶχες τὰς ἰδικάς μας πεποιθήσεις 64 **A** θὰ σοῦ διηγούμην πολλὰς διηγήσεις· ἐπειδὴ ὅμως εἶσαι εἰδωλολάτρης, θὰ εὕρω ἀπὸ ἐκεῖ παράδειγμα. Ἄκουσε λοιπὸν τί λέγει ὁ Κρίτων πρὸς τὸν Σωκράτην: «Καὶ σὺ ἔχεις εἰς τὴν διάθεσίν σου τὰ χρήματά μου, ἀρκετὰ ὅπως νομίζω· ἔπειτα καὶ ἂν λυπῆσαι κάπως ἐμένα καὶ νομίζῃς ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐξοδεύῃς τὰ ἰδικά μου, ἐδῶ εἶναι αὐτοὶ οἱ φίλοι μας ἀπὸ τὰ ξένα, πρόθυμοι νὰ ἐξοδεύσουν ἀπὸ τὰ ἰδικά των. Ἕνας μάλιστα, ὁ Σιμμίας ὁ Θηβαῖος, δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν σκοπόν, ἔχει φέρει μαζί του ἀρκετὰ χρήματα· καὶ ὁ Κέβης καὶ πολλοὶ ἄλλοι εἶναι ἐδῶ πρόθυμοι, ὥστε αὐτὸς ὁ φόβος νὰ μὴ σὲ κρατῆ ἀπὸ τοῦ νὰ σωθῇς οὔτε καὶ ὁ λόγος ποὺ ἔλεγες εἰς τὸ δικαστήριον νὰ σὲ ἐμποδίσῃ, ὅτι δηλαδὴ ἂν ἔφευγες ἀπὸ τὸν τόπον σου, δὲν θὰ εἶχες τί νὰ χρησιμοποιήσῃς διὰ τὸν ἑαυτόν σου· διότι καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη, ὁπουδήποτε πᾷς, θὰ σ' ἐκτιμήσουν. **B** Καὶ ἂν θέλῃς νὰ πᾷς εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἐκεῖ ἔχω φίλους μου, ποὺ θὰ σὲ περιποιηθοῦν πολὺ καὶ θὰ σὲ φροντίσουν διὰ τὴν ἀσφάλειάν σου, ὥστε κανεὶς νὰ μὴ σ' ἐνοχλήσῃ.[7]

Τί πιὸ εὐχάριστον ἀπὸ τὴν εὐπορίαν αὐτήν; Ἀλλὰ αὐτά, ὡς πρὸς ἄνθρωπον ποὺ ζῆ εἰς τὸν κόσμον. Ἐὰν δὲ ἐξητάζομεν μὲ περισσοτέραν φιλοσοφίαν ἀπὸ αὐτόν, τὸν πλοῦτον, ἐσὺ μὲν ἴσως νὰ μὴ παρακολουθήσῃς τὸν λόγον, ἐγὼ ὅμως εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸν εἴπω διὰ τοὺς δικαστάς. Διότι εἶναι τόσον μεγάλος ὁ πλοῦτος τῆς ἀρετῆς, τόσον πιὸ εὐχάριστος, τόσον ποθεινότερος τοῦ ἰδικοῦ σας, ὥστε οὐδέποτε θὰ θελήσουν, αὐτοὶ ποὺ τὸν ἔχουν, νὰ τὸν ἀνταλλάξουν μὲ ὅλην τὴν γῆν, **C** καὶ ἂν ἀκόμη αὐτὴ μετετρέπετο εἰς χρυσὸν μὲ τὰ ὄρη καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τοὺς ποταμούς. Καὶ ἐὰν βεβαίως ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ αὐτό, θὰ ἐπληροφορεῖσο ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, ὅτι δὲν εἶναι ἐγωϊστικοὶ οἱ λόγοι, ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη εὕρισκον πολὺ περισσότερα καὶ μεγαλύτερα, θὰ καταφρονοῦσαν ἐκεῖνον τὸν πλοῦτον καὶ ποτὲ δὲν θὰ τὸν ἀντήλλασσαν μὲ αὐτόν. Καὶ διατί λέγω περὶ ἀνταλλαγῆς; Διότι, οὔτε μαζὶ μὲ τὸν πλοῦτον τῆς ἀρετῆς δὲν θὰ ἐδέχοντο νὰ λάβουν τὸν ὑλικὸν πλοῦτον. Ἐνῶ ἂν κανεὶς ἔδιδε εἰς ἐσᾶς τὸν πλοῦτον τῆς ἀρετῆς μαζὶ μὲ τὰ χρήματα, θὰ τὸν ἐλαμβάνατε μὲ ἁπλωμένα τὰ χέρια. Ἔτσι ὁμολογεῖτε ὅτι ὁ ὑλικὸς πλοῦτος εἶναι κάτι σπουδαῖον καὶ θαυμαστόν. Αὐτοὶ ὅμως δὲν θὰ ἐδέχοντο τὸν ἰδικόν σας πλοῦτον **D** μαζὶ μὲ τὸν ἰδικόν των. Διότι πι-

7. Βλ. Πλάτωνος, Κρίτων, 45 b - c.

στεύουν ὅτι εἶναι ἀξιοκαταφρόνητον πρᾶγμα. Καὶ αὐτὸ θὰ τὸ ἀποδείξω μὲ τὰ ἰδικά σας παραδείγματα. Διότι πόσα χρήματα νομίζεις ὅτι θὰ ἔδιδεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὸν Διογένην, ἐὰν αὐτὸς ἤθελε νὰ τὰ δεχθῇ; Ὅμως δὲν τὰ ἠθέλησεν. Ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως φιλοδοξοῦσε καὶ ἔκαμε τὸ πᾶν, ὥστε νὰ ἠμπορέσῃ κάποτε νὰ φθάσῃ τὸν πλοῦτον τοῦ Διογένους.

5. Θέλεις νὰ ἴδῃς τὴν πτωχείαν σου καὶ ἀπὸ ἀλλοῦ, καθὼς καὶ τὸν πλοῦτον τοῦ παιδιοῦ σου; Λοιπόν, πήγαινε καὶ ἀφαίρεσε τὸ μοναδικόν του ροῦχον, καὶ ἀπομάκρυνέ τον ἀπὸ τὴν καλύβην, E καὶ γκρέμισε τὸ ἐρημητήριόν του, καὶ οὔτε ἔτσι θὰ τὸ ἴδῃς δυσαρεστημένον καὶ δυστυχῆ, ἀλλὰ καὶ θὰ σ' εὐχαριστήσῃ δι' αὐτά, καθ' ὅσον τὸν ὠθεῖς περισσότερον εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἐνῷ ἐσύ, ἂν κανεὶς σοῦ ἀφαιρέσῃ δέκα μόνον δραχμάς, δὲν θὰ παύσῃς ποτὲ νὰ θρηνῇς καὶ νὰ ὀδύρεσαι. Λοιπόν, ποιὸς εἶναι πλούσιος; Αὐτὸς ποὺ ὑποφέρει 64 A πάρα πολὺ καὶ διὰ τὰ μηδαμινά, ἢ αὐτὸς ποὺ καταφρονεῖ τὰ πάντα; Καὶ ὄχι μόνον αὐτὰ νὰ κάμῃς, ἀλλὰ καὶ ἐξόρισέ τον ἀπὸ ὅλην τὴν χώραν, καὶ θὰ τὸν ἴδῃς νὰ γελᾷ δι' αὐτὰ ὡσὰν παιδὶ ποὺ παίζει. Ἐσὺ ὅμως, ἂν κανεὶς σὲ ἀπομακρύνῃ μόνον ἀπὸ τὴν πατρίδα, θὰ ὑποφέρῃς πάρα πολὺ καὶ δὲν θ' ἀντέξῃς εἰς τὴν συμφοράν. Ἐκεῖνος ὅμως, ἐπειδὴ ὅλη ἡ ξηρὰ καὶ ἡ θάλασσα εἶναι ἰδική του, τόσον εὔκολα καὶ χωρὶς νὰ λυπηθῇ θ' ἀναχωρήσῃ ἀπὸ αὐτὰ εἰς ἄλλα μέρη, ὅπως ἐσὺ πηγαίνεις διὰ μέσου τῶν ἀγρῶν σου· μᾶλλον δὲ καὶ εὐκολώτερα. Διότι ἐσὺ μέν, ἂν καὶ ἠμπορῇς νὰ βαδίζῃς διὰ μέσου τῶν ἰδικῶν σου ἀγρῶν ἀλλ' ὅμως παρίσταται ἀνάγκη νὰ διέλθῃς καὶ διὰ μέσου τῶν ξένων. Ἐκεῖνος ὅμως θὰ βαδίσῃ διὰ μέσου ὅλης τῆς γῆς ποὺ εἶναι δική του. Καὶ μὲ ἀφθονίαν B αἱ λίμναι καὶ οἱ ποταμοὶ καὶ αἱ πηγαὶ τοῦ παρέχουν ποτὸν ἀπὸ παντοῦ, τροφὴ δὲ αὐτοῦ εἶναι τὰ λάχανα καὶ τὰ χόρτα, καὶ ἄρτοι ἀπὸ πολλὰ μέρη. Καὶ ποῦ νὰ σοῦ εἰπῶ ἀκόμη, ὅτι περιφρονεῖ καὶ ὅλην τὴν γῆν, διότι ἔχει ὡς πόλιν τὸν οὐρανόν! Καὶ ἂν χρειασθῇ νὰ πεθάνῃ θὰ ὑπομείνῃ τὸν θάνατον μὲ μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν ἀπὸ ὅσην σεῖς τὴν καλοπέρασίν σας, καὶ θὰ εὐχηθῇ ν' ἀποθάνῃ ἔτσι ἐνῷ σεῖς θέλετε εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν συζυγικὴν ἑστίαν· ὥστε καὶ πλανώμενον καὶ ἐξόριστον καὶ ἀλήτην θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ ὀνομάσῃ αὐτὸν ποὺ κατοικεῖ εἰς τὴν πόλιν καὶ ἔχει οἰκίαν, παρὰ αὐτὸν ποὺ εἶναι ἀπηλλαγμένος ὅλων αὐτῶν. Διότι δὲν θὰ δυνηθῇς ποτὲ νὰ τὸν διώξῃς ἀπὸ τὴν πατρίδα, μέχρις ὅτου τὸν ἐκδιώξῃς ἀπ' ὅλην τὴν γῆν· ἤ, διὰ νὰ εἴπωμεν πάλιν ἔτσι, C τότε θὰ τὸν ἔχῃς ἀποστείλει πράγματι εἰς τὴν πατρίδα, ὅταν θὰ τὸν διώξῃς ἀπὸ τὴν γῆν. Ἀλλὰ δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ μὲ ἐσένα, ὁ ὁποῖος δὲν γνωρίζεις τίποτε περισ-

σότερον ἀπ' ὅσα βλέπεις. Οὔτε γυμνὸν θὰ ἠμπορέσῃς νὰ τὸν παρουσιάσῃς ἐν ὅσῳ φορεῖ τὰ ροῦχα τῆς ἀρετῆς, οὔτε θὰ τὸν ἀπειλήσῃς μὲ πεῖναν ἐν ὅσῳ γνωρίζει τὴν πραγματικὴν τροφήν. Ἀλλ' εἰς ὅλα αὐτὰ ὑποκύπτουν εὔκολα οἱ πλούσιοι· ὥστε καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ δὲν θὰ ἔσφαλλε κανείς, ἀποκαλῶν αὐτοὺς πτωχοὺς καὶ ὑπερβολικὰ πτωχούς, ἐκείνους δὲ ἀκριβῶς πλουσίους. Διότι αὐτὸς ποὺ ἠμπορεῖ παντοῦ νὰ εὑρίσκῃ καὶ τροφὴν καὶ ποτὸν καὶ κατοικίαν καὶ ἀνάπαυσιν, καὶ ὄχι μόνον δὲν ἀνησυχεῖ, ἀλλὰ καὶ ζῇ εὐτυχέστερα ἀπὸ σᾶς, μὲ τὰς ἀπολαύσεις σας, εὐνόητον ὅτι εἶναι πιὸ εὔπορος ἀπὸ ἄλλους σᾶς D τοὺς πλουσίους, οἱ ὁποῖοι μόνον εἰς τὴν οἰκίαν ἔχετε ἀπ' ὅλα αὐτά. Διὰ τοῦτο δὲν ξέρει ἐκεῖνος νὰ θρηνῇ διὰ τὴν πτωχείαν. Διότι, ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὴν ἀφθονίαν εἶναι καλύτερος αὐτὸς ὁ πλοῦτος, οὔτε μόνον ὡς πρὸς τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν ἐξοδεύεται καὶ δὲν μεταβάλλεται ποτὲ εἰς πτωχείαν, οὔτε ὑπόκειται ποτὲ εἰς τὴν ἀβεβαιότητα τοῦ μέλλοντος, οὔτε ἔχει φροντίδας, οὔτε ὑπόκειται εἰς φθόνον, ἀλλὰ θαυμάζεται καὶ ἐπαινεῖται καὶ ἔχει καλὴν φήμην. Ἐνῷ εἰς ἐσᾶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἴδῃ κανεὶς τὸ ἀντίθετον. Ὄχι μόνον δὲν σᾶς ἐπαινοῦν διὰ τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ καὶ σᾶς μισοῦν, σᾶς ἀποστρέφονται καὶ σᾶς φθονοῦν καὶ σκέπτονται κακὸν ἐναντίον σας οἱ πολλοί. E Αὐτὸς ὅμως ἐπειδὴ ἀποκτᾷ τὸν πραγματικὸν πλοῦτον, διὰ τοῦτο βεβαίως θαυμάζεται, καὶ δι' αὐτὸ δὲν φθονεῖται καὶ δὲν κινδυνεύει ἀπὸ τὴν ἁρπαγήν. Ἀλλά, ἆρά γε, ποιὸς εἶναι καλύτερος διὰ τὴν ὑγείαν; Μήπως αὐτὸς ποὺ ἔχει ἐκεῖνον δὲν εἶναι εὔρωστος καὶ σφριγηλὸς ὅπως τὰ ἄγρια ζῶα, ἐπειδὴ ἀπολαμβάνει τὸν καθαρὸν ἀέρα καὶ τὰ ὑγιεινὰ νερά, καὶ τὰ ἄνθη καὶ τὰ λιβάδια καὶ τὴν ἁγνὴν εὐωδίαν, 65 A ἐκεῖνος δὲ ποὺ ἔχει τὸν ὑλικὸν πλοῦτον ὡσὰν νὰ εὑρίσκεται μέσα εἰς βόρβορον δὲν εἶναι καὶ μαλθακώτερος καὶ περισσότερον φιλάσθενος; Ἐὰν δὲ αὐτὸς ἔχῃ τὰ πρωτεῖα καὶ ὡς πρὸς τὴν ὑγείαν, εἶναι φανερὸν ὅτι τὰ ἔχει καὶ εἰς τὴν ἡδονήν. Ποιός, νομίζεις, καλοπερνᾷ περισσότερον; Αὐτὸς ποὺ εἶναι ἐξαπλωμένος εἰς πλουσίαν χλόην πλησίον καθαρᾶς πηγῆς, ὑπὸ τὴν σκιὰν ἐκτεταμένων δένδρων, καὶ ἔχει ἐστραμμένον τὸ βλέμμα του εἰς τὴν θέαν, καὶ ἔχει τὴν ψυχὴν καθαρωτέραν τοῦ οὐρανοῦ καὶ εὑρίσκεται μακρυὰ ἀπὸ τὴν ταραχὴν καὶ τὸν φόβον, ἢ αὐτὸς ποὺ εἶναι κατάκλειστος εἰς τὸ σπιτάκι του; Διότι, τὰ μάρμαρα βέβαια, δὲν εἶναι καθαρώτερα ἀπὸ τὸν ἀέρα, οὔτε καὶ ἡ σκιὰ τῆς ὀροφῆς πιὸ εὐχάριστη, ἀπὸ τὴν σκιὰν τῶν δένδρων, οὔτε τὸ μωσαϊκὸν ἀπὸ τὸ ἔδαφος, τὸ στολισμένον μὲ ἄνθη. Καὶ εἴσθε μάρτυρες αὐτῶν ὅλοι ἐσεῖς οἱ πλούσιοι, οἱ ὁποῖοι ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχετε ἐπὶ τῶν ὑπερῴων δένδρα B καὶ τὴν

ἀνακούφισιν τῶν λιβαδιῶν, θὰ τὰ ἐπροτιμούσατε περισσότερον ἀπὸ τὴν χρυσῆν στέγην καὶ τοὺς θαυμαστοὺς τοίχους. Ὅταν λοιπὸν μετὰ ἀπὸ τὴν πολλὴν κούρασιν ἐπιθυμῆτε νὰ ἀναπαυθῆτε, ἀφήνετε αὐτὰ καὶ βαδίζετε πρὸς ἐκεῖνα.

Ἀλλ' ἴσως θρηνεῖς περὶ τῆς μεγάλης καὶ πολλῆς ἐκείνης δόξης, ἡ ὁποία πουθενὰ δὲν φαίνεται ἐδῶ; Διότι ὅταν συγκρίνῃς τὰ ἀνάκτορα πρὸς τὴν ἐρημίαν καὶ τὰς ἐκεῖ ἐλπίδας πρὸς τὰς ἐδῶ, νομίζεις ὅτι ὁ υἱός σου ἔχει πέσει ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν οὐρανόν. Λοιπὸν αὐτὸ πρέπει νὰ μάθῃς πρῶτα, ὅτι οὔτε ἡ ἐρημία ἀτιμάζει, C οὔτε τὰ ἀνάκτορα καθιστοῦν κάποιον λαμπρὸν καὶ ἔνδοξον, καὶ πρὶν νὰ ἔλθωμεν εἰς συλλογισμούς, μὲ παραδείγματα θὰ σὲ ἀπαλλάξω ἀπὸ τὴν ὑποψίαν, μὲ παραδείγματα ὄχι ἰδικά μας, ἀλλὰ ἰδικά σας. Σοῦ εἶναι γνωστὸς ἐξ ἀκοῆς ἴσως ὁ Διονύσιος, ὁ τύραννος τῆς Σικελίας, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ Πλάτων ὁ υἱὸς τοῦ Ἀρίστωνος; Πές μου λοιπόν, ποιὸς ἔγινεν ἐνδοξώτερος; Ποιὸς ὑμνεῖται καὶ εὑρίσκεται εἰς τὰ στόματα πολλῶν; Μήπως ὄχι ὁ φιλόσοφος περισσότερον ἀπὸ τὸν τύραννον; Ἂν καὶ ὁ μὲν ἕνας ἐκυριάρχει ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς Σικελίας καὶ ἔζη μὲ τρυφὴν καὶ ἐπέρασε τὴν ζωήν του μὲ πολὺν πλοῦτον, μὲ σωματοφύλακας καὶ μὲ ὅλην τὴν ὑπόλοιπον φαντασίαν· ὁ δὲ ἄλλος ἔζη εἰς τὸν κῆπον τῆς Ἀκαδημίας ὅπου ἐπότιζε καὶ ἐφύτευε καὶ ἔτρωγεν ἐλαίας, καὶ παρέθετε πτωχὴν τράπεζαν D καὶ εὑρίσκετο ἔξω ἀπὸ ὅλην ἐκείνην τὴν πολυτέλειαν. Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτὸ ἀξιοθαύμαστον, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι ἀφοῦ ἔγινε δοῦλος καὶ ἐπωλήθη κατὰ διαταγὴν τοῦ τυράννου, τόσον μακρὰν ἐστάθη ἀπὸ τοῦ νὰ φανῇ ὑποδεέστερος ἐκείνου ἐξ αἰτίας αὐτῶν, ὥστε ἐξ αὐτοῦ νὰ θεωρηθῇ καὶ ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ τυράννου ὡς σεβάσμιος. Τοιοῦτον πρᾶγμα εἶναι ἡ ἀρετή· ὄχι μόνον δι' ὅσων πράττει ἀλλὰ καὶ δι' ὅσων ὑφίσταται δὲν ἀφήνει ὄχι μόνον τὸν ἑαυτόν της ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐφαρμόζοντας αὐτὴν νὰ σκεπάζωνται καὶ νὰ διαβαίνουν ἀπαρατήρητοι. Καὶ τί συνέβη μὲ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Σωκράτην; Πόσον ἐνδοξότερος ἦτο τοῦ Ἀρχελάου;[8] Ἂν καί, ἐκεῖνος ἦτο βασιλεὺς καὶ ἔζη μέσα εἰς πολὺν πλοῦτον· αὐτὸς δὲ ἔζη εἰς τὸ Λύκειον[9] καὶ δὲν εἶχε τίποτε περισσότερον

8. Οὗτος ἐβασίλευσεν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τοῦ 413 μέχρι τοῦ 399. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του τὸ Μακεδονικὸν βασίλειον ἔφθασεν εἰς μεγάλην ἀκμήν.

9. Τὸ γυμνάσιον ἢ δημοσία παλαίστρα ἔχουσα στεγασμένους περιπάτους εἰς τὸ ἀνατολικὸν προάστειον τῶν Ἀθηνῶν, κληθεῖσα ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ γείτονος ναοῦ τοῦ Λυκείου Ἀπόλλωνος. Ἐνταῦθα ἐσύχναζεν ὁ Σωκράτης. Ἐνταῦθα δὲ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης συνήθιζε νὰ διδάσκῃ ἢ ὁμιλῇ περιπατῶν, δι' ὃ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐκλήθησαν Λύκειοι Περιπατητικοί.

ἀπὸ ἕνα ροῦχον καὶ μάλιστα μὲ τὸ ἴδιο, καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ κατὰ τὸ θέρος E καὶ καθ' ὅλας τὰς ἐποχάς, ἐφαίνετο ἐνδεδυμένος. Ἔζη δὲ πάντοτε ἄνευ ὑποδημάτων καὶ παρέμενεν νηστικὸς ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ διετρέφετο μόνον μὲ ἄρτον καὶ αὐτὸ ἦτο δι' αὐτὸν τὸ προσφάγιον καὶ τὸ γεῦμα. Ἀκόμη δὲ καὶ αὐτὸ τὸ τραπέζι δὲν τὸ ἐτοίμαζε μὲ ἰδικά του τρόφιμα, ἀλλ' ἔπαιρνε ἀπὸ ἄλλους. Εἰς τόσην μεγάλην πτωχείαν ἔζη. 66 A Καὶ ἦτο τόσον ἐνδοξότερος τοῦ βασιλέως, ὥστε ἂν καὶ πολλάκις τὸν ἐκάλεσε ἐκεῖνος, δὲν ἠθέλησε ν' ἀφήσῃ τὸ Λύκειον καὶ νὰ ἔλθῃ πρὸς τὸν πλοῦτον ἐκείνου. Καὶ ἀπὸ τὴν φήμην ποὺ ὑπάρχει τώρα φαίνονται καὶ τὰ προηγούμενα. Διότι τὰ ὀνόματα αὐτῶν εἶναι γνωστὰ εἰς πολλούς, ἐνῷ ἐκείνων εἰς κανένα. Ὁ δὲ Σινωπεὺς[10] πάλιν, ἄλλος φιλόσοφος αὐτός, ἦτο τόσον πλουσιώτερος καὶ ἀπ' αὐτοὺς καὶ ἀπὸ χιλιάδας ἄλλας τέτοιων βασιλέων, ἂν καὶ ἐζοῦσε ρακένδυτος, ὥστε ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν ἐνῷ ὡδηγοῦσε τὸ στράτευμα ἐναντίον τῶν Περσῶν, τὰ ἄφησε ὅλα καὶ ἦλθε διὰ νὰ τὸν ἰδῇ καὶ νὰ τὸν ἐρωτήσῃ μόνος του, μήπως ἐχρειάζετο τίποτε, καὶ ἐὰν ἤθελε νὰ ζητήσῃ τίποτε· αὐτὸς ὅμως τίποτε δὲν ἐζήτησε. B Ἆρά γε σοῦ εἶναι ἀρκετὰ τὰ παραδείγματα ἢ θέλεις νὰ θυμηθοῦμε καὶ ἄλλα; Διότι αὐτοὶ ἔγιναν λαμπρότεροι ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς εἰς τὰ ἀνάκτορα ζῶντας ἐπιφανεῖς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν βασιλέα, προτιμήσαντες τὴν ἰδιωτικὴν καὶ ἀμέριμνον ζωὴν καὶ μὴ ἐπιθυμοῦντες οὔτε νὰ πλησιάσουν εἰς τὰ τῆς διοικήσεως τῆς πολιτείας. Εἰς αὐτὴν ὅμως τὴν πολιτείαν δὲν θὰ ἴδῃς λαμπροὺς τοὺς ζῶντας μὲ πλοῦτον καὶ πολυτέλειαν καὶ ἀφθονίαν, ἀλλὰ τοὺς ζῶντας εἰς πτωχείαν καὶ ἁπλότητα καὶ ταπεινότητα. Καὶ εἰς μὲν τοὺς Ἀθηναίους ὁ Ἀριστείδης, τὸν ὁποῖον ἐκήδευσεν ὁ δῆμος ὅταν ἀπέθανεν, ἐνῷ, καὶ ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ ὡς πρὸς τὸ γένος καὶ ὡς πρὸς τὴν πολυτέλειαν καὶ ὡς πρὸς τὴν ρητορικὴν ἱκανότητα καὶ ὡς πρὸς τὴν σωματικὴν δύναμιν C καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔνδοξον καταγωγὴν καὶ ὡς πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα ὑπερεῖχεν αὐτοῦ ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐν τούτοις ἦτο λαμπρότερος, ὅσον εἶναι ἕνας φιλόσοφος ἀπὸ ἕνα παιδὶ ἀνάξιον λόγου. Εἰς τοὺς Θηβαίους ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος, κληθεὶς εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ δήμου δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταβῇ ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι ἔτυχε νὰ πλύνεται τὸ ροῦχον του καὶ δὲν εἶχε ἄλλο νὰ ἐνδυθῇ, ἦτο ὁ ἐπιφανέστερος ὅλων

10. Ἐδῶ ὑπαινίσσεται ὁ Χρυσόστομος τὸν κυνικὸν φιλόσοφον Διογένην, ὁ ὁποῖος κατήγετο, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τὴν Σινώπην τοῦ Πόντου· ἐντεῦθεν λοιπὸν αἱ προσωνυμίαι Σινωπεὺς καὶ Ποντικός. Ἐγεννήθη περὶ τὰ τέλη τοῦ Ε' αἰῶνος π.Χ. καὶ ἀπέθανε κατὰ τὸ 323 εἰς τὴν Κόρινθον.

τῶν στρατηγῶν ποὺ ἦσαν ἐκεῖ. Μὴ λοιπὸν μοῦ ὁμιλήσης διὰ τὴν ἐρημίαν οὔτε διὰ τὰ ἀνάκτορα. Διότι δὲν χαρακτηρίζεται ἡ λαμπρότης καὶ ἡ δόξα ἀπὸ τοὺς τόπους, οὔτε ἀπὸ τὰ ροῦχα, οὔτε ἀπὸ τὰ ἀξιώματα, οὔτε ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ψυχικὴν ἀρετὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν μόνον.

8. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ παραδείγματα δὲν ἔχουν καὶ τόσην δύναμιν, θὰ ἀρχίσω τὴν ἐξέτασιν D ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ παιδί σου. Διότι θὰ τὸ εὕρωμεν νὰ εἶναι τώρα ὄχι μόνον λαμπρότερον, ἀλλὰ καὶ τιμιώτερον ἐξ αἰτίας ἐκείνων διὰ τὰ ὁποῖα ἰσχυρίζεσαι ὅτι εἶναι ἐπονείδιστος καὶ μηδαμινός. Διότι ἂν θέλης, ἀφοῦ τὸν πείσωμεν νὰ κατέλθη ἀπὸ τὸ ὄρος, ἂς τὸν πείσωμεν νὰ εἰσέλθη εἰς τὴν ἀγοράν. Θὰ ἴδῃς τότε νὰ στρέφεται ὅλη ἡ πόλις καὶ νὰ τὸν ὑποδεικνύουν ὅλοι καὶ νὰ θαυμάζουν καὶ νὰ ἐκπλήττωνται, ὡσὰν νὰ κατῆλθε τώρα ἀπὸ τὸν οὐρανὸν ἕνας ἄγγελος. Ἢ νομίζεις ὅτι εἶναι τίποτε ἄλλο ἡ δόξα; Διότι θὰ εἶναι ἐνδοξότερος ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς εὑρισκομένους εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτὸν ποὺ φορεῖ τὸ βασιλικὸν στέμμα, ἐξ αἰτίας ἐκείνων, τῶν εὐτελῶν καὶ ἐφθαρμένων ρούχων. Διότι δὲν θὰ ἐξέπληττεν ὅλους τόσον, E ἐὰν ἦτο ἐνδεδυμένος μὲ χρυσᾶ, ἢ μᾶλλον ἂν ἐφόρει τὴν πορφυρᾶν ἐσθῆτα καὶ ἔφερεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸ βασιλικὸν στεφάνι καὶ ἐκάθητο ἐπὶ μεταξωτῶν στρωμάτων καὶ ἐσύρετο ὑπὸ ἡμιόνων καὶ εἶχε σωματοφύλακας χρυσοντυμένους, ὅσον τώρα, ποὺ εἶναι ἀτημέλητος καὶ ἰσχνὸς καὶ φορεῖ ἀκαλαίσθητον ροῦχον καὶ χωρὶς κανένα ἀκόλουθον καὶ χωρὶς ὑποδήματα. Διότι ἐκεῖνα εἶναι διὰ νόμου καθωρισμένα διὰ τὸν βασιλέα, καὶ εἶναι συνηθισμένον θέαμα· καὶ διὰ τοῦτο ἂν κανεὶς ἔλεγε ἀπὸ θαυμασμὸν πρὸς τὸν βασιλέα, 67 A ὅτι εἶναι ἐνδεδυμένος μὲ χρυσῆν στολήν, ὄχι μόνον δὲν ἐκπληττόμεθα, ἀλλ' ἀντιθέτως περιγελῶμεν τὸ λεχθέν, διότι δὲν ἔχει τίποτε τὸ παράδοξον. Ὅσον διὰ τὸν υἱόν σου, ἐὰν ἔλθη κανεὶς καὶ εἴπῃ ὅτι ἀφοῦ περιεφρόνησε τὸν πατρικὸν πλοῦτον καὶ ἀπηρνήθη τὴν κοσμικὴν ματαιοδοξίαν καὶ ὑψώθη ἐπάνω ἀπὸ τὰς κοσμικὰς ἐλπίδας, μετέβη εἰς τὴν ἐρημίαν καὶ ἐνεδύθη χιτώνιον εὐτελὲς καὶ μηδαμινόν, ὅλοι ἀμέσως θὰ προστρέξουν καὶ θὰ ἐκπλαγοῦν καὶ θὰ τὸν χειροκροτήσουν διὰ τὴν μεγαλοψυχίαν του. Καὶ ὅταν μὲν οἱ βασιλεῖς μυριάκις κατηγοροῦνται, εἰς τίποτε δὲν πρόκειται νὰ ὠφελήσουν τὰ χρυσᾶ ροῦχα, διότι ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ τοὺς παρουσιάσουν ὡς ἀξιοθαυμάστους. Αὐτὸς ὅμως καὶ ἀπὸ τὰ ροῦχα ἔχει πολλὰς ἀφορμὰς διὰ νὰ θαυμάζεται. B Ὥστε αὐτὴ ἡ στολὴ τὸν καθιστᾷ περίβλεπτον καὶ ὀνομαστὸν περισσότερον ἀπὸ τὴν βασιλικήν, καθ' ὅσον ἐξ αἰτίας ἐκείνης κανεὶς δὲν θαυμάζει τὸν βασιλέα, ἐξ αἰτίας δὲ αὐτῆς θὰ ἐκπλαγοῦν ὅλοι

δι' αὐτὸν ποὺ τὴν φορεῖ.

Καὶ ποῖον, λέγει, τὸ ὄφελος τῆς ἐκτιμήσεως ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ τῶν ἐπαίνων; Καὶ ὅμως ἡ δόξα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ αὐτά. Ἀλλὰ δὲν μοῦ χρειάζεται αὐτή, λέγει· ζητῶ ἐξουσίαν καὶ τιμήν. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε αὐτοὶ ποὺ τὸν ἐπαινοῦν καὶ θὰ τὸν τιμήσουν. Ἐὰν δὲ ἐπιθυμῇς νὰ ἔχῃ ὁ υἱός σου ἐξουσίαν καὶ νὰ προΐσταται, θὰ εὕρωμεν καὶ αὐτὰ νὰ ὑπάρχουν μᾶλλον εἰς αὐτοὺς περισσότερον ἀπ' ὅ,τι τὰ προηγούμενα. Καὶ δυνάμεθα μὲν νὰ τὸ ἀποδείξωμεν αὐτὸ καὶ μὲ παραδείγματα, C διὰ νὰ ἔλθωμεν ὅμως εἰς τὸν τρόπον ἐπιχειρηματολογίας ποὺ σὲ παρηγορεῖ ὑπερβολικά, ἂς ἐφαρμόσωμεν αὐτὴν τὴν σκέψιν ὄχι εἰς ἄλλους ἀλλ' εἰς τὸ ἴδιον τὸ παιδί σου. Τί δηλαδὴ νομίζεις ὅτι εἶναι ἀπόδειξις τῆς μεγίστης δυνάμεως; Μήπως δὲν εἶναι τὸ νὰ ἠμπορῇ κανεὶς νὰ ἀποκρούῃ τοὺς βλάπτοντας καὶ νὰ ἀνταμείβῃ τοὺς εὐεργέτας; Ὅλην αὐτὴν λοιπὸν τὴν δύναμιν οὔτε εἰς τὸν βασιλέα θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ εὕρῃ· διότι ἔχει πολλοὺς βλάπτοντας, τοὺς ὁποίους δὲν ἠμπορεῖ νὰ τιμωρήσῃ, καὶ πολλοὺς εὐεργέτας, τοὺς ὁποίους δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀνταμείψῃ. Καὶ διότι, ἂν καὶ ἐπεθύμησε νὰ τιμωρήσῃ ἐχθροὺς ποὺ τὸν ἔβλαψαν πολλάκις εἰς τὸν πόλεμον καὶ τοῦ ἐπροξένησαν χιλιάδας συμφοράς, D ὅμως δὲν ἠδυνήθη· καὶ φίλους, οἱ ὁποῖοι ἐπέδειξαν ἐκεῖ μεγάλας ἀνδραγαθίας, δὲν ἠδυνήθη νὰ τοὺς ἀνταμείψῃ ἐπαξίως, διότι ἐχάθησαν πρὸ τῆς ἀνταμοιβῆς καὶ ἐφονεύθησαν εἰς τὸν πόλεμον. Τί θὰ εἴπῃς λοιπόν, ἂν ἀποδείξω ὅτι ὁ υἱός σου ἔχει πολὺ μεγαλυτέραν δύναμιν ἀπ' αὐτήν, τὴν ὁποίαν οὔτε οἱ βασιλεῖς ἀπολαμβάνουν, ὅπως ἀπέδειξεν ὁ λόγος; Καὶ νὰ μὴ νομίσῃ κανεὶς ὅτι ὁμιλῶ περὶ τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν πιστεύεις· δὲν λησμονῶ ἔτσι εὔκολα τὰς ὑποσχέσεις. Θὰ δώσω τὴν ἀπόδειξιν ἀπὸ αὐτὰ ποὺ συμβαίνουν ἐδῶ. Διότι ἂν εἶναι μεγάλη αὐτὴ ἡ δύναμις, δηλαδή, τὸ νὰ ἠμπορῇ κανεὶς νὰ τιμωρῇ τοὺς βλάπτοντας, E πολὺ μεγαλυτέρα αὐτῆς εἶναι τὸ νὰ εὕρῃ κανεὶς τέτοιαν κατάστασιν τοῦ βίου, εἰς τὴν ὁποίαν οὔτε καὶ ἂν θέλῃ, νὰ μὴ δύναται νὰ ἐκδικηθῇ· καὶ ἂν θέλῃ κανεὶς νὰ βλάψῃ δὲν θὰ τὸ κατορθώσῃ. Ὅτι δὲ αὐτὸ εἶναι μεγαλύτερον ἀπὸ ἐκεῖνο θὰ γίνῃ φανερὸν καὶ σαφές, ἂν ὁμιλήσω μὲ ἄλλο παράδειγμα. Πές μου δηλαδή, τί εἶναι καλύτερον, τὸ νὰ εἶναι κανεὶς τόσον ἔμπειρος εἰς τὴν τέχνην τοῦ πολέμου, ὥστε, κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ μᾶς τραυματίζουν, νὰ μὴ φεύγῃ ἀτραυμάτιστος, ἢ τὸ νὰ ἔχῃ τέτοιο σῶμα, ὥστε, κανείς, καὶ ἂν ἀκόμη μετέλθῃ χιλίους τρόπους, νὰ μὴ δύναται νὰ κτυπήσῃ τὸ σῶμα; Εἶναι φανερὸν εἰς τὸν καθένα ὅτι αὐτὸ εἶναι καὶ ἰσχυρότερον καὶ θειότερον ἀπὸ ἐκεῖνο. Καὶ ὄχι μόνον αὐ-

τό, ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο πολὺ ἀνώτερον ἀπὸ αὐτό. Ποῖον λοιπὸν εἶναι αὐτό; Τὸ νὰ γνωρίζῃ κανεὶς τὰ φάρμακα διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἐξαφανισθοῦν ὅλα τὰ τραύματα. Τρεῖς λοιπὸν εἶναι οἱ τρόποι· ὁ ἕνας μὲν εἶναι νὰ ἠμπορῇ κανεὶς νὰ ἀντιμετωπίζῃ αὐτοὺς ποὺ τοῦ προξενοῦν κακόν, ἄλλος δὲ ἀνώτερος 68 A νὰ δύναται καὶ τὰ τραύματά του νὰ θεραπεύσῃ διότι αὐτὸ δὲν ἀκολουθεῖ κατ' ἀνάγκην ἐκεῖνο. Τὸν τρίτον δὲ τρόπον, δηλαδή, τὸ νὰ μὴ εἶναι κανεὶς εὐάλωτος ὑπὸ οὐδενὸς ἀνθρώπου, πρᾶγμα ποὺ εἶναι καὶ ὑπεράνω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, θὰ ἀποδείξωμεν ὅτι τὸν κατέχει ὁ υἱός σου.

7. Καὶ ὅτι αὐτὰ τὰ λόγια δὲν εἶναι ἁπλὸς θόρυβος τὸ δεικνύει τὸ ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ἀνεζήτησα καὶ εὑρῆκα, ἀπὸ αὐτὴν τὴν μεγάλην δύναμιν ἄλλην μεγαλυτέραν πάλιν. Διότι θὰ παρατηρήσῃ κανεὶς ὅτι ὄχι μόνον δὲν δύνανται, ἀλλὰ οὔτε θέλουν νὰ βλάψουν ὡρισμένους ἐξ αὐτῶν· ὥστε ἡ ἀσφάλειά του εἶναι διπλῆ. B Τί λοιπὸν πιὸ θεῖον θὰ ἐγίνετο ἀπὸ τὴν ζωὴν αὐτήν, εἰς τὴν ὁποίαν κανεὶς οὔτε θὰ θελήσῃ, οὔτε καὶ ἂν θέλῃ θὰ ἠμπορέσῃ νὰ πράξῃ τὸ κακόν; Καὶ μάλιστα, ὅταν τὸ νὰ μὴ θέλῃ δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν ἠμπορεῖ, ὅπως συμβαίνει εἰς πολλούς, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι δὲν εὑρίσκει καμμίαν αἰτίαν. Διότι ἐὰν ἦτο μόνον αὐτό, τὸ ὅτι δὲν ἠμπορεῖ δηλαδή, δὲν θὰ ἦτο καὶ τόσον σπουδαῖον· διότι θὰ ἐγεννᾶτο πολὺ μῖσος εἰς τοὺς θέλοντας μέν, μὴ δυναμένους ὅμως νὰ κάμουν κακό· δὲν εἶναι δὲ εὐκαταφρόνητος τρόπος μακαριότητος καὶ αὐτός. Αὐτὸ λοιπὸν θὰ ἐξετάσωμεν, ἐὰν συμφωνῇς, πρῶτον. Ποιός λοιπόν, πές μου, θὰ θελήσῃ νὰ βλάψῃ ποτὲ τὸν μὴ ἔχοντα κανένα κοινὸν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, οὔτε λόγῳ συμβολαίων ἢ κτημάτων, ἢ χρημάτων, C οὔτε διὰ κάτι ἄλλο; Διὰ ποῖα κτήματα θὰ φιλονεικήσῃ μὲ αὐτόν; Διὰ ποίους δούλους, διὰ ποίαν δόξαν, ἀπὸ τί φοβούμενος; Ἀπὸ τί ἐρεθιζόμενος; Διότι, ἢ ἐξ αἰτίας φθόνου, ἢ φόβου ἢ ὀργῆς κινούμεθα διὰ νὰ βλάψωμεν τοὺς ἄλλους. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ βασιλικώτατος εἶναι ἀνώτερος ὅλων. Διότι ποῖος θὰ φθονήσῃ αὐτὸν ποὺ περιφρονεῖ ὅλα αὐτά, διὰ τὰ ὁποῖα ἄλλοι καταπονοῦνται καὶ μεριμνοῦν; Ποῖος δὲ θὰ ὀργισθῇ, χωρὶς καθόλου ν' ἀδικηθῇ; Ποῖος δὲ θὰ φοβηθῇ, χωρὶς νὰ ἔχῃ καμμίαν ὑποψίαν; Λοιπὸν ὅτι δὲν θὰ θελήσουν μερικοὶ νὰ τὸν ἀδικήσουν εἶναι φανερὸν ἀπὸ αὐτό· ὅτι δέ, οὔτε καὶ ἂν θέλουν θὰ ἠμπορέσουν, καὶ αὐτὸ εἶναι ἐξ ἴσου φανερὸν μὲ ἐκεῖνα. Διότι δὲν δίδει ἀφορμὰς καὶ λαβὰς D ἀπὸ ὅπου θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ τὸν πιάσῃ· ἀλλ' ὅπως ὁ ἀετὸς ποὺ πετᾷ ὑψηλὰ δὲν θὰ ἔπιπτε ποτὲ εἰς παγίδα σπουργιτιῶν, ἔτσι καὶ αὐτός. Διότι ἀπὸ ποῦ ἀφορμώμενος θὰ ἠμπορέσῃ κανεὶς νὰ τὸν βλάψῃ; Χρήματα δὲν ὑπάρχουν εἰς αὐτόν, διὰ νὰ τὸν ἀπειλήσῃ μὲ

ζημίαν· πατρίδα δὲν ἔχει, διὰ νὰ τὸν ἀπειλῇ μὲ ἐξορίαν· δὲν ἐπιθυμεῖ δόξαν, διὰ νὰ τὸν ὁδηγήσῃ εἰς ἀτιμίαν· ἕνα μόνον ὑπολείπεται, ὁ θάνατος· ἀλλ' ἐδῶ ἀκόμη περισσότερον δὲν θὰ ἠμπορέσῃ νὰ τὸν λυπήσῃ ποτέ, ἀντιθέτως μάλιστα, θὰ τὸν ὠφελήσῃ πάρα πολύ. Διότι τὸν στέλλει εἰς ἄλλην ζωήν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ποθεῖ, καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας κάνει τὰ πάντα καὶ ἀγωνίζεται· E ὥστε τοῦτο εἶναι ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοὺς πόνους καὶ ὄχι τιμωρία, ἀλλὰ παῦσις τοῦ ἱδρῶτος καὶ ἀνάπαυσις. Θέλεις νὰ μάθῃς καὶ ἄλλην ἔκφρασιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, πολὺ φιλοσοφικωτέραν ταύτης; Καὶ ἂν ἀκόμη δηλαδὴ τοῦ προξενήσῃ κανεὶς ἀπείρους συμφοράς, καὶ ἂν τὸν μαστιγώσῃ, καὶ ἂν τὸν δέσῃ, τὸ μὲν σῶμα ὑποφέρει ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του, ἡ δὲ ψυχὴ παραμένει ἄθικτος ἐξ αἰτίας τῆς φιλοσόφου διαθέσεώς του. Διότι, οὔτε κυριεύεται ἀπὸ θυμόν, οὔτε αἰχμαλωτίζεται ἀπὸ μῖσος, οὔτε ἐξ ἀπεχθείας, μάχεται ἐναντίον τινός. Καὶ δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ σπουδαῖον, ἀλλὰ τὸ πολὺ θαυμαστότερον αὐτοῦ εἶναι τὸ ἑξῆς· ὅπως δηλαδή, εὐεργέτας καὶ προστάτας, ἔτσι ἀγαπᾷ αὐτούς, ποὺ ἐνήργησαν τοιουτοτρόπως, καὶ εὔχεται νὰ ἔχουν ὅλα τὰ ἀγαθά. Ἂν καί, τί τὸ σπουδαῖον θὰ τοῦ ἔδιδες, ἐὰν μυριάκις τὸν ἀνηγόρευες βασιλέα τῆς οἰκουμένης 69 A καὶ παρέτεινες ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν τὴν βασιλείαν; Ποίας πορφυρᾶς ἐσθῆτος αὐτὸ τὸ ἀπόκτημα, ποίας δόξης δὲν εἶναι πολυτιμότερον; Τί δὲν θὰ ἔδιδεν, ὥστε νὰ λάβῃ τέτοιαν ψυχήν; Ἐγὼ νομίζω ὅτι καὶ αὐτοὶ ποὺ ἀγαποῦν πάρα πολὺ τὸ σῶμα θὰ προτιμοῦσαν τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῆς τῆς ζωῆς.

Θέλεις καὶ ἀπὸ ἀλλοῦ νὰ ἴδῃς τὴν δύναμιν τοῦ ἀνδρὸς πλέον θαυμαστὴν καὶ εὐχάριστον ἀπὸ μίαν ταπεινὴν βεβαίως ἄποψιν ποὺ εἶναι ὅμως πάρα πολὺ ἀγαπητὴ εἰς ἐσένα; Αὐτὰ δηλαδὴ ποὺ ἔχουν λεχθῆ, ἀποδεικνύουν ὅτι αὐτὸς οὔτε αἰχμαλωτίζεται, οὔτε κυριεύεται· ὅτι δὲ καὶ ἄλλων θὰ προΐσταται καὶ θὰ τοὺς καταστήσῃ πολὺ ἀσφαλεῖς, ἴσως αὐτὸ ζητεῖς νὰ μάθῃς. B Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι ἡ καλυτέρα κηδεμονία, τὸ νὰ φέρῃ καὶ ἄλλους εἰς αὐτὸν τὸν ζῆλον καὶ ἔτσι νὰ τοὺς κάμῃ ἰσχυρούς. Ἂν ὅμως δὲν θέλουν, ἀλλὰ ζοῦν αὐτὴν τὴν κοσμικωτέραν καὶ γηΐνην ζωήν, καὶ εἰς αὐτὴν πάλιν θὰ τὸν ἴδῃς νὰ ἔχῃ δύναμιν μεγαλυτέραν ἀπὸ ἐσένα τὸν πλούσιον, αὐτὸν ποὺ δὲν ἔχει τίποτε, ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον αὐτόν, δηλαδὴ ἐπειδὴ δὲν ἔχει τίποτε. Διότι, ποιός θὰ ὁμιλήσῃ μὲ περισσότερον θάρρος πρὸς τὸν βασιλέα; καὶ ποιός θὰ τὸν ἐλέγξῃ; Σὺ ποὺ ἔχεις τόσα πολλὰ καὶ ἐπομένως ὑπόκεισαι δι' αὐτὰ εἰς τοὺς ὑπαλλήλους του, καὶ τρέμεις δι' ὅλα καὶ δίδεις εἰς αὐτὸν χιλιάδας ἀφορμὰς διὰ νὰ σὲ ἀδικήσῃ ἂν ἤθελε μετὰ ἀπὸ ὀργήν, ἢ αὐτὸς ποὺ εἶναι ὑπεράνω τῶν χειρῶν

ἐκείνου; C Διότι μὲ βασιλεῖς ὡμίλησαν περισσότερον θαρραλέα, αὐτοὶ ποὺ περιεφρόνησαν τὰ τοῦ κόσμου. Εἰς ποῖον δέ, θὰ ὑποχωρήση περισσότερον καὶ ποῖον θὰ εἰσακούση ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν καὶ ζῶν μέσα εἰς τὰ ἀνάκτορα; Εἰς ἐσένα τὸν πλούσιον, τὸν ὁποῖον ὑποψιάζεται, ὅτι καὶ ἐξ αἰτίας τῶν χρημάτων πράττει πολλάκις πολλά, ἢ εἰς αὐτὸν ποὺ ἔχει ἀφιερωθῆ εἰς ἓν ἰδανικόν, δηλαδὴ εἰς τὸ νὰ εὐεργετῇ τοὺς ἄλλους; Ποῖον θὰ ἐκτιμήση καὶ θὰ θαυμάση περισσότερον; Αὐτὸν ποὺ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τὸν ὑποπτευθῆ διὰ τίποτε, ἢ αὐτὸν ποὺ θεωρεῖται ὑποδεέστερος καὶ τῶν δούλων; Διότι ὅπως ἀκριβῶς ὅταν πρόκειται νὰ διαθέσουν χρήματα D εἰς ἐκείνους ὑπακούουν μᾶλλον, ἔτσι διατάσσουν καὶ νὰ προΐστανται ἐκεῖνοι.

8. Ἐὰν δὲ θέλῃς ἂς μὴ ἐφαρμόσωμεν αὐτὰ εἰς ἄλλους, ἀλλ' εἰς τὸν ἑαυτόν σου· καὶ τὸν κακοπαθήσαντα ἂς τὸν ὁδηγήσωμεν καὶ πρὸς τοῦτον καὶ πρὸς σέ, μᾶλλον δὲ ὄχι πρός σε, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἴδιον τὸν βασιλέα. Ἔπειτα ἂς παρατηρήσωμεν ποῖος θὰ ἠμπορέση νὰ προνοήση καλύτερα δι' αὐτόν. Καὶ πρῶτον ἂς φέρωμεν αὐτὸν ποὺ ἔπαθε τὰ μεγαλύτερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους δεινά. Ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι κάποιος ἔχει μοναχογιόν, καὶ τὸν χάνει ἐπάνω εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του. Αὐτὸν οὔτε ἄρχων, οὔτε βασιλεύς, οὔτε κανεὶς ἄλλος θὰ ἠμπορέση νὰ τὸν ὠφελήση, E οὔτε βέβαια καὶ σύ· διότι δὲν πρόκειται νὰ τοῦ δώσῃς κάτι παρόμοιον πρὸς αὐτὸ ποὺ ἔχει χάσει. Ἐὰν ὅμως τὸν ὁδηγήσῃς πρὸς τὸν υἱόν σου, κατ' ἀρχὰς καὶ ἀπὸ τὴν ὄψιν, καὶ ἀπὸ τὸ σχῆμα, καὶ ἀπὸ τὴν κατοικίαν θὰ τὸν κάμῃ νὰ ἐκπλαγῆ καὶ θὰ τὸν πείση νὰ θεωρῇ τὰ ἀνθρώπινα μηδαμινά. Ἔπειτα δὲ καὶ μὲ λόγια θὰ διαλύση εὔκολα τὸ νέφος τῆς λύπης. Ἂν ὅμως ἐπισκεφθῆ τὸ ἰδικόν σου σπίτι θὰ αὐξήση τὸ πένθος του. Διότι ὅταν ἰδῆ τὸ σπίτι σου νὰ εἶναι ἀπηλλαγμένον ἀπὸ συμφοράς, καὶ γεμᾶτο ἀπὸ εὐτυχίαν καὶ νὰ ἔχῃ κληρονόμον, θὰ πονέση περισσότερον. Ἀπὸ ἐκεῖ ὅμως θὰ γίνῃ ἡμερώτερος καὶ φιλοσοφώτερος. 70 A Διότι ὅταν ἰδῆ τὸν υἱόν σου νὰ περιφρονῇ τόσον μεγάλην περιουσίαν καὶ τόσην δόξαν καὶ λαμπρότητα, δὲν θὰ πονέση τόσον πολὺ διὰ τὸν νεκρόν. Διότι πῶς θὰ τὸν πληγώση τὸ ὅτι δὲν ἔχει κανένα κληρονόμον τῆς περιουσίας του, ὅταν ἰδῆ ἄλλον νὰ καταφρονῇ ὅλα αὐτά; Καὶ τοὺς περὶ φιλοσοφημένης ζωῆς λόγους εὐκολώτερα θὰ τοὺς ἀκούση ἀπὸ ἐκεῖνον, διότι τοὺς ἐπαληθεύει ἐμπράκτως. Σὺ δέ, ἂν τολμήσῃς ν' ἀνοίξῃς καὶ μόνον τὸ στόμα σου, θὰ τὸν γεμίσῃς μὲ πολλὴν στενοχωρίαν, ἐπειδὴ φιλοσοφεῖς διὰ ξένα κακά. Ἐκεῖνος ὅμως δι' ἐμπράκτου διδασκαλίας, θὰ τὸν πείση εὔκολα ὅτι ὁ θάνατος δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ τὸν ὕπνον· διότι δὲν

θ' ἀπαριθμήση πολλοὺς πατέρας, οἱ ὁποῖοι ἔπαθαν τὰ ἴδια μὲ ἐκεῖνον, B ἀλλὰ θὰ δείξῃ τὸν ἑαυτόν του νὰ ἐφαρμόζῃ καθημερινῶς εἰς τὸ σῶμά του τὸν θάνατον, καὶ νὰ εἶναι ἕτοιμος πάντοτε διὰ τὸν θάνατον καὶ ἀφοῦ καταστήση τοὺς περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγους ἀξιοπίστους, ἔτσι θὰ τὸν ἀφήση νὰ φύγῃ ἀνακουφισμένον ἀπὸ τὸ πολὺ βάρος τοῦ πόνου. Καὶ ἀπὸ τοὺς συνδαιτυμόνας καὶ προσκεκλημένους εἰς δεῖπνον, πολὺ περισσότερον οἱ λόγοι αὐτοῦ ὡς καὶ ἡ ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογή των θὰ δημιουργήσουν καλὴν διάθεσιν εἰς τὸν παθόντα. Καὶ αὐτὸν μὲν ἔτσι θὰ τὸν θεραπεύση. Ἂς φέρωμεν ὅμως καὶ ἄλλον, ἂν ἐπιθυμῇς, ὁ ὁποῖος μετὰ μακροχρόνιον ἀσθένειαν ἔχασε τὸ φῶς του· εἰς τί θὰ ἠμποροῦσες νὰ τὸν ὠφελήσῃς; Διότι ἐκεῖνος μὲ τὸ νὰ δεικνύῃ ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου φοβερόν, ἀφοῦ εἶναι κατάκλειστος εἰς μικρὰν οἰκίαν C καὶ σπεύδει πρὸς ἄλλο φῶς, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὁποῖον θεωρεῖ τὸ παρὸν φῶς μηδαμινόν, θὰ τὸν διδάξῃ νὰ ὑποφέρῃ γενναίως τὴν συμφοράν. Ἀλλὰ θὰ ἠμπορέσῃς νὰ πείσῃς αὐτοὺς ποὺ ὑποφέρουν νὰ φιλοσοφοῦν; Καθόλου· ἀντιθέτως θὰ τοὺς ἐνοχλήσῃς· διότι ἔχομεν συνηθίσει νὰ παρατηρῶμεν μὲ μεγαλυτέραν ὀδύνην τὰς ἰδικάς μας συμφορὰς ὅταν τὰς συγκρίνωμεν μὲ τὰ ἀγαθὰ τῶν συνανθρώπων μας. Ὁ υἱός σου ὅμως καὶ αὐτοὺς εὐκολώτερα θὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ. Ἀφήνω κατὰ μέρος τὴν ἐκ τῶν προσευχῶν βοήθειαν, ποὺ εἶναι κατὰ πολὺ μεγαλυτέρα ὅλων αὐτῶν· τὴν ἀφήνω δέ, διότι τώρα ὁμιλῶ πρὸς σὲ τὸν ἄπιστον. Ἐὰν θέλῃς δὲ νὰ ἐκτιμᾶσαι διὰ τὸν υἱόν σου, καὶ ὄχι νὰ καταφρονῆσαι (διότι εἶναι φυσικὸν νὰ ἐπιθυμῇς σφοδρῶς καὶ αὐτὰ) δὲν γνωρίζω, μὲ ποῖον ἄλλον τρόπον θὰ τὸ ἐπετύγχανες, D παρὰ μὲ τὸ νὰ ἀποκτοῦσες παιδί, ποὺ νὰ ὑπερβαίνῃ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ νὰ διαλάμπῃ εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην καὶ μαζὶ μὲ τὴν εὐδοκίμησιν αὐτὴν νὰ μὴ ἔχῃ ἐπὶ πλέον κανένα ἐχθρόν. Διότι ἐὰν ἦτο εἰς ἐκείνην τὴν ἐξουσίαν, εἰς πολλοὺς μὲν θὰ ἦτο σεβαστός, εἰς πολλοὺς ὅμως καὶ μισητός· ἐδῶ ὅμως, ὅλοι ὅσοι τὸν ἐκτιμοῦν, τὸ κάνουν αὐτὸ μὲ μεγίστην εὐχαρίστησιν. Διότι, ἐὰν μερικοὶ κατώτεροι καὶ καταγόμενοι ἀπὸ γονεῖς κατωτέρους, χωρικοὺς καὶ χειροτέχνας, ἀφοῦ προσῆλθον εἰς τὸν μοναχισμόν, ἔγιναν τόσον σεβαστοὶ εἰς ὅλους, ὥστε κανεὶς ἀπ' ὅσους εὑρίσκονται εἰς ὑψηλὰ ἀξιώματα νὰ μὴ ἐντρέπεται νὰ ἔλθῃ πρὸς τὸ ἡσυχαστήριον αὐτῶν, καὶ νὰ συνομιλήσῃ καὶ νὰ συμφάγῃ μετ' αὐτῶν, E ἀλλὰ νὰ τοὺς ἀντιμετωπίζουν εὐνοϊκὰ ὡσὰν νὰ ἀπήλαυσαν μεγάλα ἀγαθά, ὅπως πράγματι εἶναι μεγάλα, πολὺ περισσότερον θὰ κάμουν τοῦτο, ὅταν τὸν ἰδοῦν, ἐνῷ κατάγεται ἀπὸ λαμπρὸν γένος, μὲ μεγάλην περιουσίαν καὶ μὲ τόσας προσ-

πτικάς, νὰ στρέφεται πρὸς τὴν ἀρετὴν αὐτήν. Ὥστε αὐτὸ διὰ τὸ ὁποῖον πενθεῖς, τὸ ὅτι δηλαδὴ ἐγκατέλειψε τόσα ἀγαθὰ καὶ ἐπροτίμησε ἐκεῖνα, αὐτὸ εἶναι, ποὺ περισσότερον ἀπ' ὅλα τὸν καθιστᾷ ἐπιτυχημένον, καὶ καταπείθει ὅλους νὰ τὸν ἀκοῦν ὄχι ὡς ἄνθρωπον ἀλλ' ὡς ἄγγελον. 71 **A** Διότι δὲν πρόκειται νὰ ὑπονοήσουν αὐτὰ ποὺ ὑποψιάζονται περὶ τῶν ἄλλων, ὅτι δηλαδὴ ἐπειδὴ δῆθεν ἀγαπᾷ τὴν δόξαν καὶ ἐπιθυμεῖ πλούτη, καὶ ἀπὸ τὴν εὐτελῆ καταγωγὴν νὰ γίνῃ λαμπρός, δι' αὐτὰ ἐξέλεξε αὐτὴν τὴν ὁδόν· διότι, ἐὰν αὐτὰ λεγόμενα περὶ τῶν ἄλλων εἶναι ψευδῆ καὶ συκοφαντικά, διὰ τὸ ἰδικόν σου παιδί, οὔτε κἂν ὑποψία θὰ δημιουργηθῇ.

9. Καὶ μὴ νομίσῃς φυσικὰ ὅτι αὐτὰ συμβαίνουν μόνον ὅταν ὑπάρχουν εἰς τὴν ἐξουσίαν εὐσεβεῖς βασιλεῖς, ἀλλὰ καὶ ἂν ἀλλάξῃ χεῖρας ἡ ἐξουσία καὶ ἀνέλθουν εἰς αὐτὴν ἄπιστοι, καὶ τότε ἀκόμη θὰ ἔχῃ μεγαλυτέραν λαμπρότητα ὁ υἱός σου. Διότι δὲν συμβαίνουν εἰς ἡμᾶς, αὐτὰ ποὺ συμβαίνουν εἰς τοὺς εἰδωλολάτρας, οὔτε ἀκολουθεῖ ὑποδείξεις ἐξουσιαζόντων, ἀλλ' εἶναι στερεωμένος εἰς τὴν ἰδικήν του δύναμιν. **B** καὶ τότε διακρίνεται περισσότερον, ὅταν περισσότερον πολεμῆται. Καὶ ὁ στρατιώτης ἄλλωστε εἶναι μὲν ὁ ἔνδοξος καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης, ὅμως καθίσταται ἐνδοξότερος ὅταν γίνῃ πόλεμος. Ὥστε καὶ ἐὰν ἐξουσιάζουν εἰδωλολάτραι, θὰ χαίρῃς τῆς ἰδίας, καὶ μεγαλυτέρας τιμῆς. Διότι αὐτοὶ ποὺ ἐσέβοντο τότε τὸν υἱόν σου, πολὺ περισσότερον θὰ τὸ κάμουν αὐτό, ὅταν τὸν ἰδοῦν ἑτοιμασμένον, καὶ διαθέτοντα περισσότερον θάρρος, καὶ ἔχοντα πολλὰς εὐκαιρίας τῆς καλῆς φήμης.

Θέλεις νὰ ἐξετάσωμεν καὶ αὐτὰ ποὺ σὲ ἀφοροῦν, ἢ εἶναι περιττὸν τοῦτο; Διότι αὐτὸς ποὺ εἶναι πρὸς τοὺς ἄλλους τόσον ἥμερος καὶ πρᾶος, ὥστε νὰ μὴ δίδῃ ἀφορμὰς εἰς κανένα, θὰ περιβάλῃ μὲ πολὺ περισσοτέραν τιμὴν τὸν πατέρα του, καὶ θὰ τὸν ὑπηρετήσῃ πολὺ περισσότερον, **C** παρὰ ἐὰν ἀνήρχετο εἰς κοσμικὴν ἐξουσίαν. Διότι ἐὰν ἀνήρχετο εἰς μέγα ἀξίωμα, εἶναι ἄγνωστον ἂν δὲν ἐπρόκειτο νὰ περιφρονήσῃ τὸν πατέρα του· τώρα ὅμως, ἐξέλεξε ζωὴν ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας μὲ τὸ νὰ εἶναι βασιλικώτερος καὶ ἀπὸ τὸν βασιλέα θὰ εἶναι ἀπὸ ὅλους περισσότερον ταπεινὸς πρὸς σέ. Διότι τέτοια εἶναι ἡ ἰδική μας φιλοσοφία· τὰ θεωρούμενα ἀντίθετα, δηλαδὴ τὴν μετριοφροσύνην καὶ τὸ ὕψος συγκεντρώνει εἰς μίαν ψυχήν. Καὶ τότε μέν, ἐπειδὴ θὰ ἐπεθύμει πάρα πολὺ τὰ χρήματα, θὰ ηὐχαριστεῖτο μᾶλλον διὰ τὸν θάνατόν σου, τώρα ὅμως εὔχεται νὰ παραταθῇ ἐπὶ πολὺ ἡ ζωή σου, ὥστε καὶ εἰς αὐτὸν νὰ δοθοῦν ἐξ αἰτίας τούτου λαμπροὶ στέφανοι. Διότι δὲν εἶναι μικρὴ ἡ ἀνταμοιβὴ ποὺ δίδεται εἰς τοὺς τιμῶντας τοὺς γονεῖς των. **D** ἔχομεν δὲ τὴν ἐντολὴν νὰ τοὺς θεωρῶμεν ὡς αὐθέντας, καὶ νὰ τοὺς ὑπηρετῶμεν καὶ διὰ λόγων καὶ δι' ἔργων, ὅταν βεβαίως δὲν παραμελοῦνται τὰ τῆς εὐσεβείας. Διότι, λέγει, τί θὰ τοὺς ἀνταποδώσῃς, ἰσάξιον τῶν ἰδικῶν των προσφορῶν; Νὰ καταλάβῃς λοιπόν, ὅτι αὐτὸς ποὺ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα πλησιάζει πρὸς τὴν τελειότητα τῆς ἀρετῆς, καὶ αὐτὸ τὸ καλὸν θὰ τὸ διαφυλάξῃ μὲ ὑπερβάλλοντα ζῆλον. Διότι, καὶ ἂν ἀκόμη χρειασθῇ ν' ἀποθάνῃ χάριν τῆς ἰδικῆς σου ζωῆς, δὲν θὰ παραιτηθῇ νὰ τὸ κάμῃ, διότι σὲ ὑπηρετεῖ καὶ σὲ τιμᾷ ὄχι μόνον, λέγω, ἐξ αἰτίας τοῦ φυσικοῦ νόμου, ἀλλὰ πρὶν ἀπ' ὅλα τοῦ Θεοῦ, χάριν τοῦ ὁποίου περιεφρόνησε καὶ ὅλα τὰ ἄλλα. **E**

Ὅταν λοιπὸν καὶ περισσότερον τιμώμενος εἶναι τώρα, καὶ πλουσιώτερος καὶ δυνατώτερος καὶ πλέον ἐλεύθερος, καὶ πιὸ ἀφοσιωμένος εἰς σέ, παρὰ προηγουμένως μὲ τὸν τόσον μεγάλον νοῦν, πές μου, διατί θρηνεῖς; Μήπως διότι δὲν τρέμεις καθημερινῶς μὴ τυχὸν σκοτωθῇ εἰς τὸν πόλεμον, μὴ τυχὸν συγκρουσθῇ μὲ τὸν βασιλέα, μὴ τυχὸν περιέλθῃ εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν συστρατιωτῶν του; Ἢ μήπως ὄχι μόνον αὐτά, ἀλλὰ καὶ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ δὲν φοβοῦνται οἱ πατέρες τῶν ἐπιφανῶν υἱῶν; 72 **A** Διότι ὅπως αὐτοὶ ποὺ ἀφήνουν εἰς ἕνα ὑψηλὸν μέρος ἕνα παιδὶ καταπιέζονται ἀπὸ τὸν τρόμον μήπως πέσῃ, ἔτσι καὶ αὐτοὶ ποὺ ὁδηγοῦν τοὺς υἱούς των εἰς μεγάλα ἀξιώματα. Ἀλλὰ ἔχει καὶ κάποιαν ἡδονὴν ἡ ζώνη τοῦ μοναχοῦ, καὶ ἡ χλαμὺς καὶ ἡ φωνὴ τοῦ κήρυκος. Καὶ ἐπὶ πόσας ἡμέρας θὰ διαρκέσουν αὐτά, πές μου; Μήπως μέχρι τριάκοντα, ἑκατόν, ἢ διπλασίας τούτων; Καὶ τί θὰ συμβῇ ὕστερα ἀπὸ αὐτά; Δὲν παρέρχονται ὅλα ἐκεῖνα ὡσὰν τὸ ὄνειρον, ὅπως ὁ μῦθος καὶ ὡσὰν σκιαί; Τώρα ὅμως αὐτὸς θὰ τιμᾶται μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του, μᾶλλον δὲ καὶ μετὰ τὸν θάνατον, καὶ πολὺ περισσότερον, τότε, καὶ κανεὶς δὲν θὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ αὐτὸ τὸ ἀξίωμα, διότι εἶναι διαλεγμένος ὄχι ἀπὸ ἀνθρώπους, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν ἀρετήν. **B**

Θὰ ἤθελες βεβαίως νὰ φορῇ πολυτελῆ ἐνδύματα καὶ νὰ παρατηρῇ καθήμενος ἐπὶ ἵππου, καὶ νὰ ἔχῃ πλῆθος ὑπηρετῶν καὶ νὰ διατρέφῃ παράσιτα καὶ κόλακας. Διατί θὰ τὰ ἤθελες αὐτά; Δὲν θὰ τὰ ἤθελες διὰ νὰ τοῦ δημιουργήσῃς εὐχαρίστησιν δι' ὅλων αὐτῶν; Ἂν λοιπὸν τὸν ἀκούσῃς νὰ λέγῃ (διότι ἴσως δὲν πεισθῇς εἰς ἡμᾶς) ὅτι ἐν συγκρίσει πρὸς αὐτοὺς ποὺ ζοῦν μέσα εἰς πολυτέλειαν, πορνείας, μουσικήν, παράσιτα καὶ κόλακας καὶ εἰς τὴν λοιπὴν νωθρότητα, αὐτὸς θεωρεῖ τὴν ζωὴν αὐτὴν τόσον περισσότερον εὐχάριστον, ὥστε θὰ προτιμοῦσε νὰ ἀποθάνῃ μυριάκις, ἐὰν τὸν διέτασσε κανεὶς ν' ἀφήσῃ αὐτὴν τὴν εὐχάριστον ζωὴν καὶ νὰ μεταπηδή-

ση πρὸς ἐκείνην, C τί θὰ εἴπῃς ἔναντι αὐτῶν; Δὲν γνωρίζεις πόσην ἡδονὴν προσφέρει ἡ ἀμέριμνος ζωή; Ἴσως δὲ καὶ κανεὶς ἄλλος ἄνθρωπος δὲν τὴν γνωρίζει, ἐπειδὴ οὐδέποτε ἐγεύθη τὴν ζωὴν αὐτὴν ὁλοκάθαρον. Ὅταν ὅμως εἶναι παροῦσα καὶ ἡ λαμπρότης, καὶ συνενοῦνται τὰ ἀμιγῆ αὐτά, δηλαδὴ ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ εὐδοκίμησις, ποία ζωὴ θὰ ἦτο καλυτέρα ἀπὸ αὐτήν; Ἀλλὰ διατί τὰ λέγεις αὐτὰ εἰς ἐμέ, λέγει, ὁ ὁποῖος εἶμαι ἀφιλοσόφητος; Διατί ὅμως καὶ σὺ ἐμποδίζεις τὸν υἱόν σου νὰ πλησιάσῃ τὴν φιλοσοφίαν αὐτήν; Εἶναι ἀρκετὸν νὰ σταματήσῃ εἰς ἐσένα τὸ κακόν. Δὲν νομίζεις ὅτι εἶναι μεγάλη ζημία, τὸ ὅτι, ἐνῷ ἔχετε φθάσει εἰς βαθὺ γῆρας, χωρὶς εἰς τὴν νεανικήν σας ἡλικίαν νὰ ἔχετε κάμει τίποτε καλόν, παρουσιάζετε ἐμπόδια καὶ εἰς τὰ γηρατειά; Ἀληθῶς, λέγει, ἐμποδίζομεν τοῦτο, D ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ νεότης μᾶς ἐχάρισε πολλὰ ἀγαθά. Ποῖα μεγάλα ἀγαθά; Δεῖξε μου ἕνα γέροντα, ποὺ νὰ ἔχῃ τὰ μεγάλα ἐκεῖνα ἀγαθά. Διότι, ἐὰν τὰ εἶχε αὐτά, καὶ εἶχαν παραμείνει διαρκῆ, δὲν θὰ ἐθρηνοῦσεν ὡσὰν νὰ μὴ εἶχε τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτά· ἐὰν δὲ ἐπέταξαν καὶ ἐμαράνθησαν, πῶς εἶναι μεγάλα αὐτά, ποὺ τόσον γρήγορα χάνονται; Ὅμως αὐτὸ δὲν θὰ τὸ πάθῃ ὁ υἱός σου, ἀλλ' ἐὰν κάποτε φθάσῃ εἰς βαθὺ γῆρας, δὲν θὰ τὸν ἰδῇς νὰ δυσφορῇ δι' αὐτά, ὅπως κάμετε ἐσεῖς, ἀλλὰ νὰ χαίρεται καὶ νὰ λαμπρύνεται καὶ νὰ ἀγάλλεται, διότι τὰ ἰδικά του ἀγαθὰ τότε ἀκμάζουν περισσότερον. Ὁ ἰδικός σας ὅμως πλοῦτος, καὶ ἂν ἔχῃ μύρια ἀγαθά, E περιορίζεται εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν. Εἰς αὐτὸν ὅμως δὲν συμβαίνει τοῦτο, ἀλλὰ διατηρεῖται καὶ εἰς τὰ γηρατειά, καὶ τὸν ἀκολουθεῖ, καὶ μετὰ τὸν θάνατον. Ἐξ αἰτίας αὐτῶν, σεῖς μέν, βλέποντες ὅτι αὐξάνει ἡ περιουσία σας κατὰ τὸ γῆρας, καὶ ὅτι ἔχετε πολλὰς εὐκαιρίας δόξης καὶ καλοζωΐας, ἐνοχλεῖσθε, ἐπειδὴ δὲν ἐπαρκεῖ ἡ ἡλικία σας διὰ νὰ τὰ ἀπολαύσῃ. Δι' αὐτὸ καὶ σᾶς καταλαμβάνει φρίκη πρὸ τοῦ θανάτου, καὶ ὁμολογεῖτε ὅτι εἶσθε οἱ πλέον ἀξιολύπητοι ὅλων, τότε μάλιστα, ὅταν εὐτυχῆτε. Ἐκεῖνος ὅμως τότε θὰ ἀναπαυθῇ περισσότερον, ὅταν γηράσῃ, ἐπειδὴ ἐπιθυμεῖ ἀνυπόμονα νὰ φθάσῃ εἰς λιμάνι, 79 A καὶ ἔχει νεότητα πάντοτε ἀκμαίαν ἡ ὁποία οὐδέποτε σπεύδει πρὸς τὰ γηρατειά. Σὺ ὅμως ἐπεθυμοῦσες νὰ ἔχῃ ὁ υἱός σου τέτοιαν καλοζωΐαν, διὰ τὴν ὁποίαν χιλιάδας φορὰς θὰ μετενόει καὶ θὰ ἐπονοῦσε φθάνων εἰς τὸ γῆρας. Ἀλλ' εἴθε νὰ μὴ συμβῇ, οὔτε οἱ ἐχθροί μας νὰ ζήσουν τέτοιαν καλοπέρασιν. Καὶ διατί ἀναφέρω τὰ γηρατειά; Διότι καὶ ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας χάνεται ἡ ἡδονὴ ἐκείνη, μᾶλλον δέ, ὄχι ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας ἢ μιᾶς ὥρας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐλαχίστην χρονικὴν στιγμήν. Διότι, τί εἶναι ἡ ἡδονή; Δὲν εἶναι ἡ γαστριμαργία καὶ ἡ παράθεσις συβαριτι-

κῶν γευμάτων καὶ ἡ συνεύρεσις μὲ ὡραίας γυναῖκας, ὅπως ἀκριβῶς οἱ χοῖροι, ποὺ κυλίονται εἰς τὸν βοῦρκον;

10. B Ἀλλὰ δὲν εἶναι καιρὸς νὰ ὁμιλήσωμεν δι' αὐτὸ ἀκόμη. Ἂς ἐξετάσωμεν προηγουμένως τὴν ἡδονήν, μήπως εἶναι πρᾶγμα ἀνωφελὲς καὶ μηδαμινόν, καὶ ἂν θέλῃς πρῶτον, αὐτὴν ποὺ φαίνεται νὰ εἶναι περισσότερον γλυκεῖα, δηλαδὴ τὴν ἡδονὴν τῆς λαιμαργίας. Δεῖξε μου λοιπὸν τὴν διάρκειάν της, καὶ πόσον μέρος τῆς ἡμέρας θὰ ἠδύνατο νὰ μᾶς κατέχῃ; Τόσον, ὅσον οὔτε ἠμπορεῖ νὰ ἰδωθῇ καλὰ-καλά. Διότι μόλις κανεὶς χορτάσῃ, σβύνει καὶ ἡ ἡδονή, μάλιστα δὲ πρὸ τοῦ κορεσμοῦ περνᾷ γρηγορώτερα ἀπὸ ἄνεμον καὶ ἐξαφανίζεται πλησίον τοῦ φάρυγγος, καὶ δὲν ἀρκεῖ νὰ συγκατα-θῇ οὔτε μὲ τὰς τροφάς. Διότι μόλις περνᾷ ἀπὸ τὴν γλῶσσαν, συγχρόνως χάνει καὶ τὴν ἰσχύν της. Καὶ ἀποσιωπῶ τὰ ὑπόλοιπα κακὰ καὶ ὅσην τρικυμίαν προέρχεται ἀπὸ τὴν καλοπέρασιν αὐτήν. Διότι αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἀπέχει ἀπὸ τὴν λαιμαργίαν, δὲν εἶναι μόνον περισσότερον εὐχαριστημένος, ἀλλὰ καὶ ἐλαφρότερος, C καὶ εἰς καλυτέραν ψυχικὴν κατάστασιν ἀπὸ τὸν παραχορτασθέντα ἐκ τοῦ κορεσμοῦ. Διότι λέγει: «Ὕπνος ὑγιείας ἐν σπλάγχνῳ μετρίῳ» (Ἐκκλ. 34, 24). Διατί πρέπει νὰ ὁμιλοῦμεν διὰ τὰς ἀσθενείας, τὰς ἀηδίας, τὰς συμφορὰς καὶ τὰ ἄσκοπα ἔξοδα; Πόσαι ἀφορμαί, πόσαι ἐπιβουλαί, πόσαι ὕβρεις δὲν προέρχονται ἀπὸ τὰ συμπόσια αὐτά; Ἀλλὰ μήπως τὸ νὰ σχετίζεται κανεὶς μὲ διεφθαρμένας γυναῖκας εἶναι εὐχάριστον; Καὶ τί εἴδους ἡδονὴ θὰ ἦτο αὐτή, μὲ τόσην ἐντροπήν; Καὶ μάλιστα ἂς μὴ ἐξετάσωμεν ἐδῶ τώρα τὰς μεταξὺ τῶν ἐραστῶν φιλονεικίας, οὔτε τὰς μεταξὺ τῶν ἀντεραστῶν συγκρούσεις, οὔτε τὰς κατηγορίας· Ἔστω ὅτι κάποιος ἀπολαμβάνει τὴν ἀσέλγειαν ἐκείνην ἀνεμποδίστως D καὶ δὲν ἔχει ἀντεραστήν, οὔτε περιφρονεῖται ὑπὸ τῆς ἐρωμένης καὶ ἐξοδεύει τὰ χρήματα ὡσὰν νὰ ἐξέρχωνται ἀπὸ πηγήν, ἂν καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν συγχρόνως νὰ συμβαίνουν ὅλα αὐτὰ κάπου, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη, αὐτὸς ποὺ δὲν πρόκειται νὰ ἔχῃ ἀντεραστήν, νὰ σπαταλήσῃ ὅλην τὴν περιουσίαν του, ὑπερισχύων μὲ τὴν φιλοδοξίαν του ὅλων τῶν ἄλλων, ὁ μὴ θέλων νὰ κινδυνεύῃ νὰ περιφρονηθῇ ἀπὸ τὴν πόρνην καὶ νὰ ἐξευτελίζεται ἐκ νέου. Ὅμως ἔστω ὅτι δὲν συμβαίνει τίποτε ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ ὅλα τοῦ ἔρχονται βολικά· ποὺ ἠμπορεῖς νὰ μᾶς δείξῃς τὴν ἡδονὴν αὐτήν; Διότι οὔτε καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συνευρέσεως φαίνεται, E ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ποὺ ἔχει πραγματοποιήσει τὴν συνεύρεσιν ταύτην, καὶ τὴν ἡδονὴν ἔσβυσε, αὐτὸς δὲ ποὺ εὑρίσκεται εἰς τὴν στιγμὴν τῆς ἐπαφῆς, δὲν εὑρίσκεται εἰς ἡδονήν, ἀλλ' εἰς σύγχυσιν καὶ ταραχὴν καὶ οἶστρον καὶ πολλὴν ἀταξίαν καὶ σει-

σμόν. Ὅμως ἡ ἰδική μας ἡδονὴ δὲν εἶναι τέτοια —μὴ γένοιτο— ἀλλὰ διατηρεῖ πάντοτε ἤρεμον τὴν ψυχὴν καὶ οὐδεμίαν ταραχὴν ἢ ἀταξίαν ἐπιφέρει, ἀλλὰ μίαν καθαρὰν καὶ εἰλικρινῆ καὶ ἔνδοξον εὐφροσύνην χωρὶς τέλος, πολὺ ἰσχυροτέραν καὶ σφοδροτέραν τῆς ἰδικῆς σας. 74 A Πράγματι εἶναι γλυκυτέρα ἡ ἡδονὴ αὕτη διότι τὴν ἰδικήν σας εἶναι ἀρκετὸς ὁ φόβος διὰ νὰ τὴν ἀπομακρύνῃ. Διότι ἐὰν ἐκδώσῃ διατάγματα ὁ βασιλεύς, ποὺ νὰ ἀπειλοῦν μὲ θάνατον, οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι θὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν ἡδονὴν αὐτήν, ἐνῷ ἐκείνην, καὶ ἂν ἀκόμη ἐπιφέρῃ κανεὶς χιλιάδας θανατώσεις, δὲν θὰ πεισθοῦν νὰ τὴν περιφρονήσουν, ἀλλὰ μᾶλλον θὰ περιγελασθῇ· τόσον αὐθεντικωτέρα καὶ γλυκυτέρα εἶναι αὕτη ἀπὸ ἐκείνην, ὥστε οὔτε σύγκρισις θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ πρὸς ἐκείνην. Μὴ κακολογεῖς δὲ τὸν υἱόν σου, ποὺ μεταβαίνει ἀπὸ τὰ μάταια ἀγαθά, ποὺ μᾶλλον εἶναι ἀνύπαρκτα, εἰς τὰ ὑπάρχοντα καὶ μόνιμα ἀγαθά, οὔτε νὰ θρηνῇς τὸν ἀξιομακάριστον, ἀλλὰ αὐτὸν ποὺ δὲν τὸν ὁμοιάζει, καὶ σύρεται εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν ἄλλοτε ἔμπρος καὶ ἄλλοτε ὀπίσω. B Καὶ διὰ νὰ ἀνακεφαλαιώσωμεν λοιπόν· ἂν καὶ ἐσὺ εἶσαι βεβαίως ἄπιστος καὶ εἰδωλολάτρης, ὅμως θὰ παραδεχθῇς αὐτὸν τὸν λόγον. Ἀκούεις βεβαίως νὰ γίνεται λόγος περὶ Κωκυτῶν[11] καὶ Πυριφλεγεθόντων[12] ποταμῶν καὶ περὶ τοῦ ὕδατος τῆς Στυγὸς[13] καὶ περὶ τοῦ Ταρτάρου,[14] ποὺ ἀπέχει τόσον ἀπὸ τὴν γῆν, ὅσον αὐτὴ ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ διὰ πολλοὺς τρόπους τιμωριῶν. Διότι, ἂν καὶ δὲν ἠδυνήθησαν ὅπως εἶναι πραγματικῶς νὰ τὰ ἐκφράσουν οἱ Ἕλληνες, καθ' ὅσον ἀφωρμήθησαν ἀπὸ διαλογισμοὺς ἰδίους καὶ παρανοήσεις τῶν ἰδικῶν μας πραγμάτων, ἀλλ' ὅμως ἐσχημάτισαν κάποιαν εἰκόνα μελλούσης κρίσεως. Καὶ θὰ εὕρῃς νὰ φιλοσοφοῦν περὶ τῶν δοξασιῶν αὐτῶν καὶ ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ ῥήτορες. Πληροφορεῖσαι βεβαίως καὶ περὶ Ἠλυσίου πεδίου[15] καὶ περὶ

11. Κωκυτός· ἦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ὁ ποταμὸς τῶν θρήνων, εἷς τῶν ποταμῶν τοῦ Ἅδου, συνεκδοχικῶς δὲ ὁ κωκυτός, ὡς οὐσιαστικόν, σημαίνει θρῆνος, ὀδυρμός, κραυγὴ ἀπογνώσεως.

12. Πυριφλεγέθων· εἷς τῶν ποταμῶν τοῦ Ἅδου, τοῦ ὁποίου τὰ ὕδατα ἦσαν πυριφλεγῆ κατὰ τὰ μυθολογούμενα.

13. Στύξ· ποταμός, ἢ κατὰ τὸν Σχολιαστὴν τοῦ Ὁμήρου «κρήνη ἐν Ἅιδου», εἰς ἣν ὡρκίζοντο οἱ θεοὶ τοῦ Ὁμήρου τοὺς φρικωδεστάτους ὅρκους των.

14. Τάρταρος· ἄβυσσος σκοτεινή, τόπος καθείρξεως τοῦ Κρόνου καὶ τῶν Τιτάνων. Ἐπίσης, Τάρταρος ἐκαλεῖτο ἢ ὁ κάτω κόσμος καθόλου συνωνύμως τῷ Ἅδῃ, ἢ ὁ τόπος τῶν κολαζομένων, δηλαδὴ ἡ Κόλασις.

15. Ἠλύσιον πεδίον ἢ Ἠλύσια πεδία. Τόπος εἰς τὸν ὁποῖον, ἥρωες τυχόντες ἐξαιρέτου εὐνοίας τῶν θεῶν ἀπῆλθον ἐκεῖ ἄνευ θανάτου καὶ ἔζων μακάριοι ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Ραδαμάνθυος. Ὁ Ὅμηρος τοποθετεῖ ταῦτα εἰς τὸ δυσμικὸν ἄκρον τῆς γῆς, πλησίον τοῦ Ὠκεανοῦ. Τοῦ Ἡσιόδου τὰ

νήσων μακάρων[16] καὶ λειβαδιῶν καὶ μυρτιῶν καὶ δροσερᾶς αὔρας C καὶ περὶ πολλῆς εὐωδίας καὶ ἁμίλλων χορευτῶν, ποὺ ζοῦν ἐκεῖ καὶ εἶναι ἐνδεδυμένοι μὲ λευκὴν στολήν, ποὺ χορεύουν καὶ ψάλλουν ὡρισμένους ὕμνους, καὶ ὅτι γενικῶς ὑπάρχει ἀνταπόδοσις διὰ τοὺς καλοὺς καὶ τοὺς κακοὺς μετὰ τὸν θάνατον. Πῶς λοιπὸν νομίζεις ὅτι ζοῦν μὲ τὰς αὐτὰς ἐκτιμήσεις καὶ οἱ καλοὶ καὶ οἱ κακοί; Μήπως αὐτοὶ ποὺ διαστρέφουν ταῦτα καὶ ἂν ἀκόμη χωρὶς βάσανα περνοῦν τὴν ζωήν των, δὲν ὁδηγοῦνται ὡσὰν ἀπὸ κάποιαν μάστιγα, τὴν συνείδησιν, καὶ τὴν ἀναμονὴν τῶν βασάνων, ποὺ πρόκειται νὰ ὑποστοῦν, D οἱ δὲ καλοί, καὶ ἂν ἀκόμη ὑποφέρουν μύρια βάσανα, κατὰ τὸν Πίνδαρον, ἔχουν ἐλπίδα τροφὸν τῶν υἱῶν, ποὺ δὲν τοὺς ἐπιτρέπει νὰ αἰσθανθοῦν τὰ παρόντα βάσανα; Ὥστε καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ εἶναι ἀνωτέρα ἡ ἡδονὴ ἐκείνη. Διότι εἶναι πολὺ καλύτερον νὰ ἀρχίζῃ κανεὶς ἀπὸ προσκαίρους πόνους καὶ νὰ καταλήγῃ εἰς αἰωνίαν ἀνάπαυσιν, παρὰ νὰ ἀπολαμβάνῃ συντόμως τὰ θεωρούμενα ὡς τὰ πλέον εὐχάριστα καὶ νὰ καταλήξῃ εἰς τὰ πικρότερα καὶ πιὸ ἀνυπόφορα κακά. Καὶ ὅταν μάλιστα μαζὶ μὲ αὐτὸ γίνῃ παραδεκτὸν ὅτι καὶ ἐδῶ ἀκόμη ὁ βίος αὐτὸς εἶναι γλυκύτερος, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ κάμωμεν τώρα αὐτό, ποὺ εἶπα ὅταν ἄρχισα, δηλαδὴ νὰ λυπούμεθα αὐτοὺς ποὺ θρηνοῦν διὰ τὰ τοιαῦτα ἀγαθά; E Ὅμως εἰς τὸν υἱόν σου δὲν ταιριάζει θρῆνος, ἀλλὰ χειροκροτήματα καὶ στεφάνια, ἐπειδὴ ἦλθεν εἰς τὴν ἤρεμον ζωὴν καὶ εἰς τὸν γαλήνιον λιμένα. Ἀλλὰ σὲ χλευάζουν πολλοὶ πατέρες, ποὺ ἔχουν υἱοὺς προσκεκολλημένους εἰς τὴν παροῦσαν ζωήν, καὶ ἄλλοι δακρύζουν ὅταν σὲ ἰδοῦν καὶ ἄλλοι σὲ περιγελοῦν. Διατί ὅμως ἐσὺ καλύτερα δὲν τοὺς περιγελᾷς, καὶ δὲν τοὺς θρηνεῖς; Ἂς μὴ σκεπτώμεθα δὲ αὐτό, δηλαδή, τό, ἐὰν μᾶς εἰρωνεύωνται, ἀλλὰ ἐὰν δικαιολογημένως καὶ ὀρθῶς πράττουν. 75 A Καὶ ἐὰν συμβαίνῃ αὐτό, καὶ χωρὶς νὰ γελοῦν ἐκεῖνοι ἐμεῖς ἂς δακρύζωμεν, ἐὰν ὅμως ἀδίκως κάμνουν αὐτό, καὶ ἂν ὅλοι μᾶς περιγελοῦν, ἐμεῖς μὲν ἂς μακαρίζωμεν τοὺς ἑαυτούς μας καὶ ἂς θρηνοῦμεν δι' ἐκείνους, διότι εἶναι ἀθλιώτεροι ὅλων, καὶ διότι δὲν διαφέρουν καθόλου ἀπὸ τοὺς μανιακούς. Διότι τὸ νὰ καταγελᾷ κανεὶς αὐτὰ ποὺ εἶναι ἄξια ἐπαίνων καὶ στεφάνων εἶναι χαρακτηριστικὸν τῶν μανιακῶν ἀνθρώπων καὶ αὐτῶν ποὺ ἔχουν τὴν ἰδίαν μὲ αὐτοὺς ἀσθένειαν. Διότι, πές μου, ἐὰν σὲ ἐθαύμαζαν καὶ σὲ ἐπαινοῦσαν ὅλοι ἐπειδὴ θὰ ἐκυριεύετο ὁ υἱός

Ἠλύσια πεδία ἔκειντο ἐν ταῖς τῶν Μακάρων νήσοις, ὡς καὶ ὁ Πίνδαρος παραδέχεται.

16. Μακάρων νῆσοι· ἐνταῦθα κατῴκουν οἱ ἥρωες, οἵτινες ἐκαλοῦντο καὶ ἡμίθεοι, ἀνῆκον δὲ οὗτοι κατὰ τὸν Ἡσίοδον εἰς τὸ τέταρτον γένος.

3

σου ἀπὸ τὴν μανίαν τῶν χορευτῶν καὶ τῶν ἁμαξοδηγῶν καὶ σὲ ἐχαρακτήριζον ὡς εὐτυχισμένον, δὲν θὰ τὸ ἐθεώρεις αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ὡς εἰρωνείαν; Τί λοιπόν; Ἐὰν ἔκαμε κάτι τὸ εὐγενὲς καὶ ἀξιέπαινον καὶ ἐκεῖνοι τὸν περιγελοῦσαν καὶ τὸν εἰρωνεύοντο, B μήπως δὲν θὰ ἔλεγες ὅτι εἶναι παράφρονες; Αὐτὰ λοιπὸν ἂς κάμωμεν καὶ τώρα. Ὄχι κατὰ τὴν γνώμην τῶν πολλῶν, ἀλλὰ μὲ ἀκριβῆ ἐξέτασιν τῶν λογισμῶν, νὰ ἐπιτρέψωμεν νὰ γίνῃ ἡ κρίσις διὰ τὸν υἱόν σου καὶ θὰ ἴδῃς ὅτι αὐτοὶ ποὺ εἰρωνεύονται εἶναι πατέρες δούλων μᾶλλον παρὰ ἐλευθέρων τέκνων, ὅταν συγκριθοῦν αὐτὰ πρὸς τὸν υἱόν σου.

Τώρα βεβαίως ἐπειδὴ εἶσαι θολωμένος ἀπὸ τὸ πάθος, δὲν θὰ δυνηθῇς νὰ διακρίνῃς αὐτὰ καλά. Ὅταν ὅμως ἀναπαυθῇς ὀλίγον, καὶ ὁ υἱός σου ἐπιδείξῃ πολλὴν ἀρετήν, δὲν θὰ χρειασθῇς πλέον λόγια, ἀλλὰ αὐτά· καὶ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ θὰ εἴπῃς ἐσὺ πρὸς ἄλλους. Καὶ δὲν σοῦ προλέγω αὐτὰ τυχαίως, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν πεῖραν μου. C Διότι εἶχα καὶ ἐγὼ ἕνα φίλον, ποὺ εἶχε πατέρα ἄπιστον, πλούσιον καὶ ἐπιτυχημένον καὶ καθ' ὅλα ἔνδοξον. Καὶ αὐτός, ὁ πατέρας του, κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπεκίνησε τοὺς ἄρχοντας καὶ ἠπείλησε μὲ φυλακὴν καὶ ἀφοῦ τὸν ἀπεγύμνωσεν ἀπὸ ὅλα, τὸν ἐγκατέλειψεν εἰς ξένην χώραν, διὰ νὰ στερῆται καὶ τὴν καθημερινὴν τροφήν, ὥστε νὰ τὸν ἀναγκάσῃ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν κοσμικωτέραν ζωήν. Ὅταν ὅμως εἶδεν ὅτι δὲν ὑπέκυπτεν εἰς τίποτε ἀπὸ αὐτά, νικημένος ἤλλαξε στάσιν καὶ τώρα ἐκτιμᾷ τὸν υἱόν του καὶ τὸν σέβεται περισσότερον καὶ ἀπὸ πατέρα· καί, μολονότι εἶχε πολλὰ ἄλλα παιδιὰ ἐπιτυχημένα, δὲν τὰ θεωρεῖ ὅμως ἄξια, οὔτε ὡς δούλους του· καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶναι πολὺ ἐνδοξότερος ἐξ αἰτίας τοῦ υἱοῦ του.

Τὰ ἴδια θὰ συμβοῦν καὶ εἰς τὸ ἰδικόν σου παιδί, καὶ ὅτι δὲν ψεύδομαι, D θὰ τὸ γνωρίσῃς καλὰ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα. Δι' αὐτὸ λοιπὸν θὰ σιωπήσω. Μόνον αὐτὸ θὰ σὲ παρακαλέσω, νὰ περιμένῃς ἕνα μόνον χρόνον, ἢ καὶ ὀλιγώτερον χρονικὸν διάστημα. Ἄλλωστε δὲν χρειάζεται πολὺν χρόνον ἡ ἰδική μας ἀρετή, ἐπειδὴ βλαστάνει μὲ τὴν ἐπενέργειαν τῆς θείας χάριτος, καὶ θὰ ἰδῇς ὅλα αὐτὰ ποὺ ἔχομεν εἰπῆ, νὰ ἀποδεικνύωνται ἐμπράκτως. Καὶ τότε ὄχι μόνον θὰ ἐπαινέσῃς αὐτὰ ποὺ θὰ ἔχουν συντελεσθῆ, ἀλλὰ καὶ ἂν ἐπ' ὀλίγον θελήσῃς νὰ ἐπαναστατήσῃς, γρήγορα θὰ γυρίσῃς πάλιν εἰς τὸν ἴδιον ἐκεῖνον ζῆλον, ἔχων ὡς διδάσκαλον ἀρετῆς τὸν υἱόν σου.

Γ. ΠΡΟΣ ΠΙΣΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

1. Ἂς διδάξωμεν λοιπὸν καὶ τὸν πιστὸν πατέρα ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταπολεμᾷ αὐτοὺς ποὺ ὁδηγοῦν τὸν υἱόν του εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἂν καὶ βεβαίως ὑπάρχει φόβος νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰ λόγια μας καὶ νὰ συμβῇ τὸ ἀντίθετον, αὐτὸ δηλαδὴ ποὺ ἔλεγα προηγουμένως. Ἔλεγα δηλαδὴ τότε, ὅτι ὁ νόμος δὲν μὲ ὑποχρεώνει ν' ἀρχίσω τὸν ἀγῶνα αὐτὸν πρὸς τὸν εἰδωλολάτρην, 78 A ἀλλὰ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ποὺ ἔδωσεν ἐντολὴν νὰ κρίνωμεν μόνον τοὺς ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, μᾶς ἄφησεν ἐλευθέρους ἀπὸ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν ἔξω τῆς Ἐκκλησίας εὑρισκομένων.

Τώρα δέ, ὅπως φαίνεται, δὲν εἴμεθα ὑπεύθυνοι, οὔτε δι' αὐτοὺς τοὺς ἀγῶνας. Διότι, ἐὰν καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὰ ἐθεωρεῖτο αἰσχρὸν νὰ ὁμιλῶμεν πρὸς τὸν Χριστιανὸν δι' αὐτά, πολὺ περισσότερον πρέπει νὰ θεωρῆται τώρα. Διότι, πῶς δὲν θὰ καταθυθισθῇ ὁ πιστός, ποὺ ἔχει ἀνάγκην συμβουλῆς δι' αὐτά, περὶ τῶν ὁποίων τίποτε δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντείπῃ ὁ ἄπιστος; Τί λοιπόν; Θὰ σιωπήσωμεν ἐξ αἰτίας τούτου, καὶ δὲν θὰ εἴπωμεν τίποτε; Καθόλου. Διότι ἐὰν βεβαίως ὑπῆρχε κάποιος νὰ μᾶς ἐγγυηθῇ διὰ τὸ μέλλον καὶ νὰ μᾶς φανερώσῃ, ὅτι δὲν θὰ ὑπάρξῃ κανεὶς B ποὺ θὰ ἀποτολμήσῃ τέτοια πράγματα, τότε καὶ ἡμεῖς ἔπρεπε νὰ ἤμεθα ἥσυχοι, καὶ νὰ λησμονήσωμεν τὰ περασμένα. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἔχομεν κανένα ἀξιόπιστον ἐγγυητὴν αὐτῶν, εἶναι ἀπαραίτητος ἡ διὰ λόγων νουθεσία. Καὶ ἂν μὲν συναντήσῃ τοὺς πάσχοντας ἀπὸ αὐτὴν τὴν νόσον, θὰ τὴν ἀνακόψῃ, ἂν ὅμως δὲν προσβληθῇ κανεὶς ἀπὸ τὴν νόσον, ἔχει πραγματοποιηθῆ αὐτὸ ποὺ εὐχόμεθα. Διότι καὶ διὰ τοὺς ἰατροὺς μετὰ τὴν ἑτοιμασίαν τῶν φαρμάκων διὰ τοὺς ἀσθενεῖς των εἶναι εὐχῆς ἔργον, οὔτε κἂν νὰ χρειασθοῦν αὐτὰ εἰς τὸν ἀσθενῆ. Καὶ ἡμεῖς λοιπὸν εὐχόμεθα νὰ μὴ χρειασθῇ κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς μας αὐτὴν τὴν συμβουλήν. Ἐὰν ὅμως χρειασθῆ, ὃ μὴ γένοιτο, C δὲν θὰ τοὺς διαφύγῃ κατὰ τὴν παροιμίαν, ὁ δεύτερος πλοῦς. Ἂς διαπλασθῇ λοιπὸν ὁ πιστός, καθὼς ὁ ἄπιστος, καὶ ἂς ὁμοιάζῃ

κατὰ πάντα πρὸς ἐκεῖνον, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περὶ τὸ θεῖον δόξαν, καὶ ἂς θρηνῇ ὁμοίως καὶ ἂς κυλίεται πρὸ τῶν ποδῶν ὅλων, καὶ ἂς ἐπικαλῆται τὰ λευκά του μαλλιὰ καὶ τὸ γῆρας καὶ τὴν ἐρημίαν, καὶ ἂς λέγῃ ὅλα ἐκεῖνα, καὶ ἂς κινῇ τοὺς δικαστὰς μὲ ὅσην ὀργὴν θέλει. Μᾶλλον δὲ ἐναντίον αὐτοῦ δὲν θὰ ἰσχύσῃ ἡ συνηθισμένη διὰ τοὺς ἀνθρώπους διαδικασία τῆς δίκης, διότι ἤκουσεν ὅσα ἐφιλοσόφησαν μεταξύ μας οἱ φωτισθέντες ἀπὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἄνθρωποι, περὶ τοῦ φρικτοῦ καὶ φοβεροῦ δικαστηρίου, ποὺ ὑπάρχει μετὰ τὴν ἐκ τῆς γῆς ἀναχώρησιν. D Καὶ πρέπει, πρὸ ὅλων τῶν ἄλλων, νὰ τοῦ ὑπενθυμίσωμεν ἐκείνην τὴν ἡμέραν καὶ τὸ πῦρ ποὺ ρέει ὡσὰν ποτάμι, καὶ τὴν φλόγα ποὺ ποτὲ δὲν σβήνει καὶ τὴν ἀκτῖνα ποὺ ἐξαφανίζεται, τὴν σελήνην ποὺ χάνει τὸ φῶς, τὰ ἄστρα ποὺ πίπτουν, τοὺς οὐρανοὺς ποὺ περιστρέφονται, τὰς δυνάμεις ποὺ συγκλονίζονται καὶ τὴν γῆν ποὺ παντοῦ ἐκτινάσσεται καὶ ἐκρήγνυται. Ἐπίσης νὰ ὑπενθυμίσωμεν τὸν φοβερὸν καὶ συνεχῆ ἦχον τῶν σαλπίγγων, τοὺς διασχίζοντας τὴν οἰκουμένην ἀγγέλους, τὰς χιλιάδας ποὺ παρίστανται, τὰς μυριάδας ποὺ λειτουργοῦν, τὰ στρατεύματα ποὺ ἔρχονται μὲ τὸν ἴδιον τὸν κριτήν. E τὸ λαμπρὸν σημεῖον ποὺ προηγεῖται αὐτοῦ, τὸν θρόνον ποὺ στήνεται, τὰ βιβλία ποὺ ἀνοίγονται, τὴν ἀπλησίαστον δόξαν, τὴν φοβερὰν καὶ φρικτὴν φωνὴν τοῦ δικαστοῦ, ποὺ στέλνει ἄλλους μὲν εἰς τὸ πῦρ, ποὺ ἔχει ἑτοιμασθῆ διὰ τὸν διάβολον καὶ τὰ ὄργανά του, ἄλλους δὲ τοὺς κλείει τὴν θύραν μετὰ τὸν πολὺν ἀγῶνα τῆς παρθενίας. Καὶ τοὺς ὑπηρέτας αὐτοῦ ἄλλους μὲν νὰ διατάσσῃ νὰ δέσουν τὰ ζιζάνια καὶ νὰ τὰ ρίψουν εἰς τὸ καμίνι, ἄλλους δὲ νὰ δέσουν μερικῶν ἄλλων τὰ πόδια καὶ τὰ χέρια των ὀπισθάγκωνα καὶ ἀφοῦ τοὺς μεταφέρουν εἰς τὸ βαθύτατον σκότος νὰ τοὺς παραδώσουν εἰς τὸν ἀθεράπευτον τριγμὸν τῶν ὀδόντων. 77 A Καὶ ἀκόμη ὅτι δι' ἄλλον μὲν μόνον διὰ τοὺς ἀκολάστους ὀφθαλμούς, ἄλλον διὰ τὸν ἄκοπον γέλωτα, ἄλλον δὲ διότι κατεδίκαζε τὸν πλησίον αὐτοῦ χωρὶς ἐξέτασιν, ἄλλον διότι ἁπλῶς ἐκακολόγησεν χρησιμοποιεῖ πάρα πολὺ αὐστηρὰν καὶ φοβερωτάτην τιμωρίαν.

Ὅτι βεβαίως ὑπάρχει τιμωρία καὶ δι' αὐτὰ ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ πληροφορηθῇ ἀπὸ τὸν ἐπιβάλλοντα τὰ βασανιστήρια, ἐνῷ λέγει καὶ ἀπειλεῖ.

Πρὸς αὐτὸν τὸν δικαστὴν εἶναι ἀναπόφευκτον νὰ ἀπέλθωμεν καὶ νὰ ἴδωμεν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅλα θὰ εἶναι γυμνὰ καὶ καταβεβλημένα, δὲν ἐννοῶ τὰς πράξεις καὶ τὰ λόγια μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς σκέψεις.

2. Πράγματι τότε θὰ φέρωμεν φοβερὰς εὐθύνας δι' αὐτά, ποὺ τώρα θεωροῦνται ἀσήμαντα. B Ἔτσι, ὁ κριτὴς μὲ

τὴν ἰδίαν λεπτομέρειαν ζητεῖ καὶ τὴν ἰδικήν μας καὶ τὴν τῶν πλησίον μας σωτηρίαν. Δι' αὐτὸ ὁ Παῦλος παντοῦ συμβουλεύει τὸν καθένα νὰ μὴ ἐπιζητῇ μόνον τὴν ἰδικήν του, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ πλησίον σωτηρίαν. Διὰ τοῦτο καὶ κατηγορεῖ σφοδρῶς τοὺς Κορινθίους, διότι δὲν ἐπρονόησαν καὶ δὲν ἐφρόντισαν διὰ τὸν πόρνον, ἀλλὰ παρέβλεψαν τὸ τραῦμα του ἐρεθισμένον. Καὶ πρὸς τοὺς Γαλάτας γράφων ἔλεγεν: «Ἀδελφοί, ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἔν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον» (Γαλ. 6, 1). Καὶ πρὸ αὐτῶν συμβουλεύει τοὺς Θεσσαλονικεῖς τὰ ἴδια ἀκριβῶς λέγων: «Ὥστε παρακαλεῖτε εἰς τὸν ἕνα, καθὼς καὶ ποιεῖτε» (Α' Θεσ. 5, 11) καὶ πάλιν· C «Νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους, παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους, ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν» (Α' Θεσ. 5, 14).

Διὰ νὰ μὴ λέγῃ λοιπὸν κανείς: Τί μ' ἐνδιαφέρουν οἱ ἄλλοι; Αὐτὸς ποὺ χάνεται ἂς χαθῇ, καὶ αὐτὸς ποὺ σώζεται ἂς σωθῇ· τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν μ' ἐνδιαφέρει· ἔχω προσταγὴν νὰ σκέπτωμαι μόνον τὰ ἰδικά μου. Διὰ νὰ μὴ λέγῃ λοιπὸν κανεὶς αὐτά, ἐλέγχων τὴν θηριώδη καὶ ἀπάνθρωπον ταύτην σκέψιν, τὴν ὠχύρωσε μὲ αὐτοὺς τοὺς νόμους, δίδων ἐντολὴν νὰ παραβλέπωμεν πολλὰ ἀπὸ τὰ ἰδικά μας, διὰ νὰ τακτοποιῶμεν τὰ τῶν πλησίον, καὶ διατάσσει νὰ κυβερνᾷ παντοῦ ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ τῆς ζωῆς.

Καὶ εἰς τοὺς Ρωμαίους γράφων, τοὺς παραγγέλλει νὰ φροντίζουν πολὺ διὰ τὴν ἐντολὴν αὐτήν, D ἐπιβάλλων τοὺς ἰσχυροὺς ὡς πατέρας τῶν ἀδυνάτων καὶ παρακινῶν αὐτοὺς νὰ μεριμνοῦν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Ἀλλὰ ἐδῶ μὲν τὰ λέγει αὐτὰ ὑπὸ τύπον προτροπῆς καὶ συμβουλῆς, ἀλλοῦ ὅμως μὲ πολλὴν σφοδρότητα συγκλονίζει τὰς ψυχὰς τῶν ἀκουόντων. Διότι αὐτοὶ ποὺ παραμελοῦν τὴν σωτηρίαν τῶν ἀδελφῶν, ἁμαρτάνουν ἔναντι τοῦ ἰδίου τοῦ Χριστοῦ καὶ καταστρέφουν ἐκ θεμελίων τὸ οἰκοδόμημα.

Καὶ αὐτὰ τὰ ἔλεγεν, ὄχι ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὰ ἔμαθεν ἀπὸ τὸν διδάσκαλον. Ὁ Μονογενὴς δηλαδὴ υἱὸς τοῦ Θεοῦ θέλων νὰ διδάξῃ πόσον ἀπαραίτητον εἶναι αὐτὸ τὸ χρέος, καὶ ὅτι ὅσοι δὲν θέλουν νὰ τὸ ἐκπληρώσουν θὰ ὑποστοῦν μεγάλας συμφοράς, ἔλεγεν· «Ὃς ἐὰν σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων, E συμφέρει αὐτῷ ἵνα κρεμασθῇ μύλος ὀνικὸς περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ καταποντισθῇ ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης» (Ματθ. 18, 6).

Αὐτὸς δὲ ποὺ ἐπέστρεψε τὸ τάλαντον, ὄχι διότι παρημέλησε τίποτε ἀπὸ τὰ ἰδικά του, ἀλλ' ἐπειδὴ παρέβλεψε τὴν σωτηρίαν τῶν πλησίον τιμωρεῖται μὲ ἐκείνην τὴν τιμωρίαν. Ὥστε καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι τακτοποιημένα ὅλα ὅσα ἀφοροῦν

τὴν ἰδικήν μας ζωήν, δὲν ὠφελούμεθα καθόλου, διότι αὐτὴ ἡ ἁμαρτία εἶναι ἀρκετὴ νὰ μᾶς καταποντίσῃ εἰς τὸ πέλαγος τοῦ πυρός. Διότι, ἐὰν αὐτοὺς ποὺ δὲν ἠθέλησαν νὰ βοηθήσουν σωματικῶς τοὺς πλησίον δὲν τοὺς σώζει καμμία δικαιολογία, 78 A καὶ ἀκόμη ἂν ἔχουν ζήσει ἐν παρθενίᾳ θὰ ριφθοῦν ἔξω ἀπὸ τὸν νυμφῶνα, αὐτὸς ποὺ παρέλειψε τὸ πολὺ σπουδαιότερον (διότι ἡ προστασία τῆς ψυχῆς εἶναι πολὺ σπουδαιοτέρα), πῶς δὲν θὰ ὑποστῇ εὐλόγως ὅλας τὰς τιμωρίας; Ἄλλωστε, ὁ Θεὸς δὲν ἐδημιούργησε τὸν ἄνθρωπον διὰ νὰ ἐξυπηρετῇ μόνον τὸν ἑαυτόν του, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἄλλους. Δι᾽ αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ὀνομάζει τοὺς πιστοὺς ἀστέρας φωτεινούς, θέλων ν᾽ ἀποδείξῃ ὅτι πρέπει νὰ εἶναι χρήσιμοι καὶ εἰς ἄλλους. Διότι ὁ ἀστήρ, ἐὰν ἐφώτιζε μόνον τὸν ἑαυτόν του, δὲν θὰ ἦτο ἀστήρ. Δι᾽ αὐτὸ καὶ εἶναι χειρότεροι, λέγει, ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτρας, αὐτοὶ ποὺ ἀμελοῦν τοὺς πλησίον, λέγων τὰ ἑξῆς: «Εἰ δέ τις τῶν ἰδίων, καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων οὐ προνοεῖ, B τὴν πίστιν ἤρνηται, καὶ ἔστιν ἀπίστου χείρων» (Α΄ Τιμ. 5, 8). Τί, νομίζεις, ἐννοεῖ μὲ τὴν πρόνοιαν, Ἆρά γε τὴν προμήθειαν τῶν ἀναγκαίων διὰ τὴν ζωήν; Ἐγὼ τοὐλάχιστον ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ἐννοεῖ τὴν φροντίδα τῆς ψυχῆς. Ἐὰν ἐσὺ ἀντιταχθῇς, καὶ ἔτσι ἡ δική μου γνώμη θὰ σταθεροποιηθῇ καλύτερα. Διότι, ἐὰν τὰ λέγῃ αὐτὰ περὶ τοῦ σώματος, καὶ εἰς αὐτὸν ποὺ δὲν δίδει τὴν ἐφήμερον αὐτὴν τροφήν, ἐπεφύλαξε τέτοιαν τιμωρίαν, καὶ εἶπεν ὅτι εἶναι χειρότερος ἀπὸ τὸν εἰδωλολάτρην, ποῦ θὰ σταθῇ αὐτὸς ποὺ παραβλέπει τὸ σπουδαιότερον καὶ ἀναγκαιότερον;

3. Ἔλα λοιπὸν νὰ ἐξετάσωμεν τὸ μέγεθος τῆς ἁμαρτίας μας C καὶ προχωροῦντες ὀλίγον κατ᾽ ὀλίγον ἂς ἀποδείξωμεν ὅτι ὑπεράνω ὅλων τῶν ἁμαρτημάτων εἶναι ἡ παραμέλησις τῶν παιδιῶν καὶ ὅτι ἐγγίζει τὴν κορυφὴν τῆς κακίας. Εἶναι λοιπὸν πρῶτος βαθμὸς κακίας καὶ πονηρίας τὸ νὰ περιφρονῇ κανεὶς τοὺς φίλους. Καλύτερα ὅμως ἂς προχωρήσωμεν τὸν λόγον μας πιὸ κάτω. Διότι αὐτὸ δὲν γνωρίζω, πῶς δηλαδὴ ὀλίγον ἔλειψε νὰ τὸ λησμονήσω ὅτι ὁ προηγούμενος νόμος, ποὺ ἐδόθη εἰς τοὺς Ἰουδαίους, δὲν ἐπιτρέπει νὰ παραβλέπωνται οὔτε τὰ ὑποζύγια τῶν ἐχθρῶν, οὔτε ὅταν ἔχουν πέσει, οὔτε ὅταν ἔχουν χαθῆ, ἀλλὰ διατάσσει τὰ μὲν νὰ ὁδηγοῦνται πρὸς τοὺς ἰδιοκτήτας των, τὰ δὲ νὰ σηκώνωνται. Ὑπάρχει λοιπὸν πρῶτος βαθμὸς τῆς κακίας καὶ τῆς σκληρότητος, ποὺ ἀρχίζει ἐκ τῶν κάτω, τὸ νὰ παραβλέπῃ κανεὶς τὰ ζῶα καὶ τὰ θρέμματα ὅταν ὑποφέρουν· D δεύτερος δὲ ὕστερα ἀπὸ ἐκεῖνον ὑψηλότερος εἶναι τὸ νὰ παραμελῇ κανεὶς τοὺς ἐχθρούς. Διότι, ὅσον ἀνώτερος εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ ἄλογον ζῶον, τόσον μεγαλυτέρα εἶναι αὐτὴ ἡ ἁμαρτία ἀπὸ ἐκεί-

νην. Τρίτος δὲ ὕστερα ἀπὸ αὐτὸν εἶναι τὸ νὰ περιφρονῇ κανεὶς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι ἄγνωστοι μεταξύ των· τέταρτος, τὸ νὰ παραβλέπῃ κανεὶς τοὺς συγγενεῖς, πέμπτος, τὸ νὰ καταφρονῶμεν ὄχι μόνον τὸ φθαρτὸν σῶμα, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχήν· ἕκτος, ὅταν παραμελῶμεν ὄχι μόνον τοὺς συγγενεῖς, ἀλλὰ καὶ τὰ παιδιὰ ποὺ διαφθείρονται· ἕβδομος, ὅταν οὔτε ἄλλους εὑρίσκωμεν διὰ νὰ φροντίσουν· ὄγδοος, ὅταν, ἐνῷ θέλουν μόνοι των νὰ τὸ κάμουν αὐτό, ἡμεῖς τοὺς ἐμποδίζομεν καὶ τοὺς ἀποτρέπομεν· B καὶ ἔνατος, ὅταν ὄχι μόνον ἐμποδίζωμεν, ἀλλὰ καὶ καταπολεμῶμεν. Ὥστε, ἐὰν εἰς τὸν πρῶτον, καὶ τὸν δεύτερον καὶ τὸν τρίτον βαθμὸν κακίας ἐπιφυλάσσεται τόσον μεγάλη τιμωρία, εἰς αὐτὸν ποὺ ἔχει ἀνέλθει εἰς ὅλους αὐτούς, εἰς αὐτὸν λοιπὸν τὸν ἰδικόν σας, ποὺ εἶναι ἔνατος ὕστερα ἀπὸ ἐκεῖνον, ποία τιμωρία ἐπιφυλάσσεται; Μᾶλλον δὲ ὄχι μόνον ἔνατον, οὔτε δέκατον, ἀλλὰ καὶ ἐνδέκατον ἂν τὸν ὠνόμαζε κανεὶς δὲν θὰ ἔκανε λάθος. 79 A

Τί συμβαίνει λοιπόν; Τὸ ὅτι ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὴν φύσιν πολὺ σοβαρώτερον εἶναι τὸ ἁμάρτημα ἀπὸ τὰ προαριθμηθέντα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψιν τοῦ χρόνου φοβερώτερον. Τί σημαίνει ὅμως αὐτό; Σημαίνει ὅτι ἐμεῖς ποὺ κάμνομεν τὰ ἴδια ἁμαρτήματα τώρα ἔχοντες τὸν νόμον δὲν θὰ ὑποστῶμεν τὰς ἰδίας, ἀλλὰ πολὺ φοβερωτέρας τιμωρίας, καθ᾽ ὅσον καὶ μεγαλυτέραν δωρεὰν ἀπελαύσαμεν καὶ τελειοτέραν διδασκαλίαν ἐδιδάχθημεν, καὶ μὲ περισσοτέραν τιμὴν ἐτιμήθημεν. Ὅταν λοιπὸν καὶ ὡς πρὸς τὴν φύσιν καὶ ὡς πρὸς τὸν χρόνον γίνεται τόσον μεγάλο ἁμάρτημα, σκέψου πόσην τιμωρίαν θὰ ἐπιφέρῃ τοῦτο εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτῶν ποὺ ἀποτολμοῦν αὐτό. Καὶ ὅτι δὲν τὰ σκέπτομαι αὐτὰ τυχαίως, θὰ τὸ ἀποδείξω καὶ ἀπ᾽ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, B διὰ νὰ γνωρίσετε ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη ὅλα τὰ ἰδικά μας εἶναι τακτοποιημένα, ἐφ᾽ ὅσον παραμελοῦμεν τὴν σωτηρίαν τῶν παιδιῶν, θὰ ὑποστῶμεν τὴν μεγαλυτέραν τιμωρίαν. Θὰ σᾶς εἰπῶ δὲ ἕνα λόγον, ὄχι ἰδικόν μου, ἀλλ᾽ εὑρισκόμενον εἰς τὰς θείας Γραφάς. Ὑπῆρχε κάποιος ἱερεὺς εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ἄνθρωπος πρᾶος καὶ ἐπιεικής, ποὺ ὠνομάζετο Ἠλεί. Αὐτὸς ὁ Ἠλεὶ ἀπέκτησε δύο παιδιά, καὶ ἐνῷ παρετήρει ὅτι αὐτὰ ἔκλιναν πρὸς τὴν κακίαν, δὲν τὰ συγκρατοῦσε, οὔτε τὰ ἠμπόδιζε· μᾶλλον δὲ τὰ συγκρατοῦσε καὶ τὰ ἠμπόδιζε, ὅμως αὐτὸ δὲν τὸ ἔκαμε μὲ μεγάλον ζῆλον. Τὰ δὲ ἁμαρτήματα τῶν παιδιῶν αὐτῶν ἦσαν ἡ πορνεία C καὶ ἡ γαστριμαργία. Ἔτρωγον δηλαδή, λέγει, πρὶν νὰ καθαγιασθοῦν τὰ ἱερὰ κρέατα, καὶ πρὶν νὰ προσφερθῇ ἡ θυσία πρὸς τὸν Θεόν. Ὅταν ἤκουσε αὐτὰ ὁ πατήρ των, δὲν τὰ ἐτιμώρησε, προσεπάθει δὲ ἁπλῶς μὲ λόγια καὶ συμ-

δουλὰς νὰ τοὺς ἀποκόψῃ ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν αὐτήν, καὶ συνεχῶς ἔλεγε πρὸς αὐτὰ τέτοια λόγια: «Μή τέκνα, ποιεῖτε οὕτως, ὅτι οὐκ ἀγαθὴ ἡ ἀκοή, ἣν ἐγὼ ἀκούω περὶ ὑμῶν τοῦ ποιεῖν τὸν λαὸν μὴ λατρεύειν τῷ Κυρίῳ. Ἐὰν ἁμαρτάνων ἁμάρτῃ ἀνὴρ εἰς ἄνδρα, προσεύξονται περὶ αὐτοῦ πρὸς Κύριον· ἐὰν δὲ τῷ Κυρίῳ ἁμάρτῃ ἄνθρωπος, τίς προσεύξεται περὶ αὐτοῦ;» (Α΄ Βασ. 2, 24-25). D Ἂν καὶ εἶναι μεγάλη ἡ σπουδαιότης τῶν λόγων καὶ ὁ σεβασμὸς καὶ ἱκανὴ νὰ διορθώσῃ αὐτὸν ποὺ ἔχει νοῦν, ἐτόνισε βεβαίως καὶ τὸ ἁμάρτημα, καὶ τὸ ἐπαρουσίασε φοβερόν, καὶ τὴν ἀναμενομένην τιμωρίαν ἐχαρακτήρισεν ὡς ἀφόρητον καὶ φρικτήν, ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐπέδειξεν ὅλον ἐκεῖνο ποὺ ἐχρειάζετο, ἐχάθη καὶ αὐτὸς μαζί των. Διότι ἔπρεπε νὰ προσθέσῃ καὶ ἄλλας ἀπειλάς, καὶ νὰ τὰς ἀποδείξῃ μὲ τὴν αὐστηρότητα τῆς στάσεώς του, καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τιμωρίας, καὶ νὰ γίνῃ πολὺ αὐστηρότερος καὶ σκληρότερος. Ἐπειδὴ ὅμως τίποτε ἀπὸ ὅλα αὐτὰ δὲν ἔκαμε, καὶ ἔκαμε τὸν Θεὸν ἐχθρὸν ἰδικόν του καὶ τῶν παιδιῶν, καὶ ἐπειδὴ ἐλυπήθη τὰ παιδιά του εἰς καιρὸν ἀκατάλληλον, E ἔχασε μαζὶ μὲ τὴν σωτηρίαν τῶν παιδιῶν του καὶ τὴν ἰδικήν του.

Ἄκουσε λοιπὸν τί λέγει ὁ Θεὸς πρὸς αὐτόν, μᾶλλον δὲ ὄχι πλέον πρὸς αὐτόν, διότι δὲν τὸν ἔκρινε πλέον οὔτε ἄξιον ἀπαντήσεως, ἀλλὰ ὡσὰν κάποιον δοῦλον ποὺ ἔχει διαπράξει μεγάλο ἁμάρτημα, διὰ μέσου ἄλλου τὸν πληροφορεῖ διὰ τὰς συμφορὰς ποὺ θὰ τὸν πλήξουν· τόσον μεγάλη ἦτο ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ τότε. Ἄκουσε λοιπὸν τί λέγει πρὸς τὸν μαθητὴν ἐκείνου περὶ τοῦ διδασκάλου· Διότι καὶ εἰς τὸν μαθητὴν καὶ εἰς ἄλλον προφήτην καὶ εἰς ὅλους ὡμιλοῦσε περισσότερον διὰ τὰς συμφορὰς ἐκείνου, παρὰ εἰς τὸν ἴδιον. Ἔτσι λοιπὸν παντελῶς τὸν ἐγκατέλειψε. Τί λέγει λοιπὸν εἰς τὸν Σαμουήλ; Ἔμαθε ὅτι οἱ υἱοί του ὕβριζον τὸν Θεὸν καὶ δὲν τοὺς ἐνουθέτει. Καὶ ὅμως ἐνουθέτησεν, ὄχι ὅμως τόσον πολύ. Ἀλλ' ὁ Θεὸς δὲν τὸ λέγει αὐτὸ νουθεσίαν· ἔτσι τὴν ἀπέρριψεν, ἐπειδὴ δὲν εἶχε δριμύτητα καὶ αὐστηρότητα. 40 A Ὥστε καὶ ἂν ἀκόμη μεριμνῶμεν διὰ τὰ παιδιά, ὄχι ὅμως τόσον, ὅσον εἶναι ἀναγκαῖον, αὐτὸ δὲν εἶναι μέριμνα, ὅπως ἀκριβῶς δὲν ἦτο ἡ νουθεσία τοῦ Ἠλεί. Ἀναφέρων δὲ τὸ ἁμάρτημα, ἐπιφέρει καὶ τὴν τιμωρίαν μὲ πολλὴν ὀργήν· «Ὤμοσα γάρ, λέγει, τῷ οἴκῳ Ἠλεί, εἰ ἐξιλάσεται ἡ ἁμαρτία τῷ οἴκῳ Ἠλεὶ ἢ ἐν θυμιάματι, ἢ ἐν θυσίαις ἕως τοῦ αἰῶνος» (Α΄ Βασιλ. 3, 14) Βλέπεις ἀγανάκτησιν ἔντονον, καὶ ἀσυγχώρητον τιμωρίαν; Ὁπωσδήποτε, λέγει, πρέπει αὐτὸς νὰ καταστραφῇ, καὶ ὄχι μόνον αὐτὸς καὶ τὰ παιδιά, ἀλλὰ καὶ ὅλη ἡ οἰκία μαζί του, καὶ δὲν θὰ ὑπάρξῃ φάρμακον, ποὺ θὰ θεραπεύσῃ αὐτὴν τὴν

πληγήν· Ἂν καί, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀμέλειαν ἔναντι τῶν παιδιῶν, δὲν εἶχε τίποτε ἄλλο ὁ Θεὸς νὰ B κατηγορήσῃ τὸν γέροντα ἐκεῖνον τότε, ἀλλὰ ὡς πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα ἦτο ἔξοχος, καὶ τὸν ἐμφιλόσοφον βίον του δυνάμεθα νὰ τὸν παρατηρήσωμεν ὄχι μόνον ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ γεγονότα ποὺ συνέβησαν κατὰ τὴν συμφοράν. Πρῶτον μὲν δηλαδή, ὅταν ἤκουσε ὅλα αὐτὰ καὶ εἶδε τὸν ἑαυτόν του νὰ ἔρχεται πολὺ κοντὰ εἰς τὴν τιμωρίαν, δὲν ἀπεθαρρύνθη, δὲν δυσηρεστήθη, δὲν ἐξέφρασε τίποτε τέτοιο, ὅπως εἶναι φυσικὸν εἰς τοὺς πολλούς. Μήπως ἐγὼ εἶμαι κύριος τῆς θελήσεως καὶ τῶν ἀποφάσεων τῶν ἄλλων; Ἐγὼ δικάζομαι διὰ τὰ ἰδικά μου ἁμαρτήματα, ἐνῷ τὰ παιδιὰ εἶναι ἐνήλικα καὶ εἶναι ὀρθὸν αὐτὰ μόνον νὰ τιμωροῦνται. Τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶπε οὔτε ἐσκέφθη. Ἀλλ' ὡς εὐγνώμων δοῦλος καὶ ἓν μόνον γνωρίζων, νὰ ὑποφέρῃ ἀγογγύστως C τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διδόμενα, καὶ ἂν ἀκόμη τύχῃ νὰ εἶναι δυσάρεστα, ἔτσι ἐξέφραζε τὰ γεμᾶτα ἀπὸ πολλὴν φιλοσοφίαν λόγια: «Κύριος, αὐτὸς τὸ ἀρεστὸν ἐνώπιον αὐτοῦ ποιήσει» (Α΄ Βασ. 3, 18). Καὶ ὄχι μόνον ἀπὸ αὐτὰ ἐδῶ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀλλοῦ δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν τὴν ἀρετήν του. Ὅταν κάποτε οἱ Ἰουδαῖοι εἶχον πόλεμον, κάποιος ἦλθε καὶ ἀνήγγειλε τὰ δυσάρεστα τοῦ πολέμου, καὶ ὅτι τὰ παιδιά του κατεσφάγησαν ἀγρίως καὶ ἀθλίως εἰς τὴν μάχην. Ἀκούων αὐτὰ ἦτο ἀτάραχος. Μόλις ὅμως ἐκεῖνος προσέθεσεν εἰς τὴν σφαγὴν αὐτήν, τὴν ἁρπαγὴν τῆς Κιβωτοῦ τῆς Διαθήκης ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, τότε λοιπὸν καταληφθεὶς D ὑπὸ σκοτοδίνης ἐξ αἰτίας τῆς λύπης, ἔπεσεν ὁ γέρων ἀπὸ τὸ κάθισμα πρὸς τὸ ὀπίσω μέρος τῆς πύλης καὶ συνετρίβη ἡ πλάτη του, διότι ἦτο γέρων καὶ βαρὺς ἐκ τῆς ἡλικίας, καὶ σεβαστὸς καὶ αὐτὸς ἐκυβέρνησε τὸν Ἰσραὴλ ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη.

Ἐὰν δὲ τὸν ἱερέα, τὸν γέροντα, τὸν ἔνδοξον αὐτόν, ποὺ ἐκυβέρνησε μὲ ἐπιτυχίαν ἐπὶ εἴκοσι ἔτη τὸ ἔθνος τῶν Ἑβραίων (αὐτὸν ποὺ πολιτεύεται ἐπὶ χρόνια δὲν τὸν κρίνουν μὲ αὐστηρότητα) τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἠμπόρεσε νὰ τὸν κλονίσῃ, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐμερίμνησε διὰ τὰ παιδιά του μὲ αὐστηρότητα κατεστράφη ὁλοκληρωτικῶς καὶ ἀθλίως, καὶ ἡ ἁμαρτία τῆς ἐλλιποῦς φροντίδος, ὡσὰν ἄγριον καὶ μέγα κῦμα κατέβαλεν ὅλα ἐκεῖνα, καὶ ἀπέκρυψεν ὅλα τὰ κατορθώματά του, τότε ποιὰ τιμωρία ἀναμένει ἐμᾶς, ποὺ ἐφθάσαμεν εἰς χρόνους ἀπαιτοῦντας πολὺ μεγαλυτέραν φιλοσοφίαν, E καὶ εἴμεθα κατώτεροι τῆς ἀρετῆς του, καὶ ὄχι μόνον δὲν κυβερνῶμεν τὰ παιδιά μας, ἀλλὰ καὶ αὐτούς, ποὺ θέλουν νὰ κάμουν αὐτό, τοὺς ἐχθρευόμεθα καὶ τοὺς πολεμοῦμεν καὶ φερόμεθα πρὸς τὰ παιδιὰ χειρότερα ἀπὸ κάθε βάρβαρον; Ἡ μὲν λοιπὸν σκληρότης ἐκείνων μέχρι τῆς δουλείας καὶ τῆς

καταστροφῆς καὶ αἰχμαλωσίας τῆς πατρίδος καὶ τῶν σωματικῶν κακῶν ἐσταμάτησε, σεῖς δὲ κατασκλαβώνετε τὴν ἰδίαν τὴν ψυχήν, καὶ ἀφοῦ τὴν ἐδέσατε ὡσὰν αἰχμάλωτον, ἔτσι τὴν παραδώσατε εἰς ἀγρίους καὶ πονηροὺς δαίμονας καὶ εἰς τὰ πάθη ἐκείνων. 91 A Διότι, ὅταν οὔτε σεῖς συμβουλεύετε κάτι πνευματικὸν οὔτε ἀφήνετε νὰ τὸ κάμουν αὐτὸ ἄλλοι ποὺ θέλουν, δὲν κάνετε τίποτε ἄλλο παρὰ τοῦτο. Καὶ ἂς μὴ μοῦ εἴπῃ κανεὶς ὅτι πολλοὶ ποὺ ἀμέλησαν τὰ παιδιά των πολὺ περισσότερον ἀπὸ τὸν Ἠλεὶ δὲν ἔπαθαν τίποτε τέτοιο ποὺ ἔπαθεν ὁ Ἠλεί. Ἔπαθαν ὅμως πολλάκις πολλοί, καὶ χειρότερα ἀπὸ αὐτά, ἐξ αἰτίας τῆς αὐτῆς ἁμαρτίας. Διότι, ἀπὸ ποῦ προέρχονται οἱ πρόωροι θάνατοι; Ἀπὸ ποῦ αἱ φοβεραὶ καὶ μακραὶ ἀσθένειαι καὶ εἰς ἐμᾶς καὶ εἰς τὰ ἴδια τὰ παιδιά; Ἀπὸ ποῦ αἱ τιμωρίαι, ἀπὸ ποῦ οἱ κρίσιμοι καιροί, ἀπὸ ποῦ οἱ προπηλακισμοί, ἀπὸ ποῦ αἱ χιλιάδες συμφοραί; Μήπως ὄχι ἐκ τοῦ ὅτι παραμελοῦμεν τὰ παιδιὰ ἐνῷ εἶναι πονηρά; Καὶ ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι εἰκασία, εἶναι ἐπαρκῆ τὰ παθήματα τοῦ γέροντος διὰ νὰ τὸ πιστοποιήσουν. Ἐγὼ ὅμως θὰ σᾶς εἰπῶ δι' αὐτὰ ἕνα λόγον B κάποιου ἰδικοῦ μας σοφοῦ ἀνδρός. Ὁμιλῶν αὐτὸς περὶ τῶν παιδιῶν ἐκφράζεται ἔτσι περίπου: «Μὴ εὐφραίνου ἐπὶ υἱοῖς ἀσεβέσιν· εἰ μὴ ἔστι φόβος μετ' αὐτῶν Θεοῦ, μὴ ἐμπιστεύσῃς τῇ ζωῇ αὐτῶν» (Ἐκκλ. 16, 1-3). Διότι θὰ ἀναστενάξῃς ἐξ αἰτίας προώρου θανάτου καὶ αἰφνιδίως θὰ γνωρίσῃς τὰ τέλος των. Πολλοὶ μὲν λοιπόν, ὅπως εἶπα, πολλὰ τέτοια ἔχουν πάθει· καὶ ἐὰν μερικοὶ διέφυγον, ὅμως τελικῶς δὲν θὰ διαφύγουν, ἀλλὰ ἡ συμφορὰ θὰ τοὺς πλήξῃ εἰς τὴν κεφαλήν· διότι, ὅταν ἀπέλθουν ἐκεῖ, θὰ ὑποστοῦν βαρυτέραν τιμωρίαν. Διατί ὅμως, λέγει, δὲν τιμωροῦνται ὅλοι ἐδῶ; Διότι ὁ Θεὸς ὥρισε ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ κρίνῃ τὴν οἰκουμένην· αὐτὴ δὲ ἡ ἡμέρα δὲν ἔφθασεν ἀκόμη. Ἄλλωστε, ἐὰν ἐγίνετο αὐτό, θὰ εἶχε ἐκλείψει C καὶ θὰ εἶχε προαρπαχθῆ ὁλόκληρον τὸ γένος μας. Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ συμβῇ οὔτε αὐτό, οὔτε νὰ γίνωνται πολλοὶ ἀμελέστεροι ἀπὸ τὴν βραδύτητα τῆς κρίσεως, λαμβάνων ὁ Θεὸς μερικοὺς ὑπαιτίους ἁμαρτημάτων, καὶ τιμωρῶν αὐτοὺς ἐδῶ, διδάσκει τοὺς ὑπολοίπους δι' αὐτῶν, τὰ μέτρα τῶν τιμωριῶν ποὺ τοὺς ἀναμένουν, διὰ νὰ γνωρίζουν ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη δὲν τιμωρηθοῦν ἐδῶ, ὅταν μεταβοῦν ἐκεῖ θὰ ὑποστοῦν φοβερωτέραν τιμωρίαν. Ὅμως ἂς μὴ γινώμεθα ἀναίσθητοι ἐξ αἰτίας αὐτῶν, δηλαδὴ ἐπειδὴ τώρα δὲν στέλλει προφήτην· οὔτε προαγγέλλει τὴν τιμωρίαν ὅπως εἰς τὸν Ἠλεί D διότι δὲν εἶναι πλέον ἐποχὴ προφητῶν· στέλλει ὅμως καὶ τώρα. Ἀπὸ ποῦ γίνεται φανερὸν αὐτὸ εἰς ἐμᾶς; Λέγει· «Ἔχουσι Μωσέα καὶ τοὺς προφήτας» (Λουκ. 16, 29). Διότι αὐτὰ ποὺ ἔχουν λεχθῆ πρὸς

ἐκείνους, ἔχουν λεχθῆ καὶ δι' ἡμᾶς, καὶ ὄχι μόνον εἰς τὸν Ἠλεί, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλους ἐκείνους ποὺ διαπράττουν τὰ ἴδια ἁμαρτήματα μὲ αὐτόν, ὁμιλεῖ δι' ἐκείνου καὶ διὰ τῶν παθημάτων του. Διότι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι προσωπολήπτης, ὥστε ἐνῷ ἠφάνισε οἰκογενειακῶς τὸν ἁμαρτήσαντα ὀλιγώτερον, νὰ ἀφήσῃ ἀτιμωρήτους τοὺς ὑποπέσαντας εἰς φοβερώτερα ἁμαρτήματα.

4. Καὶ δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι δὲν εἶναι μεγάλη ἡ σπουδαιότης τοῦ πράγματος αὐτοῦ· διότι δίδει μεγάλην σπουδαιότητα εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν παιδιῶν. Δι' αὐτὸ ἄλλωστε ἐνεφύτευσε τόσην ἐπιθυμίαν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὥστε νὰ κατάστήσῃ εἰς τοὺς γονεῖς τὴν μέριμναν τῶν παιδιῶν, E ὡσὰν κάποιαν ἀναπόφευκτον ἀνάγκην. Ἔπειτα δὲ ἔθεσε νόμους περὶ τῆς ἐπιμελείας αὐτῶν ὁμιλῶν εἰς ἡμᾶς. Καὶ καθορίζων ἑορτάς, ἐντέλλεται νὰ διδάσκουν εἰς τὰ παιδιά των τὴν ὑπόθεσιν αὐτῶν. Ὁμιλήσας δηλαδὴ περὶ τοῦ Πάσχα, εἶπε· «Καὶ ἀπαγγελεῖς τῷ υἱῷ σου ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ λέγων· Διὰ τοῦτο ἐποίησεν ὁ Θεός μοι, ὡς ἐξεπορευόμην ἐξ Αἰγύπτου» (Ἐξ. 13, [illegible]). Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου κάνει τὸ ἴδιον. Ἔπειτα ὁμιλήσας περὶ τῶν πρωτοτόκων, προσθέτει πάλιν· 92 A «Ἐὰν δὲ ἐρωτήσῃ σε ὁ υἱός σου μετὰ ταῦτα λέγων· Τί τοῦτο; ἐρεῖς πρὸς αὐτόν, ὅτι ἐν χειρὶ κραταιᾷ ἐξήγαγεν ἡμᾶς Κύριος ἐξ Αἰγύπτου ἐξ οἴκου δουλείας. Ἡνίκα δὲ ἐσκλήρυνε Φαραὼ ἐξαποστεῖλαι ἡμᾶς, ἀπέκτεινε πᾶν πρωτότοκον ἐν γῇ Αἰγύπτου ἀπὸ πρωτοτόκων ἀνθρώπων ἕως πρωτοτόκων κτηνῶν. Διὰ τοῦτο ἐγὼ θύω Κυρίῳ πᾶν διανοῖγον μήτραν ἀρσενικὸν» (Ἐξ. 13, 8. 14, 15). Δι' ὅλων αὐτῶν ἐπιδιώκει νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ εἰς γνῶσιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἰς τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ πολλὰ διατάσσει περὶ τῶν γονέων των, τιμῶν τοὺς συμπεριφερομένους μὲ σεβασμὸν ἀπέναντί των, τιμωρῶν δὲ τοὺς ἀγνώμονας, καὶ μὲ αὐτὴν σκοπεύων νὰ κάμῃ πιὸ ἐπιθυμητὰ αὐτὰ εἰς τοὺς γονεῖς των. Διότι, ὅταν μᾶς καταστήσῃ ὑπευθύνους ἔναντι κάποιου, διὰ τῆς τιμῆς μὲ τὴν ὁποίαν μᾶς περιβάλλει B μᾶς ἐξαναγκάζει νὰ φροντίζωμεν πάρα πολὺ δι' αὐτόν. Καὶ ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο, αὐτὸ καὶ μόνον εἶναι ἀρκετὸν νὰ μᾶς κάμῃ νὰ ἐντραπῶμεν, τὸ ὅτι δηλαδὴ ὅλαι αἱ ὑποθέσεις του εὑρίσκονται εἰς τὰ ἰδικά μας χέρια καὶ δὲν θὰ ἠνεχόμεθα νὰ προδώσωμεν ἀμέσως αὐτόν, ποὺ ἔτσι μᾶς ἐνεπιστεύθη. Ὅταν δὲ ὕστερα ἀπὸ αὐτὸ καὶ ἐξοργίζεται καὶ ἀγανακτῇ περισσότερον ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἔχουν ὑβρισθῆ, καὶ γίνεται σκληρὸς τιμωρὸς καὶ τοιουτοτρόπως πολὺ περισσότερον ἐφελκύει πρὸς τὸ καθῆκον. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἔκαμε καὶ ὁ Θεός. Μαζὶ μὲ αὐτὰ ἔθεσε καὶ τρίτον δεσμόν, ἐὰν δὲ θέλῃς, καὶ πρῶτον, ποὺ πηγάζει

ἀπὸ τὴν φύσιν. Καὶ διὰ νὰ μὴ περιφρονοῦν τὰς ἐντολάς του οἱ πατέρες C ὑποχρεούμενοι νὰ ἀνατρέφουν τὰ παιδιά των, ἐπέβαλε τὴν φυσικὴν ἀναγκαιότητα. Διὰ νὰ μὴ γίνεται δὲ αὐτὴ ἀσθενεστέρα ἀπὸ τὰς προσβολὰς τῶν παιδιῶν, καὶ διασπᾶται, τὴν κατωχύρωσε μὲ τὴν τιμωρίαν του καὶ μὲ τὴν τιμωρίαν τῶν γονέων, καὶ αὐτὰ μὲν ὑποτάσσων μὲ πολλὴν αὐστηρότητα, ἐκείνων δὲ τὸν πόθον τοιουτοτρόπως διεγείρων. Ὄχι μόνον δὲ μὲ αὐτήν, ἀλλὰ καὶ μὲ ἄλλον, τέταρτον τρόπον, μᾶς συνέδεσε μὲ αὐτὰ πάρα πολὺ σφικτὰ καὶ αὐστηρά. Διότι δὲν τιμωρεῖ μόνον τὰ παιδιά, ὅταν εἶναι ἀχάριστα πρὸς τοὺς γονεῖς, καὶ δὲν τὰ ἐπιδοκιμάζει, ὅταν γίνωνται καλά, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πατέρας τὸ αὐτὸ πράττει, D τιμωρῶν δηλαδὴ σκληρὰ τοὺς παραμελοῦντας αὐτά, τιμῶν δὲ καὶ ἐπαινῶν τοὺς φροντίζοντας. Ἄλλωστε καὶ τὸν γέροντα αὐτόν, ποὺ κατὰ τὰ ἄλλα ἦτο λαμπρός, τὸν ἐτιμώρησε μόνον ἐξ αἰτίας τῆς ἀμελείας αὐτῆς καὶ τὸν πατριάρχην τῶν ἄλλων, δηλαδὴ τὸν Ἀβραὰμ δὲν τὸν ἐτίμησεν ὀλιγώτερον ἐξ αἰτίας τῆς φροντίδος αὐτῆς. Διότι ἐξαγγέλλων τὰς μεγάλας καὶ πολλὰς δωρεάς, τὰς ὁποίας ὑπεσχέθη νὰ τοῦ δώση τὸ ἐδικαιολογοῦσε λέγων: «Ἤδειν γὰρ ὅτι συντάξει Ἀβραὰμ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ καὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ μετ' αὐτόν, καὶ φυλάξουσι τὰς ὁδοὺς Κυρίου τοῦ Θεοῦ, ποιεῖν δικαιοσύνην καὶ κρίσιν» (Γέν. 18, 19). Αὐτὰ δέ, τὰ εἶπα τώρα, διὰ νὰ μάθωμεν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν θὰ φερθῇ μὲ ἐπιείκειαν εἰς αὐτοὺς E ποὺ παραμελοῦν αὐτοὺς ποὺ εἶναι τόσον πολὺ εἰς τὴν φροντίδα του. Διότι δὲν ταιριάζει εἰς αὐτὸν ν' ἀσχολῆται τόσον πολὺ μὲ τὴν σωτηρίαν των καὶ νὰ τοὺς παραβλέπη ἐνῷ παραμελοῦνται. Ὄχι μόνον λοιπὸν δὲν θὰ τοὺς παραβλέψη, ἀλλὰ καὶ θ' ἀγανακτήση καὶ θὰ ὀργισθῇ πάρα πολύ, ὅπως ἔχει ἀποδειχθῆ ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος συμβουλεύει συνεχῶς λέγων: «Οἱ πατέρες ἐκτρέφετε τὰ τέκνα ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου» (Ἐφεσ. 6, 4). Ἐὰν δὲ εἰς ἡμᾶς ἐδόθη ἡ ἐντολὴ ν' ἀγρυπνῶμεν περὶ τῶν ψυχῶν των, διότι πρόκειται νὰ λογοδοτήσωμεν, πολὺ περισσότερον ὁ πατὴρ ποὺ τὰ ἐγέννησε, τὰ ἔθρεψε καὶ τὰ ἔχει συγκατοίκους του. 63 A Ὅπως ἀκριβῶς δέ, διὰ τὰ ἴδια ἁμαρτήματα δὲν ὑπάρχει τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ἀπολογίας καὶ τῆς συγγνώμης, τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὰ ἔναντι τῶν παιδιῶν ἁμαρτήματα. Καὶ αὐτὸ πάλιν ὁ μακάριος Παῦλος τὸ κατέστησε φανερόν. Νομοθετῶν δὲ πῶς πρέπει νὰ φέρωνται οἱ ἀσκοῦντες ἐξουσίαν ἔναντι τῶν ἄλλων, μαζὶ μὲ ὅλα τὰ ἄλλα ποὺ εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἐφαρμόζουν, ἀπαιτεῖ καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν παιδιῶν, διότι δὲν θὰ ὑπάρξη συγγνώμη, ἐὰν ἐκεῖνα διαστραφοῦν. Καὶ πολὺ εὐλόγως.

Ἐὰν βέβαια ἐκ φύσεως ὑπῆρχε εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἡ κακία, εὐλόγως θὰ ἠδύνατο κανεὶς ν' ἀπολογηθῇ. Ἐπειδὴ ὅμως μὲ τὴν θέλησίν μας γινόμεθα καὶ κακοί, καὶ σπουδαῖοι, B ποίαν εὔλογον δικαιολογίαν θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἴπῃ, αὐτὸς ποὺ ἐπέτρεψεν ὥστε νὰ διαστραφῇ καὶ νὰ γίνῃ κακὸς ὁ ὑπὸ πάντων ἀγαπητός; Ὅτι δὲν ἤθελε νὰ πράξη τὸν καλόν; Κανεὶς πατέρας δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὸ ἰσχυρισθῇ αὐτό, διότι ἡ φύσις προΐσταται διὰ νὰ διεγείρῃ συνεχῶς αὐτὸν πρὸς τοῦτο. Ἀλλὰ δὲν ἠμποροῦσε; Οὔτε αὐτὸ συμβαίνει. Διότι τὸ νὰ τὸ παραλάβῃ ἀπὸ βρέφος, καὶ νὰ ἔχῃ αὐτὸς μόνος τὴν ἐξουσίαν του, καὶ τὸ νὰ ἔχῃ αὐτὸ πάντοτε μέσα εἰς τὸ σπίτι του, καθιστᾷ τὴν προστασίαν του εὔκολον καὶ ἁπλουστάτην. Ἄρα, ἀπὸ πουθενὰ ἀλλοῦ δὲν προέρχεται ἡ διαστροφὴ τῶν παιδιῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν μανίαν διὰ βιοτικὰ πράγματα. Διότι τὸ νὰ ἀποβλέπουν δηλαδὴ μόνον πρὸς ἐκεῖνα καὶ νὰ μὴ θέλουν ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τίποτε ἄλλο ἀπὸ αὐτά, C ἀναγκάζονται ν' ἀμελοῦν μετὰ τῆς ἰδικῆς των ψυχῆς καὶ τὰ παιδιά. Αὐτοὺς τοὺς πατέρας (καὶ ἂς μὴ νομίσῃ κανεὶς ὅτι αὐτὸ ποὺ λέγω εἶναι ἀποτέλεσμα θυμοῦ) θὰ τοὺς ἐχαρακτήριζα χειροτέρους καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς παιδοκτόνους. Διότι, ἐκεῖνοι μὲν χωρίζουν τὸ σῶμα ἀπὸ τὴν ψυχήν, αὐτοὶ δὲ φέροντες τὴν ψυχὴν μαζὶ μὲ τὸ σῶμα, τὴν ρίπτουν εἰς τὸ πῦρ τῆς Κολάσεως. Καὶ ἐκεῖνον μὲν τὸν θάνατον εἶναι ἀναπόφευκτον νὰ τὸν ὑποστῇ λόγῳ τοῦ φυσικοῦ νόμου, αὐτὸν ὅμως εἶναι δυνατὸν καὶ νὰ τὸν ἀποφύγῃ, ἐὰν δὲν τὸν ὡδηγοῦσε ἐκεῖ ἡ ἀμέλεια τῶν πατέρων. Ἐπὶ πλέον, τὸν μὲν θάνατον τοῦ σώματος θὰ ἠμπορέσῃ νὰ τὸν ἐξαφανίσῃ ταχέως, ὅταν ἔλθῃ ἡ ἀνάστασις, D τὴν ἀπώλειαν ὅμως τῆς ψυχῆς τίποτε πλέον δὲν θὰ τὴν ἐξουδετερώσῃ. Διότι δὲν τὴν ἀκολουθεῖ λοιπὸν ἡ σωτηρία, ἀλλὰ εἶναι καταδικασμένη νὰ τιμωρῆται αἰωνίως. Ὥστε δικαίως θὰ ἐχαρακτηρίζαμεν τοὺς τοιούτους πατέρας χειροτέρους τῶν παιδοκτόνων. Διότι δὲν εἶναι τόσον φοβερὸν ν' ἀκονήσῃ κανεὶς ξίφος καὶ νὰ ὁπλίσῃ τὸ χέρι καὶ νὰ τὸ βυθίσῃ εἰς τὸν ἴδιον τὸν λαιμὸν τοῦ παιδιοῦ, ὅσον τὸ νὰ διαφθείρῃ τὴν ψυχὴν καὶ νὰ τὴν ὁδηγήσῃ εἰς τὴν ἀπώλειαν. Διότι δι' ἡμᾶς δὲν ὑπάρχει τίποτε ἴσον πρὸς τὴν ψυχήν.

5. Τί λοιπόν; Ὁ κατοικῶν εἰς πόλιν καὶ ἔχων οἰκίαν καὶ γυναῖκα δὲν δύναται, λέγει, νὰ σωθῇ; Δὲν ὑπάρχει μόνον ἕνας· ἀλλὰ πολλοὶ καὶ διάφοροι τρόποι σωτηρίας. Καὶ αὐτὸ μὲν τὸ λέγει ὁ Χριστὸς ἀορίστως, διακηρύσσων ὅτι ὑπάρχουν πολλαὶ μοναὶ πλησίον τοῦ Πατρός. Μὲ κάποιον προσδιορισμὸν ὁμιλεῖ ὁ Παῦλος, γράφων· E «Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ» (Α' Κορ. 15, 41). Αὐτὸ δὲ τὸ ὁποῖ-

ον λέγει ἔχει τήν ἑξῆς σημασίαν· Ἄλλοι μέν θά λάμψουν ὡσάν ἥλιος, ἄλλοι δέ ὡς σελήνη, ἄλλοι δέ ὡς ἀστέρες. Καί δέν σταματᾷ οὔτε ἐδῶ ἡ διαφορά, ἀλλά καί μεταξύ αὐτῶν τῶν ἰδίων δεικνύει, ὅτι εἶναι μεγάλη ἡ διαφορά, καί τόσον μεγάλη, ὅσον εἶναι φυσικόν εἰς τόσον μεγάλον ἀριθμόν. «Ἀστήρ γάρ, λέγει, ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ». Ἐξέτασε λοιπόν, ἀρχίζων ἀπό τό μέγεθος τοῦ ἡλίου, καί προχωρῶν πρός τόν μικρότερον ἀπό ὅλους τούς ἀστέρας, πόσους βαθμούς ἀξίας εἶναι φυσικόν νά καταλήξῃς. 64 A Πῶς λοιπόν δέν θά ἦτο ἄτοπον, ἐάν ὡδηγοῦσες τόν υἱόν σου εἰς τά ἀνάκτορα, νά κάμνῃς καί νά ὑπομείνῃς τά πάντα καί ἐκεῖνον πείθων ἐπίσης, ὥστε νά τόν κάμῃς νά σταθῇ πλησίον τοῦ βασιλέως καί γενικῶς νά μήν ὑπολογίζῃ τίποτε, οὔτε ἔξοδα, οὔτε κινδύνους, οὔτε τόν ἴδιον τόν θάνατον, τώρα δέ πού πρόκειται νά σκεφθοῦμεν περί τῆς οὐρανίας ἐκστρατείας, νά μή ὑποφέρῃ, ἐάν ἤθελε καταλάβει τήν τελευταίαν θέσιν καί ἐγίνετο τελευταῖος ὅλων; Πλήν ὅμως, ἄν νομίζῃς, ἄς ἐξετάσωμεν καί αὐτό ἀκριβῶς, ἐάν δηλαδή ἠμπορῇ ὁ ζῶν ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου νά καταλήξῃ εἰς τό σημεῖον αὐτό. Ὁ μέν μακάριος Παῦλος ὡμίλησε συντόμως περί αὐτοῦ, B καί εἶπε ὅτι οἱ ἔχοντες γυναῖκας δέν δύνανται νά σωθοῦν ἀλλοιῶς, παρά μόνον ἐάν τάς ἔχουν ἔτσι, ὡσάν νά μή τάς ἔχουν, καί δέν περιφρονήσουν τόν κόσμον. Ἡμεῖς δέ, ἄν θέλῃς, ἄς τό συζητήσωμεν. Ἠμπορεῖς λοιπόν νά εἴπῃς ὅτι εἴτε ἀπό ἰδικήν σου συμβουλήν ὁ υἱός σου ἤ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐγνώρισε ποτέ, ὅτι ὁ ὁρκιζόμενος καί ἄν ἀκόμη τηρῇ τούς ὅρκους του εἶναι δυνατόν νά ἔλθῃ εἰς ἀντίθεσιν πρός τόν Θεόν; Τί λοιπόν, δέν εἶναι δυνατόν νά σωθῇ αὐτός πού μνησικακεῖ; Διότι λέγει: «Ὁδοί μνησικάκων εἰς θάνατον» (Παρ. 12, 28). Ἀλλά, διατί ὁ Θεός ἀτίμωσε τόσον τόν κακολόγον, ὥστε νά τόν ἐμποδίσῃ καί ἀπό τήν ἀνάγνωσιν τῶν θείων λόγων; Διατί δέ ἐξεδίωξε τόν ὑπερήφανον καί ὑβριστήν ἀπό τήν οὐράνιον βασιλείαν καί τόν παρέδωκεν εἰς τό πῦρ τῆς γεέννης; Διατί δέ ἐτιμώρησε ὡς μοιχόν, C αὐτόν πού παρετήρησε μέ ἔνοχον βλέμμα, ἔτσι ὡσάν νά εἶχε διαπράξει τήν πρᾶξιν; Ἀλλά τό συνηθισμένον αὐτό εἰς ὅλους ἁμάρτημα, δηλαδή τό ὅτι κρίνει κανείς τούς πλησίον καί διά τό ὁποῖον ἐπισύρει χειροτέραν τιμωρίαν, συνεβούλευσες ποτέ νά ἀποφεύγῃ καί τοῦ ἀνέγνωσες ποτέ τάς περί τούτων τεθείσας ἐντολάς τοῦ Χριστοῦ; Ἤ μήπως οὔτε κἄν γνωρίζεις ὅτι ὑπάρχουν αὐτά; Πῶς λοιπόν θά ἠμπορέσῃ νά κατορθώσῃ αὐτά ὁ υἱός σου, περί τῶν ὁποίων οὔτε τάς ἐντολάς γνωρίζει ὁ πατήρ του πού μέλλει νά τόν διδάξῃ; Καί μακάρι μόνον αὐτό νά ἦτο τό κακόν, τό νά μή συμβουλεύῃ δηλαδή τίποτε χρήσιμον, καί δέν θά ἦτο τόσον

μεγάλον κακόν. Τώρα ὅμως τούς ὠθεῖτε καί πρός τά ἀντίθετα. Καί τίποτε ἄλλο δέν εἶναι δυνατόν D νά ἀκούσῃ κανείς ὅταν οἱ πατέρες ὁμιλοῦν πρός τά παιδιά των καί τά παρακαλοῦν νά σπουδάσουν ῥητορικήν,[17] παρά αὐτά ἐδῶ τά λόγια: Ὁ τάδε, λέγει, ἐνῷ εἶναι κατώτερος καί κατάγεται ἀπό κατωτέρους γονεῖς, ἀφοῦ ἀπέκτησε τήν ἐκ τῶν ῥητορικῶν σπουδῶν ἱκανότητα, ἀνῆλθεν εἰς ὕψιστα ἀξιώματα, ἀπέκτησε πολύν πλοῦτον, ἐνυμφεύθη πλουσίαν γυναῖκα, ἔκτισε πολυτελές σπίτι, εἶναι φοβερός εἰς ὅλα καί φιλόδοξος. Ἄλλος πάλιν, λέγει, ὁ τάδε πού ἔμαθε τήν Ἰταλικήν γλῶσσαν, εἶναι ἔνδοξος εἰς τά ἀνάκτορα καί κυβερνᾷ ὅλα τά ἐσωτερικά. Καί ἄλλος πάλιν δείχνει ἄλλον, ὅλοι ὅμως τούς εἰς τήν γῆν ἐπιτυχημένους. Κανείς ὅμως οὔτε μίαν φοράν δέν ἐνθυμεῖται τά οὐράνια πράγματα, ἀλλά καί ἄν ἄλλος ἐπιχειρήσῃ ἔστω καί νά τά μνημονεύσῃ, ἐκδιώκεται, ὡσάν νά πρόκειται ν' ἀνατρέψῃ τά πάντα. E

6. Ὅταν λοιπόν ἐξ ἀρχῆς τούς ἐπαναλαμβάνετε αὐτά, δέν κάμνετε τίποτε παρά νά τούς διδάσκετε τήν ὑπόθεσιν ὅλων τῶν κακῶν, ἐμβάλλοντες τούς δύο τυραννικωτέρους πόθους, ἐννοῶ τόν πόθον τοῦ χρήματος, καί τόν χειρότερον αὐτοῦ, τόν πόθον τῆς κούφιας καί ματαίας δόξης. Ἀπό αὐτούς δέ ὁ καθείς καί μόνος του βεβαίως εἶναι ἱκανός νά ἀνατρέψῃ ὁποιονδήποτε, ὅταν ὅμως συγκεντρωθοῦν ὅλοι καί ἐπιπέσουν ἐπί τῆς τρυφερᾶς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ, 65 A ὡσάν κάποιοι χείμαρροι, πού ἐνώθηκαν, καταστρέφουν ὅλα τά καλά, ἐπιφέροντες τόσα πολλά ἀγκάθια, τόσην πολλήν ἄμμον, τόσον πολύν βόρβορον, ὥστε νά καταστήσῃ τήν ψυχήν ἄκαρπον καί ἄγονον, ἀπό ὅλα ἐκεῖνα τά ἀγαθά. Καί θά ἠμποροῦσαν νά συνηγορήσουν δι' ἡμᾶς ὑπέρ τούτων καί οἱ λόγοι τῶν ἐθνικῶν συγγραφέων. Διότι τό καθένα ἀπό τά πάθη αὐτά, ὄχι συνηνωμένον ἀλλά καθ' ἑαυτό, ἄλλος μέν τό ὠνόμασε ἀκρόπολιν τῶν κακῶν, ἄλλος δέ κεφαλήν τούτων. Ἐάν δέ εἶναι πρᾶγμα ξεχωριστόν ἡ ἀκρόπολις ἀπό τήν κεφαλήν, ὅταν προσλάβῃ τό πολύ χειρότερον καί ἰσχυρότερον, ἐννοῶ τήν μανίαν τῆς δόξης καί μαζί μ' ἐκεῖνο ἐμπέσῃ καί ῥιζωθῇ B καί ἐκ τῶν προτέρων κυριεύσῃ τήν ψυχήν τοῦ νέου, ποιός λοιπόν θά δυνηθῇ ν' ἀντιμετωπίσῃ τήν ἀσθένειαν αὐτήν καί μάλιστα ὅταν καί οἱ πατέρες κάμνουν καί λέγουν τό πᾶν, ὄχι μόνον νά μή διασαλευθοῦν, ἀλλ' ἀντιθέτως νά σταθεροποιηθοῦν τά βλαβερά αὐτά φυτά; Ποιός λοιπόν εἶναι τόσον ἀνόη-

17. Ἡ ῥητορεία ἦτο τότε ἐν μεγίστῃ τιμῇ. Εἰς ὅλας τάς μεγάλας πόλεις ὑπῆρχον διδάσκαλοι διδάσκοντες αὐτήν, καί αἱ Σχολαί αὐτῶν, πλήρεις οὖσαι τῶν ἐπ' εὐγενείᾳ καί πλούτῳ διαπρεπόντων νέων, ἦσαν ἡ θύρα ἡ εἰς τάς τιμάς ὁδηγοῦσα.

τος, ὥστε νὰ μὴ χάσῃ κάθε ἐλπίδα διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ παιδιοῦ, ποὺ λαμβάνει τέτοιαν ἀνατροφήν; Εἶναι βεβαίως καλόν, ἡ ψυχὴ ποὺ δοκιμάζει, νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὴν πονηρίαν. Ὅταν ὅμως παντοῦ τὰ βραβεῖα εἶναι χρηματικὰ καὶ ἄνθρωποι μιαροὶ πρόκεινται πρὸς μίμησιν, ποία ἐλπὶς σωτηρίας ὑπάρχει; Διότι αὐτοὶ ποὺ ἐπιθυμοῦν σφοδρῶς τὰ πλούτη εἶναι ἀναπόφευκτον νὰ εἶναι καὶ βάσκανοι, καὶ κακοήθεις, καὶ πολύορκοι, καὶ ἐπίορκοι, καὶ θρασεῖς, καὶ ὑβρισταί, καὶ κλέπται, καὶ ἀδιάντροποι, C καὶ αὐθάδεις, καὶ ἀχάριστοι, καὶ ὅλα τὰ κακά. Καὶ ἀξιόπιστος μάρτυς αὐτῶν ὁ μακάριος Παῦλος ποὺ ἐχαρακτήρισε τὴν φιλαργυρίαν ὡς ρίζαν ὅλων τῶν κακῶν εἰς τὴν ζωήν. Καὶ πρὸ αὐτοῦ βεβαίως ὁ Χριστὸς τὸ αὐτὸ ἐδήλωσε, λέγων ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπηρετῇ τὸν Θεόν, ὁ ὑπηρετῶν τὸ πάθος ἐκεῖνο. Ὅταν συνεπῶς ἐξ ἀρχῆς ὁ νέος ὁδηγῆται εἰς αὐτὴν τὴν δουλείαν, πότε θὰ δυνηθῇ νὰ ἐλευθερωθῇ, πότε, ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν καταιγίδα, ὅταν ὅλοι τὸν σπρώχνουν, ὅλοι τὸν καταβυθίζουν καὶ τὸν ἀναγκάζουν νὰ βυθισθῇ ἐντελῶς; Διότι, ἐὰν ἐνῷ κανεὶς δὲν ἐμποδίζει καὶ πολλοὶ ἁπλώνουν τὸ χέρι διὰ νὰ βοηθήσουν, δυνηθῇ νὰ ἐγερθῇ D καὶ νὰ ἴδῃ καθαρὰ καὶ νὰ ἀποπλύνῃ τὴν ἁλμύραν τῆς κακίας, δὲν θὰ εἶναι αὐτὸ εὐχάριστον; Καὶ ἐὰν ἐπὶ πολὺν καιρὸν μελῳδούμενος μὲ θεῖα ᾄσματα, ἠδύνατο ν' ἀπολυτρωθῇ ἀπὸ τὰ συσσωρευθέντα νοσήματατα, δὲν πρέπει νὰ τὸν ἐπαινέσουν καὶ νὰ τὸν στεφανώσουν μυριάκις; Διότι εἶναι φοβερὸν πρᾶγμα ἡ συνήθεια. Πολὺ φοβερὸν νὰ κυριαρχήσῃ καὶ νὰ ὑποτάξῃ τὴν ψυχὴν καὶ μάλιστα ὅταν αὐτὴ ἔχῃ συνεργάτιδα τὴν ἡδονήν, ἐνῷ ἐκείνη ἡ δύναμις πρὸς τὴν ὁποίαν ἐπειγόμεθα καὶ σπεύδομεν νὰ μετακινηθῶμεν μᾶς παρέχει πολλοὺς κόπους. Δι' αὐτὸ λοιπὸν ὁ Θεός, ἐπειδὴ τὰ παιδιὰ τῶν Ἑβραίων ἔπρεπε νὰ ἀποβάλουν τὴν παλαιὰν συνήθειαν τῶν κακῶν, ἐννοῶ αὐτὴν ποὺ ἀπέκτησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀφοῦ τοὺς ὡδήγησε κατὰ μόνας εἰς τὴν ἔρημον καὶ τοὺς ἀπεμάκρυνεν ὅσον τὸ δυνατὸν μακρύτερα E ἀπὸ τοὺς διαστροφεῖς, εἰς τὴν ἔρημον ὡς εἰς κάποιον μοναστήριον διέπλαθε τὰς ψυχάς των μεταχειριζόμενος κάθε τρόπον θεραπείας καὶ τὸν σκληρότερον καὶ τὸν ἠπιώτερον, χωρὶς ν' ἀφήνῃ τίποτε ἀπ' ὅσα ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὴν θεραπείαν ἐκείνων. Καὶ οὔτε ἔτσι ὅμως δὲν ἐξέφυγαν ἀπὸ τὴν κακίαν, ἀλλὰ ἀντὶ τοῦ μάννα, ἐζητοῦσαν κρεμμύδια καὶ σκόρδα καὶ ὅλα τὰ κακὰ ποὺ εἶχαν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Τόσον μεγάλον κακὸν εἶναι ἡ συνήθεια.

86 A Ἔπειτα, οἱ Ἰουδαῖοι, ἐνῷ ἀπελάμβανον τόσης φροντίδος ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ καὶ εἶχον ἀρχηγὸν τόσον σπουδαῖον καὶ δυνατόν, καὶ ἐπαιδαγωγοῦντο δὲ μὲ φόβον

καὶ ἀπειλὴν καὶ μὲ εὐεργεσίαν καὶ τιμωρίαν, καὶ μὲ κάθε τρόπον, καὶ εἶδον τόσα θαύματα, δὲν ἔγιναν καλύτεροι. Ἐσὺ δὲ νομίζεις ὅτι ὁ υἱός σου, ποὺ εἶναι νέος, εἰς τὸ μέσον τῆς Αἰγύπτου, μᾶλλον δὲ περιφερόμενος ἀνάμεσα εἰς τὴν παράταξιν τοῦ διαβόλου, χωρὶς νὰ ἀκούῃ κανενὸς τὴν χρήσιμον συμβουλήν, χωρὶς νὰ βλέπῃ ὅτι ὅλοι τὸν ὁδηγοῦν εἰς τὰ ἀντίθετα, καὶ περισσότερον ἀπὸ ὅλους αὐτοὶ ποὺ τὸν ἐγέννησαν καὶ τὸν ἀνέθρεψαν, θὰ ἠμπορέσῃ νὰ ὑπερπηδήσῃ τὰς παγίδας τοῦ διαβόλου; B Πῶς; Μὲ αὐτὰ ποὺ τὸν συμβουλεύεις; Μὰ ἐσὺ τὸν προτρέπεις τὰ ἀντίθετα, μὴ ἐπιτρέπων εἰς αὐτὸν οὔτε εἰς τὸν ὕπνον του νὰ σκεφθῇ τὴν φιλοσοφίαν, στρέφων δὲ ἄνω καὶ κάτω τὴν παροῦσαν ζωὴν καὶ τὰ εἰς αὐτὴν ἀνήκοντα, τὸν προετοιμάζεις νὰ ὑποστῇ μεγαλυτέραν τρικυμίαν. Ἀλλὰ μήπως ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του; Δὲν εἶναι βεβαίως ἱκανὸς ὁ νέος νὰ κατορθώσῃ μόνος του τὴν ἀρετήν. Ἐὰν δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐγεννοῦσε κάτι τὸ εὐγενές, μὲ τὰς βροχὰς τῶν λόγων σου θὰ ἀποπνιγῇ πρὶν βλαστήσῃ. Ὅπως δὲ τὸ σῶμα ποὺ δὲν τρέφεται μὲ ὑγιεινὰς τροφάς, ἀλλὰ μὲ βλαβεράς, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ζήσῃ πολὺν χρόνον, ἔτσι καὶ ἡ ψυχὴ ποὺ διαπαιδαγωγεῖται τοιουτοτρόπως, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διανοηθῇ ποτὲ τίποτε C σπουδαῖον καὶ ὑψηλόν, ἀλλ' εἶναι ἀναπόφευκτον ἡ τοιαύτη ψυχή, ἀσθενὴς καὶ ἀδύνατος, καταθλιβομένη διαρκῶς ἀπὸ τὴν κακίαν ὡσὰν ἀπὸ κάποιαν φθίσιν, νὰ καταστραφῇ ἔτσι, ὕστερα εἰς τὴν κόλασιν καὶ τὴν ἀπώλειαν, ποὺ ὑπάρχει ἐκεῖ.

7. Καὶ ἐὰν δὲν παραδεχθῇς ὅτι συμβαίνουν αὐτά, ἀλλὰ ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ κανεὶς τὴν ἀρετὴν εὑρισκόμενος μέσα εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὰ λέγῃς αὐτὰ ὄχι ἀστεϊζόμενος, ἀλλὰ ἐξετάζων αὐτὰ μὲ εἰλικρίνειαν, μὴ βαρεθῇς νὰ μᾶς διδάξῃς τὸ νέον αὐτὸ καὶ παράξενον μάθημα. Διότι δὲν θέλω βεβαίως νὰ ἔχω ἀσκόπως τόσας ἐνοχλήσεις, οὔτε νὰ στεροῦμαι ἀπὸ τόσον πολλὰ ματαίως. D Ἀλλὰ φυσικὰ δὲν ἠμπορῶ αὐτὸ νὰ τὸ μάθω, διότι σεῖς, καὶ μὲ αὐτὰ ποὺ λέγετε καὶ μὲ αὐτὰ ποὺ κάμετε δὲν τὸ ἐπιτρέπετε, διαφωνεῖτε δὲ πρὸς τὴν ἀπόφασιν αὐτήν, καὶ διδάσκετε τὰ ἀντίθετα. Ἀνατρέφοντες δὲ τοὺς υἱούς, τοὺς διδάσκετε νὰ κάμνουν ὅσα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ σώσουν αὐτοὺς ποὺ τὰ ἐφαρμόζουν, ὡσὰν ἐξεπίτηδες νὰ προσπαθῆτε νὰ καταστρέψετε τοὺς υἱούς σας. Κύτταξε δὲ τὸ πρᾶγμα ἀπὸ περιωπῆς· «Οὐαί, λέγει, τοῖς γελῶσιν» (Λουκ. 6, 24 κ.ἑ.). Ἐσεῖς ὅμως, ἀντιθέτως τοὺς παρέχετε πολλὰς ἀφορμὰς γέλωτος· «Οὐαὶ τοῖς πλουτοῦσιν», σεῖς ὅμως κάμετε τὸ πᾶν, διὰ νὰ πλουτήσουν· «Οὐαί, ὅταν καλῶς εἴπωσιν ὑμᾶς πάντες οἱ ἄνθρωποι» σεῖς ὅμως καὶ περιουσίας ὁλοκλήρους ἐδαπανήσατε πολλάκις, διὰ νὰ ἐπιτύχητε τὴν

παρὰ τῶν ἀνθρώπων ὑπόληψιν. Ἀκόμη δέ, ὁ ὑβρίζων τὸν ἀδελφόν του εἶναι ἔνοχος διὰ νὰ ριφθῇ εἰς τὴν κόλασιν· E σεῖς ὅμως θεωρεῖτε αὐτοὺς ποὺ ὑπομένουν μὲ σιωπὴν τὰς ὕβρεις τῶν ἄλλων, ὡς ὀκνηροὺς καὶ δειλούς. Ὁ Χριστὸς δίδει ἐντολὴν νὰ περιφρονῆτε τὰς φιλονεικίας καὶ τὰς δικαστικὰς διαμάχας, σεῖς ὅμως τοὺς ὁδηγεῖτε πάντοτε εἰς αὐτὰ τὰ κακά. Παρήγγειλε, πολλάκις νὰ ἐκβάλλωμεν τὸν ὀφθαλμὸν ὅταν βλάπτῃ, σεῖς ὅμως κάνετε φίλους, ὅσους ἠμποροῦν νὰ σᾶς δώσουν χρήματα, ἔστω καὶ ἂν σᾶς διδάξουν τὴν χειροτέραν κακίαν. Δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἐκδίωξιν τῆς γυναικός, πλὴν τῆς μοναδικῆς περιπτώσεως τῆς μοιχείας· σεῖς ὅμως, προκειμένου νὰ λάβετε χρήματα καὶ αὐτὴν τὴν ἐντολὴν τὴν παραβαίνετε. 87 A Ἀπηγόρευσε ἐντελῶς τὸν ὅρκον· σεῖς ὅμως, ὅταν ἰδῆτε κάποιον νὰ τὸν ἀποφεύγῃ, τὸν εἰρωνεύεσθε. Λέγει· «Ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτὴν» (Ἰω. 12, 25), σεῖς ὅμως τοὺς ὁδηγεῖτε ὁπωσδήποτε εἰς αὐτὴν τὴν ἀγάπην. Λέγει· «Ἐὰν μὴ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὑμῖν ὁ Πατὴρ ὑμῶν ἀφήσει ὁ οὐράνιος» (Ματθ. 6, 14). Ἐσεῖς ὅμως καὶ εἰρωνεύεσθε, ὅταν οἱ ἀδικημένοι δὲν θέλουν νὰ ἀνταποδώσουν τὰ ἴσα, καὶ σπεύδετε νὰ τοὺς ὁδηγήσετε ἀμέσως εἰς τὴν πρᾶξιν αὐτήν. Ὁ Χριστὸς εἶπεν ὅτι οἱ ποθοῦντες σφοδρῶς τὴν δόξαν, ὅλα τὰ κάνουν ματαίως, ἔστω καὶ ἂν νηστεύουν, καὶ ἂν προσεύχωνται, καὶ ἂν ἐλεοῦν· σεῖς ὅμως διαθέτετε τὸ πάντα, προκειμένου νὰ τὴν ἐπιτύχητε. Καὶ διατί νὰ τὰ ἐξετάσωμεν ὅλα λεπτομερῶς; Διότι, ἐφ᾽ ὅσον καὶ ὅλα μαζὶ τὰ λεχθέντα εἶναι ἱκανὰ νὰ ἐπιφέρουν μυρίας κολάσεις, B ὄχι δὲ μόνον ὅλα μαζὶ συνηνωμένα, ἀλλὰ καὶ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ μόνον του εἶναι ἀρκετόν. Σεῖς ὅμως συσσωρεύσαντες ὅλα μαζί, καὶ φορτώσαντες τὸ δυσβάστακτον φορτίον τῶν ἁμαρτημάτων, τοὺς στέλλετε ἔτσι εἰς τὸν ποταμὸν τοῦ πυρός. Πότε θὰ ἠμπορέσουν νὰ σωθοῦν, ἐφ᾽ ὅσον μεταφέρουν τόσην πολλὴν τροφὴν διὰ τὸ πῦρ; Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτὸ τὸ φοβερόν, ὅτι δηλαδὴ συμβουλεύετε τὰ ἀντίθετα πρὸς τὰς ἐντολὰς τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ ὅτι ἐνδύετε τὴν κακίαν μὲ ὡραῖα λόγια, ὀνομάζοντες κομψότητα τὸ νὰ ἐπισκέπτεται κανεὶς τοὺς ἱπποδρόμους καὶ τὰ θέατρα, τὸ νὰ πλουτῇ ἐλευθερίαν, τὸ νὰ ποθῇ κανεὶς τὴν δόξαν γενναιότητα, τὴν ἀπερισκεψίαν θάρρος, τὴν ἀσωτίαν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν ἀδικίαν ἀνδρείαν. C Ἔπειτα, ὡσὰν νὰ μὴ φθάνῃ ἡ ἀπάτη αὐτὴ ὀνομάζετε καὶ τὴν ἀρετὴν μὲ ἀντίθετα ὀνόματα, λέγοντες δηλαδὴ τὴν σωφροσύνην ὡς ἀγραμματωσύνην, δειλίαν τὴν ἐπιείκειαν, τὴν δικαιοσύνην ἀνανδρίαν, καὶ τὴν μὲν ταπείνωσιν δουλοπρέπειαν, τὴν δὲ ἀνεξικακίαν ἀδυναμίαν, ὡσὰν νὰ φοβῆσθε μήπως ἀκούσουν

τὰ παιδιὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους τὸν πραγματικὸν χαρακτηρισμὸν αὐτῶν καὶ ἀποφύγουν τὸν ὄλεθρον. Διότι δὲν εἶναι ἀσήμαντον πρᾶγμα εἰς τὴν ἀποτροπὴν τῶν κακῶν τὸ νὰ προσφέρωνται ἀσυγκάλυπτοι καὶ κυρίαι τῶν κακῶν αἱ ὀνομασίαι αὐταί. Ἀλλὰ ἔχουν τόσην δύναμιν διὰ νὰ πλήξουν τοὺς ἁμαρτάνοντας, ὥστε πολλάκις πολλοί, ποὺ εἶναι ὑπερήφανοι διὰ τὰ χειρότερα κακὰ δὲν ἀνέχονται μὲ ἠπιότητα νὰ ὀνομάζωνται αὐτὸ ποὺ εἶναι, D ἀλλὰ ἀγριεύουν καὶ ἀποθηριοῦνται, ὡσὰν νὰ ὑποφέρουν τὰς χειροτέρας συμφοράς. Τὴν πόρνην δηλαδὴ γυναῖκα καὶ τὸν πόρνον νέον, ἂν τὸν χαρακτηρίσῃ ἀπὸ τὴν αἰσχροτάτην αὐτὴν πρᾶξιν, ἔγινε μισητὸς ἐχθρός, ὡσὰν νὰ ἔχῃ διαπράξει τὴν μεγαλυτέραν ἀδικίαν. Καὶ ὄχι μόνον αὐτούς, ἀλλὰ καὶ τὸν πλεονέκτην καὶ τὸν μέθυσον καὶ τὸν ὑπερήφανον, καὶ ὅλους γενικῶς αὐτοὺς ποὺ διέπραξαν τὰ χειρότερα, θὰ τοὺς ἔβλεπε κανεὶς νὰ ἐνοχλοῦνται καὶ νὰ πονοῦν, ὄχι τόσον λόγῳ τοῦ ὅτι πράττουν αὐτὰ καὶ ἐξ αἰτίας τῆς γνώμης τῶν πολλῶν, ὅσον λόγῳ τῶν χαρακτηρισμῶν τῶν πράξεών των. E Γνωρίζω δὲ μάλιστα πολλοὺς ποὺ ἐσωφρονίσθησαν μὲ τὸν τρόπον αὐτόν, καὶ ἔγιναν μὲ τοὺς ὀνειδισμοὺς ἠπιώτεροι. Σεῖς ὅμως ἀνετρέψατε καὶ αὐτὴν τὴν παρηγορίαν· καὶ τὸ χειρότερον μάλιστα, ὅτι ὄχι μόνον μὲ τὰ λόγια, ἀλλὰ καὶ ἐμπράκτως τοὺς δίδετε αὐτὴν τὴν συμβουλήν, κτίζοντες πολυτελῆ σπίτια, ἀγοράζοντες ἀκριβοὺς ἀγρούς, παρουσιάζοντες τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν, καὶ μὲ ὅλα αὐτά, ὡσὰν μὲ κάποιο πυκνὸν νέφος, σκοτίζετε τὴν ψυχὴν αὐτῶν. Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν θὰ ἠμπορέσω νὰ πεισθῶ, ὅτι εἶναι δυνατὸν αὐτοὶ νὰ σωθοῦν, 88 A ὅταν ἰδῶ, ὅτι προτρέπονται νὰ κάμνουν αὐτά, ποὺ ὅσοι τὰ κάνουν, ὁ Χριστὸς εἶπε ὅτι ὁπωσδήποτε θὰ ἀπωλεσθοῦν; Ὅταν ἰδῶ ὅτι καταφρονεῖτε μὲν τὴν ψυχήν των, ὡσὰν κάτι περιττόν, καὶ φροντίζετε ὡσὰν ἀναγκαῖα καὶ πρωτεύοντα, δι᾽ αὐτὰ ποὺ ὄντως εἶναι περιττά; Καὶ διὰ νὰ ἐξασφαλίσετε εἰς τὸ παιδί σας τὸν καλύτερον ὑπηρέτην, τὸν καλύτερον ἵππον, καὶ τὴν ὡραιοτέραν στολήν, κάνετε τὸν πᾶν, ὅμως, οὔτε κἂν ἀνέχεσθε νὰ σκεφθῆτε τὸ πῶς θὰ γίνῃ αὐτὸς καλός, καὶ ἐνῷ προωθεῖτε τὴν μάθησίν του μέχρι τῶν δένδρων καὶ τῶν πετρωμάτων, τὴν ψυχὴν δὲν τὴν θεωρεῖτε ἀξίαν οὔτε δι᾽ ἓν ἐλάχιστον μέρος τῆς φροντίδος αὐτῆς. Κάνετε τὸ πᾶν, διὰ νὰ ἐξασφαλίσετε διὰ τὸ σπίτι ἕνα θαυμάσιον ἄγαλμα, καὶ νὰ γίνῃ χρυσῆ ἡ στέγη τοῦ σπιτιοῦ, οὔτε κἂν ὅμως θέλετε νὰ φροντίσετε νὰ γίνῃ χρυσῆ ἡ ψυχή, B ποὺ εἶναι τὸ πολυτιμότερον ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγάλματα.

8. Ἀλλ᾽ ἀκόμη δὲν ἀνέφερα τὸ ἀποκορύφωμα τῶν κακῶν, οὔτε τὸ κυριώτερον μέρος τῆς συμφορᾶς ἀπεκάλυψα, διότι πολλάκις ποὺ ἡτοιμάσθην νὰ τὸ εἰπῶ ὀκνοκίνησα, πολ-

λάκις δὲ καὶ ἐντράπηκα. Ποῖον λοιπὸν εἶναι αὐτό; Διότι πρέπει πλέον νὰ τὸ ἀποτολμήσωμεν καὶ νὰ τὸ εἴπωμεν. Ἄλλωστε θὰ ἦτο μεγάλη ἀνανδρία, ἐνῷ πρόκειται νὰ ἐκριζώσωμεν κάτι κακὸν νὰ μὴ τολμῶμεν οὔτε κἂν νὰ ὁμιλήσωμεν δι' αὐτό, ὡσὰν νὰ πρόκειται ἡ σιωπὴ νὰ ἰατρεύσῃ ἀφ' ἑαυτῆς τὴν ἀσθένειαν. Δὲν θὰ σιωπήσωμεν λοιπόν, καὶ ἂν ἀκόμη πρόκειται μυριάκις νὰ ἐντραπῶμεν καὶ νὰ κοκκινίσωμεν. Διότι καὶ ὁ ἰατρός, προκειμένου νὰ καθαρίσῃ τὴν μολυσμένην πληγήν, θὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τοῦ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν σίδηρον, C καὶ νὰ βυθίσῃ τὰ δάκτυλά του εἰς τὸν πυθμένα τοῦ τραύματος; Λοιπόν, οὔτε καὶ ἡμεῖς πρόκειται νὰ σταματήσωμεν τὸν λόγον αὐτόν, καθ' ὅσον ἡ μόλυνσις εἶναι χειροτέρα. Ποῖον λοιπὸν εἶναι τὸ κακόν; Κάποιος παράδοξος καὶ παράνομος πόθος εἰσῆλθεν εἰς τὴν ζωήν μας. Ἐπέπεσεν ἀσθένεια βαρεῖα καὶ ἀθεράπευτος καὶ ἐνέσκηψε πανώλης χειροτέρα ὅλων· ἐπενοήθη κάποια νέα καὶ φοβερὰ παρανομία, διότι ἀνατρέπονται ὄχι μόνον οἱ ἀνθρώπινοι, ἀλλὰ καὶ οἱ φυσικοὶ νόμοι. Κατήντησε λοιπὸν μικρὸν πρᾶγμα ἡ πορνεία θεωρουμένη ὡς συνήθης ἀσέλγεια. Καὶ ὅπως εἰς τὰς ὀδύνας, τὸ τυραννικώτερον πάθος ὅταν ἐπέλθῃ καλύπτει τὴν ἐντύπωσιν τοῦ προηγουμένου, ἔτσι καὶ τὸ ὑπερβολικὸν μέγεθος αὐτῆς τῆς ὕβρεως D κάμνει τὸ ἀνυπόφορον, νὰ μὴ φαίνεται πλέον ὡς ἀνυπόφορον, δηλαδὴ τὴν ἀκολασίαν περὶ τὴν γυναῖκα. Διότι φαίνεται ὅτι εἶναι εὐχάριστον τὸ νὰ ἠμπορέσῃ νὰ διαφύγῃ κανεὶς ἀπὸ τὰ δίκτυα αὐτά, καὶ κινδυνεύει εἰς τὸ ἑξῆς νὰ γίνῃ περιττὸν τὸ γυναικεῖον φῦλον, ἐφ' ὅσον οἱ νέοι ἀναπληρώνουν ἀντὶ ἐκείνων, ὅλα τὰ εἰς ἐκείνας ἀνήκοντα. Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτὸ τὸ κακόν, ἀλλ' ὅτι μὲ πολλὴν ἐλευθερίαν ἀποτολμᾶται τοιαύτη ἀκολασία, καὶ ἐνομιμοποιήθη ἡ παρανομία. Κανεὶς λοιπὸν δὲν φοβεῖται, καὶ δὲν τρέμει. Κανεὶς δὲν ἐντρέπεται οὔτε κοκκινίζει, ἀλλὰ καὶ ὑπερηφανεύεται διὰ τὴν γελοίαν αὐτὴν πρᾶξιν, E καὶ θεωροῦνται παράφρονες οἱ σώφρονες καὶ ὅτι δῆθεν παραπλανῶνται οἱ νουθετοῦντες· καὶ ἂν μὲν τύχῃ νὰ εἶναι κατώτεροι, σωματικῶς, δέρονται, ἂν δὲ εἶναι ἰσχυρότεροι χλευάζονται, καταγελῶνται, περιλούονται μὲ μυριάδας ἐμπαιγμούς. Εἰς τίποτε δὲν ὠφελοῦν τὰ δικαστήρια, οὔτε οἱ νόμοι, οὔτε οἱ παιδαγωγοί, οὔτε οἱ πατέρες, οὔτε οἱ ὑπηρέται, οὔτε οἱ διδάσκαλοι. Διότι ἄλλους μὲν κατώρθωσαν νὰ διαφθείρουν διὰ χρημάτων, αὐτοὶ δὲ ἐνδιαφέρονται πῶς νὰ ἀποκτήσουν μισθόν. Ἐξ ἐκείνων δὲ ποὺ εἶναι φρονιμώτεροι καὶ φροντίζουν διὰ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ποὺ τοὺς ἔχουν ἐμπιστευθῆ,
49 A ἄλλοι μὲν πολὺ εὐκόλως ἀποκοιμίζονται καὶ ἐξαπατῶνται, ἄλλοι δὲ φοβοῦνται τὴν δύναμιν τῶν ἀνηθίκων. Ἄλλωστε εὐκολώτερον θὰ ἠδύνατο νὰ γλυτώσῃ κάποιος, ὁ ὁποῖος ἔχει γίνει ὕποπτος ὅτι ἐποφθαλμιᾷ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, παρὰ νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὰ χέρια τῶν μιαρῶν ἐκείνων, ἂν προσπαθήσῃ νὰ ἁρπάξῃ ἀπὸ αὐτοὺς τὰ παιδιά. Ἔτσι, ὡσὰν εἰς μεγάλην ἐρημίαν, μέσα εἰς τὰς πόλεις οἱ ἀρσενικοὶ μὲ ἀρσενικοὺς διαπράττουν τὴν ἀκολασίαν. Ἐὰν δὲ μερικοὶ ἔχουν ξεφύγει τὰς παγίδας αὐτάς, δυσκόλως θὰ ἀποφύγουν ὅμως τὴν κακὴν φήμην αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι διαπράττουν τὰς ἀσχημίας αὐτάς. Πρῶτον μὲν διότι εἶναι πάρα πολὺ ὀλίγοι καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εὐκόλως θὰ ἠμποροῦσαν νὰ κρύπτωνται ἀνάμεσα εἰς τὸ πλῆθος τῶν κακῶν, δεύτερον δέ, διότι καὶ οἱ ἴδιοι οἱ μιαροὶ καὶ οἱ μολυσμένοι ἐκεῖνοι δαίμονες, B ἐπειδὴ δὲν ἠμποροῦν κατ' ἄλλον τρόπον νὰ βλάψουν αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι τοὺς περιεφρόνησαν, προσπαθοῦν νὰ τοὺς τιμωρήσουν διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ. Διότι ἀφοῦ δὲν ἠμπόρεσαν νὰ τοὺς πλήξουν θανασίμως οὔτε νὰ ἐγγίσουν τὴν ἰδίαν τὴν ψυχήν των, ἐπιχειροῦν λοιπὸν νὰ πληγώσουν τουλάχιστον τὸν διάκοσμον τῆς σωφροσύνης των, τὸν ὁποῖον λαμβάνουν ἀπὸ τὴν κοινωνίαν καὶ νὰ καταστρέψουν τὴν καλὴν ὑπόληψίν των. Διὰ τοῦτο καὶ ἤκουσα ὅτι πολλοὶ παραξενεύονται, πῶς ἀκόμη καὶ σήμερα δὲν ἔβρεξε ἄλλην πυρίνην βροχήν, πῶς δὲν ἔπαθεν ἡ πόλις μας αὐτὰ ποὺ ἔπαθον τὰ Σόδομα[18] ἐνῷ εἶναι ἀξία διὰ πολὺ σκληροτέραν τιμωρίαν, καθόσον δὲν ἐσωφρονίσθη οὔτε μὲ τὰ κακὰ ἐκείνων; Ἀλλὰ μολονότι λοιπὸν ἡ χώρα ἐκείνη ἐπὶ δύο χιλιάδες ἔτη βοᾷ διὰ τῆς ὄψεώς της λαμπρότερον καὶ ἀπὸ φωνήν, πρὸς ὅλην τὴν οἰκουμένην, C διὰ νὰ μὴ ἀποτολμήσῃ παρόμοιον ἁμάρτημα, ὄχι μόνον δὲν ἐμειώθη ἡ τάσις των διὰ τὴν ἁμαρτίαν αὐτήν, ἀλλὰ καὶ περισσότερον αὐθάδεις ἔγιναν, ὡσὰν νὰ φιλονεικοῦν καὶ μάχωνται μὲ τὸν Θεόν, καὶ προσπαθοῦν νὰ ἀποδείξουν ἐμπράκτως ὅτι τόσον περισσότερον θὰ εἶναι προσκεκολλημένοι εἰς τὰ κακὰ αὐτά, ὅσον περισσότερον τοὺς ἀπειλεῖ. Πῶς λοιπὸν δὲν ἔγινε τίποτε τέτοιο, ἐνῷ τὰ μὲν Σοδομιτικὰ ἁμαρτήματα διαπράττονται, ὅμως δὲν ἐπιβάλλονται αἱ τιμωρίαι τῶν Σοδόμων; Ἐπειδὴ τοὺς ἀναμένει ἄλλο πῦρ καυστικώτερον καὶ τιμωρία ἀτελεύτητος. Ἄλλωστε καὶ ἐκεῖνοι, ἐνῷ διέπραξαν πολὺ βαρύτερα ἁμαρτήματα ἀπὸ τοὺς καταστραφέντας διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ, ἐννοῶ τοὺς μετέπειτα, καμμία τέτοια ραγδαία βροχή, δὲν ἔγινε μετὰ ἀπὸ ἐκεῖνον. D Καὶ ἐδῶ πάλιν ὁ λό-

18. Ἡ πόλις αὐτὴ μετὰ τῆς ἑτέρας πόλεως Γόμορα ἐξώργισαν τὸν Θεὸν διὰ τῆς ἐσχάτης ἀκολασίας της, ἐδέχθη ἐξ οὐρανοῦ πῦρ καὶ θεῖον (θειάφι) καὶ ἐξηφανίσθη τελείως ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Διεσώθη μόνον ἡ οἰκογένεια τοῦ Εὐσεβοῦς Λώτ, πλὴν τῆς γυναικός του, ἡ ὁποία ἐξ αἰτίας παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, μετεβλήθη εἰς στήλην ἅλατος.

γος εἶναι ὁ ἴδιος. Διατί τάχα οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, ὅταν οὔτε δικαστήρια ὑπῆρχον, οὔτε φόβος ὑπῆρχε ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας, οὔτε νόμος νὰ τοὺς ἀπειλῇ, οὔτε ὅμιλος προφητῶν διὰ νὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ εἰς τάξιν, οὔτε φόβος κολάσεως, οὔτε ἐλπὶς βασιλείας αἰωνίου, οὔτε ἄλλη γνῶσις ἀληθείας, οὔτε καὶ τὰ θαύματα, ποὺ ἠμποροῦν νὰ ἀναστήσουν καὶ τοὺς λίθους, πῶς λοιπὸν αὐτοὶ ποὺ δὲν ἀπήλαυσαν τίποτε ἀπὸ αὐτά, ἐτιμωρήθησαν τόσον αὐστηρὰ διὰ τὰς ἁμαρτίας των, καὶ αὐτοὶ ποὺ ἔχουν συμμετάσχει εἰς ὅλα αὐτά, καὶ ζοῦν μέσα εἰς τόσον φόβον καὶ θείων καὶ ἀνθρωπίνων δικαστηρίων, δὲν ἐτιμωρήθησαν ἀκόμη μέχρι σήμερον μὲ τὰς αὐτὰς τιμωρίας, ἐνῷ εἶναι ἄξιοι σκληροτέρας τιμωρίας; **E** Ἆρα, δὲν εἶναι εὐνόητον καὶ εἰς ἕνα παιδί, ὅτι τοὺς ἐπιφυλάσσεται αὐστηροτέρα τιμωρία; Διότι, ἐὰν ἐμεῖς ὀργιζώμεθα ἔτσι καὶ ἀγανακτῶμεν, ὁ Θεὸς ποὺ φροντίζει δι' ὅλα καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ ἀποστρέφεται καὶ μισεῖ σφοδρῶς τὴν κακίαν, πῶς θὰ ἠνείχετο νὰ ἀποτολμῶνται αὐτὰ χωρὶς τιμωρίαν; Δὲν εἶναι ἔτσι, ὄχι! Ἀλλὰ θὰ ἐπιφέρῃ ἐπ' αὐτῶν τὴν παντοδύναμον χεῖρα του, καὶ τὴν ἀφόρητον πληγήν, καὶ τὴν ὀδύνην τῶν βασανιστηρίων ἐκείνων, ποὺ εἶναι τόσον φοβερά, 90 **A** ὥστε αἱ συμφοραὶ τῶν Σοδόμων συγκρινόμεναι πρὸς αὐτά, νὰ θεωροῦνται ἀστεῖαι. Διότι ποίους βαρβάρους δὲν ἐξεπέρασαν, ποῖον γένος θηρίων, διὰ τῆς μιαρᾶς αὐτῆς σαρκικῆς μίξεως; Ὑπάρχει εἰς μερικὰ ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα μεγάλη γενετήσιος ὁρμὴ καὶ ἐπιθυμία ἀσυγκράτητος, ποὺ δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ τὴν τρέλλαν. Ἀλλ' ὅμως δὲν γνωρίζουν τὸν ἔρωτα αὐτὸν τοῦ ἀρσενικοῦ πρὸς τὸν ἀρσενικόν, ἀλλὰ στέκονται εἰς τὰ ὅρια ποὺ ἔθεσεν ἡ φύσις. Καὶ ἂν ἀκόμη μυριάκις κοχλάζει μέσα των τὸ πάθος, ὅμως δὲν ἀνατρέπουν τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Οἱ δῆθεν ὅμως λογικοί, ποὺ ἐγνώρισαν τὴν θείαν διδασκαλίαν καὶ διδάσκουν εἰς ἄλλους τί πρέπει καὶ τί δὲν πρέπει νὰ κάμνουν **B** καὶ ἤκουσαν Γραφὰς ποὺ κατῆλθον ἀπὸ τὸν οὐρανόν, συνάπτουν σχέσεις ὄχι τόσον ἐλευθέρως μὲ τὰς πόρνας, ὅσον μὲ τοὺς νέους. Ὡσὰν νὰ μὴ εἶναι ἀκριβῶς ἄνθρωποι, μήτε νὰ ὑπάρχῃ ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία τιμωρεῖ τὰς παρανομίας, ἀλλ' ὡσὰν σκότος ποὺ κατέλαβε τὰ πάντα, καὶ κανεὶς πλέον οὔτε βλέπει αὐτὰ οὔτε τὰ ἀκούει, τοιουτοτρόπως ἀποτολμοῦν τὰ πάντα, καὶ μάλιστα μὲ τόσην μεγάλην μανίαν. Οἱ δὲ πατέρες τῶν διαφθειρομένων παιδιῶν ὑπομένουν αὐτὰ σιωπηλῶς, καὶ δὲν ἐξαφανίζονται μαζὶ μὲ αὐτά, οὔτε σκέπτονται καμμίαν διόρθωσιν τοῦ κακοῦ. Διότι καὶ ἐὰν ἔπρεπε νὰ μεταφέρουν τὰ παιδιά των ἐξορίαν εἰς ξένην χώραν ἐξ αἰτίας τοῦ πάθους αὐτοῦ, εἴτε εἰς τὴν θάλασσαν, εἴτε εἰς τὰς νήσους, εἴτε

εἰς ἀπάτητον γῆν, εἴτε εἰς τὴν ὑπεράνω ἡμῶν οἰκουμένην, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ κάνουν τὸ πᾶν, καὶ νὰ προσπαθήσουν, ὥστε νὰ μὴ συμβοῦν αὐταὶ αἱ αἰσχρότητες; **C** Καὶ ἂν ὑπάρχῃ κάπου ἕνα χωρίον προσβληθὲν ἀπὸ ἀσθένειαν καὶ μάλιστα χολέραν, δὲν θὰ μεταφέρωμεν ἀπὸ ἐκεῖ τοὺς υἱούς, καὶ ἂν ἀκόμη πρόκειται νὰ κερδίσουν ἐκεῖ πολλά, καὶ ἡ ὑγεία των εἶναι ἀρίστη; Τώρα δὲ ὅμως ποὺ τόση διαφθορὰ ὑπάρχει παντοῦ, ὄχι μόνον σύρομεν αὐτοὺς πρὸς τὰ βάραθρα αὐτά, ἀλλὰ ἀπομακρύνομεν καὶ αὐτοὺς ποὺ θέλουν νὰ τοὺς ἀπαλλάξουν, ὡσὰν καταστροφεῖς. Καὶ πόσης ὀργῆς ἄξια δὲν εἶναι αὐτά, καὶ πόσων κεραυνῶν, ὅταν τὸ μὲν λεκτικὸν αὐτῶν προσπαθοῦμεν νὰ τὸ διορθώσωμεν καὶ νὰ τὸ καθαρίσωμεν διὰ τῆς κοσμικῆς σοφίας, τὴν δὲ ψυχὴν ποὺ κεῖται μέσα εἰς τὸν βόρβορον τῆς ἀσελγείας καὶ σαπίζει διαρκῶς, ὄχι μόνον παραμελοῦμεν, ἀλλὰ καὶ ὅταν θέλῃ νὰ ἀνορθωθῇ τὴν ἐμποδίζωμεν; **D**

Ἀκόμη λοιπὸν θὰ τολμήσῃ νὰ εἰπῇ κανεὶς ὅτι εἶναι δυνατὸν αὐτοὶ ποὺ εἶναι τόσον βυθισμένοι εἰς τοιαύτας ἁμαρτίας νὰ σωθοῦν; Ἀπὸ ποῦ; Διότι αὐτοὶ ποὺ διέφυγον τὴν μανίαν τῶν ἀκολάστων (εἶναι δὲ ὀλίγοι αὐτοί), τοὺς τυραννικοὺς ἐκείνους ἔρωτας, ποὺ διαφθείρουν τὰ πάντα, ὅμως δὲν διαφεύγουν τὸν πόθον τοῦ πλούτου καὶ τῆς δόξης. Οἱ περισσότεροι ὅμως, καὶ ἀπὸ τὰ ἴδια αὐτὰ πάθη, καὶ ἀπὸ τὰ πάθη τῆς ἀσελγείας καταλαμβάνονται μὲ μεγαλυτέραν ὁρμήν. Ἔπειτα θέλοντες νὰ τοὺς καλλιεργήσωμεν τὴν εὐγλωττίαν, δὲν ἀπορρίπτομεν μόνον τὰ ἐμποδίζοντα τὴν παίδευσιν, ἀλλὰ δημιουργοῦμεν καὶ τὰ συντελοῦντα **E** διορίζοντες καὶ παιδαγωγοὺς καὶ διδασκάλους καὶ χρήματα δαπανῶντες καὶ ἀπαλλάσσοντες αὐτοὺς ἀπὸ τὰς ἄλλας ἀσχολίας καὶ τονίζοντες εἰς αὐτοὺς τακτικώτερον ἀπ' ὅσον οἱ παιδοτρίβαι εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν πενίαν λόγῳ τῆς ἀπαιδευσίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸν πλοῦτον ποὺ ἀποκτᾷ κανεὶς ἀπὸ τὴν μόρφωσιν, καὶ πράττοντες καὶ λέγοντες τὸ ἰδιον καὶ μόνοι μας καὶ μὲ ἄλλους, ὥστε νὰ τοὺς ὁδηγήσωμεν εἰς τὸ τέλος τῆς ἐν λόγῳ παιδείας, καὶ παρὰ ταῦτα πολλάκις οὔτε ἔτσι τὸ ἐπιτυγχάνομεν. Νομίζομεν δὲ ὅτι θὰ προκύψῃ καλλιέργεια συμπεριφορᾶς καὶ ὀρθότητος ἀρίστου βίου 91 **A** ἐνῷ ὑπάρχουν τόσον πολλά, ποὺ τὴν διακόπτουν; Καὶ τί χειρότερον θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἀπὸ τὸν παραλογισμὸν αὐτόν; Τὸ μὲν εὐκολώτερον δηλαδὴ νὰ γίνεται ἀντικείμενον τόσον μεγάλης τιμῆς καὶ ἐπιμελείας, ὡσὰν νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν χωρὶς αὐτὴν νὰ κατορθωθῇ ποτὲ αὐτό, ἐκεῖνο δὲ ποὺ εἶναι δυσκολώτερον, τοῦτο νὰ νομίζωμεν ὅτι θὰ μᾶς ἔλθῃ ἐνῷ κοιμούμεθα, ὡς νὰ ἦτο κάτι ἀπὸ τὰ εὐτελῆ καὶ μηδαμι-

νά; Διότι ἡ παίδευσις τῆς ψυχῆς εἶναι ἔργον τόσον δυσκολώτερον καὶ πλέον ἐπίπονον, ὅσον τὸ νὰ πράττῃ κανεὶς ἀπὸ τὸ νὰ λέγῃ, καὶ ὅσον τὰ ἔργα εἶναι κοπιαστικώτερα τῶν λόγων.

9. Καὶ ποίαν ἀνάγκην ἔχουν τὰ παιδιά μας, λέγει, ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ὀρθότητα βίου; Πράγματι αὐτὸ εἶναι· αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ κατέστρεψε τὰ πάντα, ὅτι δηλαδὴ πρᾶγμα τόσον ἀναγκαῖον B ποὺ συγκρατεῖ τὴν ζωήν μας, θεωρεῖται περιττὸν καὶ πάρεργον. Κανεὶς δὲν θὰ ἔλεγε, ἐὰν ἔβλεπε τὸν υἱόν του νὰ ἀσθενῇ κατὰ τὸ σῶμα, ποίαν ἀνάγκην ἔχει ἀπὸ καθαρὰν καὶ ἀκριβῆ ὑγείαν; Ἀλλὰ θὰ ἔκαμνε τὸ κάθε τι διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τόσην εὐεξίαν, ὥστε ποτὲ πλέον νὰ μὴ ἔλθῃ ἡ ἀρρώστια. Τώρα δὲ ποὺ ἡ ψυχὴ ἀσθενεῖ, λέγουν ὅτι δὲν ὑπάρχει δι' αὐτοὺς ἀνάγκη θεραπείας καὶ τολμοῦν μετὰ τὰ λόγια αὐτὰ νὰ ὀνομάζουν τοὺς ἑαυτούς των πατέρας. Τί λοιπόν; Θὰ φιλοσοφήσωμεν ὅλοι, λέγει, καὶ θὰ ἐξαφανισθοῦν αἱ φροντίδες τοῦ βίου; Ὄχι τὸ νὰ φιλοσοφῇ κανείς, καλέ μου, ἀλλὰ τὸ νὰ μὴ πράττῃ κανεὶς αὐτό, καταστρέφει καὶ διαφθείρει τὰ πάντα. Διότι ποῖοι, πές μου, βλάπτουν τὴν παροῦσαν κατάστασιν C αὐτοὶ ποὺ ζοῦν μὲ μετριοπάθειαν καὶ σεμνότητα, ἢ αὐτοὶ ποὺ ἐπινοοῦν καινούργιους καὶ παρανόμους τρόπους διὰ τὴν διατροφήν των; Αὐτοὶ ποὺ ἐπιχειροῦν νὰ συγκεντρώσουν διὰ τὸν ἑαυτόν τους τὰ πάντα ἢ ἐκεῖνοι ποὺ ἀρκοῦνται εἰς αὐτὰ ποὺ ἔχουν; Αὐτοὶ ποὺ ἔχουν στρατιὰς δούλων καὶ περιφέρουν σμῆνη ἀπὸ κόλακας, ἢ αὐτοὶ ποὺ νομίζουν ὅτι τοὺς χρειάζεται μόνον ἕνας ὑπηρέτης; (Καὶ μὲ αὐτὰ δὲν ἐκθέτω ἀκόμη τὴν ἄκραν φιλοσοφίαν, ἀλλ' αὐτὴν ποὺ εἶναι εἰς ὅλους δυνατή). Οἱ φιλάνθρωποι καὶ οἱ ἥμεροι καὶ αὐτοὶ ποὺ δὲν ἔχουν ἀνάγκην ἀπὸ τὰς τιμὰς τῶν πολλῶν, ἢ αὐτοὶ ποὺ ἀπαιτοῦν ἀπὸ τοὺς ὁμοφύλους των τὰς τιμὰς περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο χρέος, καὶ ποὺ ἀπεργάζονται ἀναριθμήτους συμφοράς, ἐπειδὴ δὲν ἐσηκώθη ἐνώπιόν των, D οὔτε τοὺς ἐχαιρέτησε πρῶτος ὁ τάδε, οὔτε ἔκαμεν ὑπόκλισιν, οὔτε τοὺς συμπεριεφέρθη ὡς δοῦλος; Αὐτοὶ ποὺ μελετοῦν πῶς νὰ ἄρχωνται ἢ αὐτοὶ ποὺ ἐρωτεύονται τὰς δυναστείας καὶ τὰς ἐξουσίας καὶ εἶναι πρόθυμοι νὰ πράξουν καὶ νὰ ὑποστοῦν τὸ κάθε τι δι' αὐτό; Αὐτοὶ ποὺ λέγουν ὅτι εἶναι καλύτεροι ἀπὸ ὅλους καὶ ποὺ διὰ τοῦτο νομίζουν ὅτι τοὺς ἐπιτρέπεται νὰ λέγουν καὶ νὰ κάμνουν τὸ κάθε τι, ἢ αὐτοὶ ποὺ συγκαταλέγουν τὸν ἑαυτόν τους μεταξὺ τῶν τελευταίων καὶ ποὺ κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν μετριάζουν τὴν παράλογον ἐξουσίαν τῶν παθῶν; Αὐτοὶ ποὺ κτίζουν πολυτελῆ σπίτια καὶ παραθέτουν πλούσια γεύματα ἢ αὐτοὶ ποὺ δὲν ζητοῦν τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀπαραίτητον τροφὴν καὶ στέγην, Αὐτοὶ

ποὺ ἐκτείνουν τὰ ὅριά των εἰς ἀναρίθμητα στρέμματα E γῆς ἢ αὐτοὶ ποὺ δὲν θεωροῦν ἀναγκαίαν τὴν κτῆσιν οὔτε ἑνὸς σβώλου χώματος; Οἱ εἰσπράττοντες τόκους πολλοὺς καὶ θέτοντες εἰς χρῆσιν πάσης ἐμπορίας κάθε ἄδικον μέσον, ἢ αὐτοὶ ποὺ ξεσχίζουν τὰς ἀδίκους αὐτὰς συνθήκας καὶ βοηθοῦν μὲ αὐτὰ ποὺ ἔχουν τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην; Αὐτοὶ ποὺ ἔχουν ἐννοήσει τὸ μηδαμινὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἢ αὐτοὶ ποὺ δὲν θέλουν οὔτε κἂν νὰ τὸ ἀκούσουν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ὑπερβολικῆς ἀλαζονείας ἔχουν χάσει καὶ τὴν συναίσθησιν τῆς ἀνθρωπίνης ἰδιότητός των; 92 A Αὐτοὶ ποὺ συντηροῦν πόρνας καὶ διαλύουν τοὺς ξένους γάμους ἢ αὐτοὶ ποὺ ἀπέχουν καὶ ἀπὸ τὴν ἰδικήν των γυναῖκα; Δὲν φυτρώνουν οἱ μὲν εἰς τὴν ζωὴν τῆς οἰκουμένης ὡσὰν ἀποστήματα εἰς τὸ σῶμα καὶ ὡς ἄγριοι ἄνεμοι εἰς τὴν θάλασσαν ἐπειδὴ καταπονοῦν καὶ αὐτοὺς ποὺ δύνανται νὰ σωθοῦν μόνοι των, ἐξ αἰτίας τῆς ἀκρατείας των, οἱ δὲ ὡσὰν εἰς βαθὺ σκότος λαμπτῆρες ἀναμμένοι, νὰ προσκαλοῦν πρὸς σωτηρίαν τοὺς ναυαγούς, καὶ ἀφοῦ ἀνάψουν τὰς λαμπάδας τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ ὑψηλὰ καὶ ἀπὸ μακρυά, τοιουτοτρόπως ὁδηγοῦν αὐτοὺς ποὺ θέλουν, εἰς τὸν λιμένα τῆς ἀμεριμνησίας; Μήπως ἐξ αἰτίας ἐκείνων δὲν γίνονται αἱ ἐπαναστάσεις, οἱ πόλεμοι, αἱ διαμάχαι, B αἱ καταστροφαὶ τῶν πόλεων καὶ οἱ ἐξανδραποδισμοὶ καὶ αἱ δουλεῖαι καὶ αἱ αἰχμαλωσίαι καὶ οἱ φόνοι καὶ αἱ χιλιάδες συμφοραὶ τῆς ζωῆς; Ὄχι μόνον δὲ τὰ κακὰ ποὺ προξενοῦν οἱ ἄνθρωποι εἰς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ ἐξ οὐρανοῦ κακά, ὅπως αἱ ξηρασίαι καὶ πλημμύραι καὶ οἱ σεισμοὶ καὶ αἱ κατολισθήσεις καὶ οἱ καταποντισμοὶ πόλεων καὶ ἡ πεῖνα καὶ αἱ ἀσθένειαι καὶ ὅλα τὰ ἄλλα κακά, ποὺ μᾶς πλήττουν ἀπὸ ἐκεῖ;

10. Λοιπόν, αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἀνατρέπουν τὸ πολίτευμα καὶ βλάπτουν τὰ δημόσια πράγματα. Αὐτοὶ γίνονται καὶ εἰς ἄλλους αἴτιοι ἀναριθμήτων συμφορῶν καὶ ἐνοχλοῦν τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ ζήσουν μὲ ἡσυχίαν, C καὶ ἀπὸ παντοῦ τοὺς σύρουν καὶ τοὺς κτυποῦν. Ἐξ αἰτίας αὐτῶν ὑπάρχουν τὰ δικαστήρια καὶ οἱ νόμοι καὶ αἱ τιμωρίαι καὶ διάφοροι τρόποι ποινῶν. Καὶ ὅπως εἰς οἰκίαν, ὅπου ὑπάρχουν πολλοὶ μὲν ἀσθενεῖς, οἱ δὲ ὑγιεῖς εἶναι ὀλίγοι, εἶναι δυνατὸν νὰ συναντήσωμεν πολλὰ φάρμακα καὶ πολλοὺς ἰατρούς, οἱ ὁποῖοι εἰσῆλθον ἐκεῖ, ἔτσι καὶ εἰς τὴν οἰκουμένην δὲν ὑπάρχει ἔθνος, δὲν ὑπάρχει πόλις, ὅπου νὰ μὴ εἶναι πολλοὶ οἱ νόμοι, πολλοὶ δὲ οἱ ἄρχοντες καὶ πολλαὶ αἱ τιμωρίαι. Διότι δὲν ἀρκοῦν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ φάρμακα νὰ θεραπεύσουν τὸν ἀσθενῆ, ἀλλὰ πρέπει καὶ αὐτοὶ ποὺ τὰ δίδουν, οἱ ὁποῖοι εἶναι δικασταί, καί, πού, εἴτε θέλουν (οἱ ἀσθενεῖς), εἴτε δὲν θέλουν, τοὺς ἀναγκάζουν νὰ δέχωνται τὴν θεραπείαν. Ἀλλὰ τόσον ὑπερίσχυ-

σεν ἡ ἀσθένεια, ὥστε ἐνίκησε καὶ αὐτὴν τὴν ἰατρικὴν τέχνην **D** καὶ προσέβαλε καὶ τοὺς ἰδίους τοὺς δικαστάς. Καὶ συμβαίνει τὸ αὐτό, ὡσὰν νὰ ἔχῃ κάποιος πυρετὸν καὶ ὑδρωπικίαν καὶ ἀναρίθμητα ἄλλα ἀρρωστήματα χειρότερα, καὶ τὰ μὲν ἰδικά του νὰ μὴ ἠμπορῇ νὰ ἀποβάλῃ, ἐπιμόνως δὲ νὰ ἀγωνίζεται διὰ τὴν θεραπείαν τῶν ἄλλων, προσβεβλημένων ἀπὸ τὰς αὐτὰς ἀσθενείας. Διότι ἡ ὁρμὴ τῆς κακίας, ὡσὰν κάποιος χείμαρρος, ἀφοῦ ἐγκρέμισε ὅλα τὰ ἐμπόδια, ἐξεχύθη μὲ σφοδρότητα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ διατί ὁμιλῶ μόνον διὰ τὴν ἀνατροπὴν τῆς πολιτείας; Διότι ὑπάρχει κίνδυνος ὥστε ἡ πανώλης αὐτὴ ποὺ ἔχει καταλάβει τοὺς πονηροὺς αὐτοὺς νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς τὴν πίστιν περὶ τῆς προνοίας τοῦ Θεοῦ. **E** Ἔτσι λοιπὸν προπορεύεται καὶ ἐξαπλοῦται καὶ ἐπείγεται νὰ κυριεύσῃ τὰ πάντα καὶ ἔχει κάνει τὰ πάντα ἄνω - κάτω καὶ τέλος ἀντιστρατεύεται ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ, ὁπλίζουσα τὰς γλώσσας τῶν ἀνθρώπων ὄχι πλέον ἐναντίον τῶν συνανθρώπων, ἀλλ' ἐναντίον τοῦ ἰδίου κυριάρχου τοῦ σύμπαντος. Διότι, πές μου, ἀπὸ ποῦ προέρχεται ὁ πολὺς περὶ τῆς τύχης λόγος ποὺ γίνεται παντοῦ; Ἀπὸ ποῦ (ἀφορμώμενοι) οἱ περισσότεροι ἀποδίδουν τὰς ἐκβάσεις τῶν ὑποθέσεων εἰς τὴν φυσικὴν τροχιὰν τῶν ἄστρων; Διατί πιστεύουν εἰς τὴν τύχην, μερικοὶ δὲ εἰς τὴν αὐθυπαρξίαν, Ἀπὸ ποῦ ὁρμώμενοι (πιστεύουν) ὅτι τὰ πάντα κυβερνῶνται ἄνευ σχεδίου καὶ συμπτωματικῶς; Ἐξ αἰτίας αὐτῶν ποὺ ζοῦν μὲ σωφροσύνην καὶ μετριότητα ἢ ἐξ αἰτίας ἐκείνων, 99 **A** διὰ τοὺς ὁποίους σὺ μὲν εἶπες ὅτι συγκρατοῦν τὴν πολιτείαν, ἐγὼ δὲ ἀπέδειξα ὅτι εἶναι μία κοινὴ καταστροφὴ τῆς οἰκουμένης; Εἶναι φανερὸν ὅτι, δι' ἐκείνους. Διότι κανεὶς δὲν ἀγανακτεῖ ἐπειδὴ ὁ τάδε φιλοσοφεῖ, ἢ διότι ὁ τάδε εἶναι πρᾶος καὶ μετριοπαθὴς καὶ σώφρων καὶ περιφρονεῖ τὰ πρόσκαιρα πράγματα, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ τάδε πλουτεῖ, ζῇ πολυτελῶς, εἶναι ἀχόρταγος καὶ κλέπτει, καὶ ἐνῷ εἶναι πονηρὸς καὶ γεμᾶτος ἀπὸ μυριάδας ἁμαρτιῶν, ἐν τούτοις καὶ ἔνδοξος εἶναι καὶ καλοπερνᾷ. Αὐτὰ κατηγοροῦν καὶ εὑρίσκουν ὡς αἰτίαν αὐτοὶ ποὺ δὲν πιστεύουν εἰς τὸν Θεόν. Εἰς αὐτὰ σκοντάφτουν οἱ πολλοί, ὥστε, χάριν ἐκείνων ποὺ ζοῦν μὲ σωφροσύνην ὄχι μόνον δὲν θὰ ἐκφράσουν τίποτε ἀπὸ τὰ λόγια αὐτά, ἀλλὰ καὶ θὰ κατέκριναν τοὺς ἑαυτούς των, δι' ὅσα θὰ ἔφθαναν **B** εἰς τὸ σημεῖον νὰ ἐκφράσουν ἐναντίον τῆς θείας προνοίας. Καὶ ἐὰν ὅλοι, ἢ ἔστω οἱ περισσότεροι, ἐπιθυμοῦσαν νὰ ζοῦν ἔτσι, κανεὶς δὲν θὰ ἐσκέπτετο αὐτὰ τὰ λόγια, οὔτε θὰ ἐπήρχετο τὸ ἀποκορύφωμα τῶν κακῶν, τὸ νὰ ἐρευνοῦν δηλαδὴ ἀπὸ ποῦ προέρχεται τὸ κακόν. Διότι, ἐὰν δὲν ὑπῆρχαν καὶ δὲν ἐφαίνοντο τὰ κακά, ποιὸς θὰ προχωροῦσε νὰ ἐρευνήσῃ τὴν αἰτίαν τοῦ κακοῦ, καὶ νὰ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀναζήτησιν αὐτὴν χιλιάδες αἱρέσεων; Ἄλλωστε ὁ Μαρκίων[19] καὶ ὁ Μάνης[20] καὶ ὁ Οὐαλεντῖνος[21] καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἐξεκίνησαν ἀπὸ αὐτό. Ἐὰν ὅμως ὅλοι φιλοσοφοῦσαν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐρευνοῦν αὐτά, **C** ἀλλὰ καὶ ἂν ὄχι ἀπὸ πουθενὰ ἀλλοῦ, τοὐλάχιστον ἀπὸ τὸν ἄριστον αὐτὸν τρόπον τοῦ καθημερινοῦ βίου, θὰ ἐμάθαιναν ὅλοι ὅτι ζῶμεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν Θεοῦ - Βασιλέως, ὁ ὁποῖος διοικεῖ καὶ κυβερνᾷ τὰ τῆς ζωῆς μας, σύμφωνα μὲ τὴν σοφίαν καὶ τὴν σύνεσίν του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὑπάρχει μὲν τώρα, φαίνεται ὅμως δυσκόλως, λόγῳ τῆς θολώσεως τὴν ὁποίαν ἐσκόρπισαν οὗτοι εἰς ὁλόκληρον τὴν οἰκουμένην. Καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχεν αὐτή, θὰ ἐφαίνετο εἰς ὅλους ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ ὡσὰν εἰς διαρκῆ μεσημβρίαν καὶ ἀπόλυτον γαλήνην. Διότι, ἐὰν δὲν ὑπῆρχον οὔτε δικαστήρια, οὔτε κατήγοροι, οὔτε συκοφάνται, οὔτε βασανιστήρια, οὔτε τιμωρίαι, οὔτε φυλακαί, οὔτε ποιναί, οὔτε δημεύσεις περιουσιῶν καὶ ζημίαι, οὔτε φόβοι καὶ κίνδυνοι, οὔτε ἔχθραι, οὔτε δολιότητες, οὔτε ὕβρεις καὶ μῖσος, **D** οὔτε πεῖνα καὶ ἀσθένειαι, οὔτε κανένα ἄλλο ἀπὸ τὰ κακὰ ποὺ ἀπηριθμήσαμεν, ἀλλὰ ἔζουσαν ὅλοι μὲ τὴν πρέπουσαν σοβαρότητα, ποιὸς ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους θὰ ἀμφισβητοῦσε τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ; Κανείς! Τώρα δὲ συμβαίνει τὸ ἴδιο, καθώς, ἐὰν ἐνῷ ἐνέσκηψε κακοκαιρία ὁ κυβερνήτης κάμνῃ τὸ καθῆκον του καὶ διασώζῃ τὸ πλοῖον, ὅμως δὲν φαίνεται ἡ ἀξία τῆς τέχνης του εἰς τοὺς ἐπιβάτας λόγῳ τῆς ταραχῆς, τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀγωνίας διὰ τὰς συμφορὰς

---

19. Αἱρετικὸς γνωστικὸς γεννηθεὶς ἐν Σινώπῃ τοῦ Πόντου περὶ τὸ 85 μ.Χ., ἀνήκων εἰς τοὺς λεγομένους Σύρους γνωστικούς. Ἔχων οἰκονομικὴν ἄνεσιν μετέβη εἰς Ρώμην (137 μ.Χ.) καὶ διεμόρφωσεν ἴδιον αἱρετικὸν σύστημα, προσπαθῶν νὰ συμβιβάσῃ τὸ Εὐαγγέλιόν του πρὸς τὸν παλαιὸν νόμον. Ἀφωρίσθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας· ἀπέθανε κατὰ τὸ 160 μ.Χ.

20. Πέρσης, ἀρχηγὸς τῆς αἱρέσεως τῶν Μανιχαίων. Ἐγεννήθη περὶ τὸ 215 μ.Χ. εἰς Ν. Βαβυλωνίαν, ὁ δὲ πατήρ του ἀνῆκεν εἰς τινα θρησκευτικὴν κοινότητα, ἀσκοῦσαν τὸ βάπτισμα καὶ τὴν ἐγκράτειαν. Εἰς νεαρὰν ἡλικίαν λέγει ὅτι εἶδεν εἰς ὅρασιν ἄγγελον, ὁ ὁποῖος τὸν ἐκάλεσε νὰ κηρύξῃ τὴν νέαν θρησκείαν. Μετέβη εἰς Ἰνδίας, ὅπου τὸ κήρυγμά του εἶχεν ἐπιτυχίαν, κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του δὲ ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Πέρσου βασιλέως Σαπώρ, ὅστις τοῦ ἐπέτρεψε νὰ κηρύττῃ εἰς τὴν Περσίαν. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως τοῦ Σαπώρ, κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν ἱερέων τοῦ Ζωροαστρισμοῦ καὶ φυλακισθεὶς ἀπέθανε τὸ 274 ἢ 277.

21. Αἱρεσιάρχης ἄγνωστον πότε γεννηθεὶς ἐν Αἰγύπτῳ, ἀποθανὼν δὲ τὸ 161 μ.Χ. Μεταβὰς εἰς Ρώμην ἐπεχείρησε νὰ διαδώσῃ τὴν διδασκαλίαν του, συνισταμένην εἰς ἀνάμειξιν ἀφ' ἑνὸς μὲν Ἑλληνικῶν θεωριῶν (Ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος, ἀριθμῶν τοῦ Πυθαγόρου, θεογονίας τοῦ Ἡσιόδου καὶ μυστικοπαθοῦς Παραδόσεως Ὀρφικῶν), ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου, θεωρουμένου ὑπ' αὐτοῦ ὡς μόνου γνησίου. Μὲ τὴν ἀναίρεσιν τῶν δοξασιῶν τοῦ Οὐαλεντίνου ἢ Βαλεντίνου ἠσχολήθησαν πολλοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, κατ' ἐξοχὴν δὲ ὁ Εἰρηναῖος.

πού ἐπικρέμανται. Ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεὸς κυβερνᾷ μὲν καὶ τώρα τὸ σύμπαν αὐτό, δὲν φαίνεται ὅμως εἰς τοὺς πολλοὺς λόγῳ τῶν περιστάσεων τῆς κακοκαιρίας καὶ τῆς ταραχῆς, **E** τὴν ὁποίαν προξενοῦν αὐτοὶ περισσότερον ἀπὸ ὅλους. Ὥστε ὄχι μόνον ἀνατρέπουν τὸ πολίτευμα, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐσέβειαν ζημιώνουν. Καὶ δὲν θὰ ἔσφαλλε κανείς, ἐὰν ὠνόμαζε αὐτοὺς κοινοὺς ἐχθρούς, διότι ζοῦν διὰ νὰ παρεμποδίζουν τὴν σωτηρίαν τῶν ἄλλων, καταδικάζοντες τοὺς συνταξειδεύοντας μὲ αὐτούς, μὲ μιαρὰς δοξασίας καὶ ἀκάθαρτον ζωήν.

11. Ἀλλὰ εἰς τὰ μοναστήρια αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἰδῇ κανεὶς τίποτε ἀπὸ αὐτά, καὶ ἐνῷ ἔχει ἐνσκήψει τόσον μεγάλη τρικυμία, αὐτοὶ μόνον εὑρίσκονται εἰς λιμάνι μὲ πολλὴν γαλήνην καὶ ἀσφάλειαν, **94 A** καὶ ὡσὰν ἀπὸ τὸν οὐρανὸν παρατηροῦν τὰ ναυάγια τῶν ἄλλων· διότι ἐπροτίμησαν ζωὴν πού ἁρμόζει εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ δὲν εὑρίσκονται εἰς κατωτέραν κατάστασιν ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους. Ὅπως λοιπὸν εἰς ἐκείνους δὲν ὑπάρχει καμμία ἀνωμαλία, οὔτε ἄλλοι μὲν εὑρίσκονται εἰς εὐτυχίαν, ἄλλοι δὲ εἰς τὰς χειροτέρας συμφοράς, ἀλλὰ ὅλοι εἰς μίαν εἰρήνην καὶ χαρὰν καὶ δόξαν, ἔτσι λοιπὸν καὶ ἐδῶ. Κανεὶς δὲν ὀνειδίζει τὸν ἄλλον διὰ πτωχείαν, κανεὶς δὲν ὑπερηφανεύεται διὰ πλοῦτον. Τὸ ἰδικόν μου καὶ τὸ ἰδικόν σου, αὐτὸ ἀκριβῶς πού ἀνατρέπει καὶ θορυβεῖ τὰ πάντα, ἔχει ἀποβληθῇ, καὶ ὅλα εἰς αὐτοὺς εἶναι κοινά, τὸ φαγητόν, ἡ στέγη καὶ τὰ ροῦχα. Καὶ τί τὸ παράξενον ἀφοῦ καὶ αὐτὴ ἡ ψυχὴ εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ εἰς ὅλους; Ὅλοι εἶναι ἐξ ἴσου εὐγενεῖς, ἐξ ἴσου δοῦλοι, **B** ἐξ ἴσου καὶ ἐλεύθεροι. Ἕνας πλοῦτος ὑπάρχει εἰς ὅλους ἐκεῖ, ὁ πραγματικὸς πλοῦτος, μία δόξα, ἡ ἀληθινὴ δόξα· διότι τὰ ἀγαθὰ δὲν συνίστανται εἰς τὰ ὀνόματα ἀλλ' εἶναι πραγματικά. Μία εὐχαρίστησις, μία ἐπιθυμία, μία ἐλπὶς εἰς ὅλους ὑπάρχει, καὶ ὡσὰν νὰ ἔχουν κανονισθῇ ἀκριβῶς ὅλα μὲ κάποιον χάρακα καὶ μὲ νῆμα στάθμης, καὶ δὲν ὑπάρχει μὲν καμμία ἀνωμαλία, ἀλλὰ τάξις καὶ ρυθμὸς καὶ ἁρμονία καὶ πολλὴ ἀκρίβεια τῆς ὁμοφωνίας καὶ διαρκὴς κατάστασις εὐθυμίας. Δι' αὐτὸ ὅλοι κάμνουν τὸ κάθε τι καὶ πάσχουν, διὰ νὰ εὐθυμοῦν καὶ νὰ χαίρωνται. Ἐκεῖ μόνον ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ ἰδῇ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα νὰ συμβαίνῃ κατὰ τρόπον τέλειον, καὶ ἀλλοῦ πουθενά, διότι δὲν περιφρονοῦν μόνον τὰ παρόντα καὶ ἔχουν ἀποκόψει κάθε ὑπόθεσιν στάσεως καὶ διαμάχης **C** καὶ ἔχουν λαμπρὰς ἐλπίδας περὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ δυσάρεστα καὶ εὐχάριστα πού συμβαίνουν εἰς τὸν καθένα, τὰ θεωροῦν κοινὰ εἰς ὅλους. Ἄλλωστε καὶ ἡ μελαγχολία ἐξαφανίζεται εὐκολώτερα, ὅταν ὅλοι κατ' ἀναλογίαν φέρουν τὸ φορτίον, ὅπως ὁ καθείς, καὶ ἔχουν πολλὰς ἀφορμὰς χαρᾶς, ἐπειδὴ δὲν χαίρονται μόνον

διὰ τὰς ἀτομικάς των χαράς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς μεταξύ των ὄχι ὀλιγώτερον ἀπ' ὅσον διὰ τὰς ἀτομικάς των. Πῶς λοιπὸν θὰ ἐξελιχθοῦν τὰ πράγματα, ἐὰν τοὺς μιμηθοῦμεν ὅλοι, Διότι τώρα ἔχουν χαθῆ καὶ ἔχουν διαφθαρῆ ἐξ αἰτίας αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀσκηθῆ μακρὰν τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς αὐτῆς. Σὺ ὅμως ἀποδεχόμενος τὰ ἀντίθετα κάμνεις τὸ ἴδιο πρᾶγμα, ὅπως ἀκριβῶς κάμνει ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐνῷ ἔχει λύραν καταλλήλως ἐγχορδισμένην **D** τὴν κατηγορεῖ ὡς ἄχρηστον, καὶ ἐκείνην ἡ ὁποία εἶναι ἀκατάλληλος λόγῳ τῆς μεγάλης ἐντάσεως καὶ χαλαρώσεως τῶν χορδῶν της, τὴν λέγει κατάλληλον καὶ διὰ παραγωγὴν ἤχων ἁρμονικῶν καὶ πρὸς τέρψιν τῶν θεατῶν. Ἀλλὰ δὲν θὰ ἐζητούσαμεν ἄλλην μεγαλυτέραν ἀπόδειξιν διὰ τὴν ἀμουσίαν τοῦ λέγοντος αὐτὰ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς λόγους του, οὔτε ἄλλο σαφέστερον δεῖγμα διὰ τὸν φθόνον καὶ τὴν μισανθρωπίαν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τέτοιαν ἰδέαν διὰ τὸν φιλόσοφον βίον τῶν μοναχῶν. Ἀλλὰ τί λέγουν οἱ μετριώτεροι ἀπὸ τοὺς πατέρας; Ἂς μάθουν, λέγουν, προηγουμένως γράμματα καὶ ἀφοῦ ἀποκτήσουν τὴν ἱκανότητα τῆς ρητορείας, τοιουτοτρόπως ἂς ὁδηγηθοῦν εἰς τὴν φιλοσοφίαν αὐτήν. Τότε κανεὶς δὲν θὰ τοὺς ἐμποδίσῃ. **E** Καὶ ἀπὸ ποῦ γίνεται φανερὸν ὅτι θὰ φθάσουν ὁπωσδήποτε εἰς τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν; Διότι πολλοὶ ἀνηρπάσθησαν ἀπὸ πρόωρον θάνατον καὶ ἀπῆλθον. Ἀλλ' ἂς παραδεχθῶμεν, ὅτι καὶ αὐτὸ εἶναι φανερόν. Ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι θὰ φθάσουν εἰς τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν· ποιὸς θὰ ἐγγυηθῇ δι' ὅλην τὴν προτέραν ζωήν; Τίποτε δὲν λέγω ἀπὸ φιλόνεικον διάθεσιν, διότι ἐὰν κάποιος μᾶς ἐνεθάρρυνε δι' αὐτοὺς ὅτι θὰ εὐδοκιμοῦσαν εἰς τὰς σπουδάς των καὶ τὴν ρητορικὴν δεινότητα, οὔτε καὶ ἂν ἀποκτοῦσαν τὴν δύναμιν αὐτὴν θὰ εἶχα τὴν γνώμην νὰ ἀποσυρθοῦν ἀπὸ τὴν πόλιν, ἀλλὰ τότε πολὺ περισσότερον θὰ τοὺς διέτασσα νὰ μείνουν, **95 A** καὶ δὲν θὰ ἐπαινοῦσα αὐτοὺς πού τοὺς φυγαδεύουν, ἀλλὰ θὰ τοὺς ἀπεστρεφόμουν ὡς κοινοὺς ἐχθροὺς τῆς πολιτείας, διότι μὲ τὸ νὰ κρύπτουν καὶ μὲ τὸ νὰ ὁδηγοῦν τοὺς φωστῆρας εἰς τὴν ἐρημίαν, θὰ ἐζημίωναν πάρα πολὺ τοὺς κατοικοῦντας εἰς τὴν πόλιν. Καὶ ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ κανείς, πού νὰ μᾶς ὑποσχεθῇ αὐτά, ὅτι δηλαδὴ θὰ συμβοῦν ἔτσι, ποῖον τὸ ὄφελος νὰ τοὺς στέλλετε εἰς διδασκάλους, ὅπου πρὸ τῆς ρητορείας θὰ γνωρίσουν τὴν κακίαν, καὶ ἐνῷ θέλουν νὰ λάβουν τὸ μικρότερον θὰ χάσουν τὸ μεγαλύτερον, δηλαδὴ τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς καὶ ὅλην τὴν ὑγείαν;

Τί λοιπόν; Θὰ κρημνίσωμεν, λέγει, τὰ διδασκαλεῖα; [22]

22 Οὕτω ὠνομάζοντο αἱ ἐθνικαὶ (εἰδωλολατρικαί) σχολαὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Δὲν ἐννοῶ αὐτό, ἀλλὰ νὰ μὴ καταστρέψωμεν τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἀρετῆς καὶ θάψωμεν ζωντανὴν τὴν ψυχήν· B διότι, ὅταν αὐτὴ σωφρονῇ, δὲν προκύπτει καμμία ζημία ἀπὸ τὴν ἄγνοιαν τῆς ρητορικῆς τέχνης, ἐνῷ μεγίστη θὰ εἶναι ἡ ζημία ὅταν αὐτὴ διαφθαρῇ, ἔστω καὶ ἂν ἡ γλῶσσα εἶναι πάρα πολὺ ἐξησκημένη, καὶ μάλιστα τόσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ζημία, ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ρητορικὴ δύναμις. Διότι ὅταν ἡ πονηρία προσλάβῃ τὴν πεῖραν τοῦ λόγου κάμνει τὰ κακὰ πολὺ χειρότερα ἀπὸ τὴν ἀμάθειαν. Ἂν ὅμως, ἀφοῦ ὑπάγουν εἰς τὴν ἐρημίαν ἐκείνην, λέγει, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ ἔχουν τὴν γλῶσσαν των δεσμευμένην, ἐκπέσουν καὶ ἀπὸ τὴν ἀρετὴν ἐκείνην; Ἂν ὅμως, πές μου, ἀφοῦ παραμείνουν εἰς τὴν πόλιν, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ διαφθείρουν τὴν ψυχὴν δὲν θὰ ὠφεληθοῦν εἰς τίποτε ἀπὸ τὴν σπουδήν των θὰ γίνουν εὔγλωττοι; Διότι αὐτὰ θὰ ἁρμόζῃ νὰ τὰ λέγω εἰς ἐμὲ μᾶλλον, παρὰ ἐκεῖνα εἰς ἐσένα. Διατί τάχα; C Διότι, ἂν καὶ τὸ μέλλον εἶναι ἀόρατον διὰ τὸν καθένα μας, ὅμως τὸ ἰδικόν σου εἶναι ἀκόμη περισσότερον ἄδηλον. Πῶς λοιπόν, καὶ διατί; Ἐπειδὴ ἡ μὲν μάθησις τῆς ρητορικῆς ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ τὴν κοσμίαν συμπεριφοράν, ἡ δὲ κοσμία συμπεριφορὰ δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ρητορικῆς δεινότητος. Ἄλλωστε εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ κανεὶς τὴν σωφροσύνην καὶ χωρὶς τὴν μόρφωσιν, ἐνῷ κανεὶς δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἱκανότητα τῆς ρητορείας χωρὶς τοὺς καλοὺς τρόπους, ὅταν ὅλος ὁ χρόνος ἐξοδεύεται εἰς τὴν διάπραξιν τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἀκολασίας.

Ὥστε ἐκεῖνο ποὺ φοβεῖσαι ἐκεῖ, πρέπει νὰ τὸ φοβῆσαι καὶ ἐδῶ, καὶ πολὺ περισσότερον ἐδῶ, καθ' ὅσον συχνότεραι εἶναι αἱ ἀποτυχίαι, καὶ ὁ κίνδυνος διὰ μεγαλύτερα πράγματα. Καὶ ἐκεῖ μὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ ἀσχοληθῇ κανεὶς μόνον μὲ ἕνα πρᾶγμα, ἐνῷ ἐδῶ πρέπει νὰ γίνωμεν κύριοι καὶ τῶν δύο, D ἐπειδὴ δὲν γίνεται νὰ ἀποκτήσωμεν τὸ ἕνα χωρὶς νὰ ἔχωμεν τὸ ἄλλο, οὔτε τὴν σωφροσύνην νὰ γνωρίσωμεν χωρὶς τὴν ρητορείαν. Καὶ ἂν θέλῃς ἂς ὑποθέσωμεν καὶ τὸ ἀδύνατον τοῦτο ὡς δυνατόν, ὅτι δηλαδὴ κάποιος ἠμπορεῖ, καὶ χωρὶς νὰ εἶναι σώφρων εἰς τὸν βίον του, νὰ γίνῃ δεινὸς ρήτωρ καὶ συζητητής. Τί καλὸν θὰ προήρχετο ἀπὸ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα εἰς ἡμᾶς, οἱ ὁποῖοι δεχόμεθα τὸ κτύπημα εἰς τὰ καίρια σημεῖα; Καὶ τί κακὸν θὰ προήρχετο ἀπὸ τὴν ἀπειρίαν τοῦ λόγου, ὅταν ἐπιτυγχάνωνται τὰ πιὸ μεγάλα μὲ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν σωφροσύνην; Καὶ αὐτὰ δὲν θεωροῦνται ὡς τέτοια ἀπὸ ἡμᾶς ποὺ περιφρονοῦμεν τὴν κατὰ κόσμον σοφίαν καὶ τὴν θεωροῦμεν μωρίαν, ἀλλὰ ἔχει γίνει παραδεκτὸν καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς ἐθνικοὺς φιλοσόφους. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ἐφρόντισαν πολὺ διὰ τὸ πρᾶγμα αὐτό, ἄλλοι δὲ τὸ περιεφρόνησαν ἐντελῶς καὶ ἐξηκολούθησαν νὰ εἶναι ἀμαθεῖς E καὶ ἀσχοληθέντες εἰς ὅλην τὴν ζωήν των μὲ τὸ ἠθικώτερον μέρος τῆς φιλοσοφίας ἔλαμψαν πάρα πολὺ καὶ ἔγιναν διάσημοι. Διότι καὶ ὁ Ἀνάχαρσις[23] καὶ ὁ Κράτης[24] καὶ ὁ Διογένης δὲν ἐσπούδασαν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. Μερικοὶ δὲ λέγουν ὅτι οὔτε ὁ Σωκράτης, καὶ θὰ μᾶς ἐβεβαίωνε περὶ τούτου αὐτὸς ὁ ὁποῖος ὑπερέβη τοὺς ἄλλους εἰς τὴν τέχνην αὐτὴν καὶ γνωρίζει τὰ περὶ ἐκείνου ἀκριβέστερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους. 96 A Διότι διηγούμενος ὅτι κάποτε ὁ Σωκράτης εἰσήχθη εἰς τὸ δικαστήριον διὰ ν' ἀπολογηθῇ, τὸν παρουσιάζει νὰ λέγῃ τὰ ἑξῆς εἰς τὴν ἀπολογίαν του πρὸς τοὺς δικαστάς: «Ἐσεῖς ἀπὸ ἐμένα θ' ἀκούσετε ὅλην τὴν ἀλήθειαν, ὄχι βέβαια, μὰ τὸν Δία, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, λόγια διηνθισμένα μὲ ρητορικὰ σχήματα, ὅπως τὰ λόγια αὐτῶν, οὔτε καλλωπισμένα ἀλλὰ θὰ ἀκούσετε λόγια, ποὺ θὰ ἔλθουν εἰς τὸ στόμα μου τυχαίως καὶ ἀνεπιτηδεύτως. Διότι πιστεύω ὅτι αὐτὰ ποὺ λέγω εἶναι ὀρθά, καὶ κανεὶς ἀπὸ ἐσᾶς ἂς μὴ περιμένῃ ν' ἀκούσῃ διαφορετικά. Διότι δὲν θὰ μοῦ ἐταίριαζε εἰς αὐτὴν τὴν ἡλικίαν νὰ προσέλθω ἐνώπιόν σας, ὡσὰν μειράκιον ποὺ διαπλάσσει μὲ ἐπιμέλειαν τοὺς λόγους του».[25]

Τὰ ἔλεγε δὲ αὐτὰ διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ὄχι λόγῳ ἀμελείας, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐθεώρει τοῦτο τὸ πρᾶγμα σπουδαῖον, οὔτε τὸ ἔμαθεν, B οὔτε τὸ ἐχρησιμοποίησε. Δὲν ἁρμόζει λοιπὸν εἰς τοὺς φιλοσόφους καὶ ἁπλῶς εἰς τοὺς ἄνδρας ἡ εὐγλωττία, ἀλλὰ ἡ φιλοδοξία αὐτὴ ἰδιάζει εἰς νεαροὺς οἱ ὁποῖοι παίζουν, ὅπως νομίζουν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ φιλόσοφοι, ὄχι μόνον οἱ ἄλλοι ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος ποὺ ὑπερέβη μάλιστα ὅλους τοὺς ἄλλους κατὰ τὴν φιλοσοφίαν· διότι δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὸν διδάσκαλον νὰ κοσμῆται μὲ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἐπειδὴ ἔχει τὴν

---

23. Ἀρχαῖος φιλόσοφος ἐκ Σκυθίας, φημισθεὶς ὡς φίλος καὶ μαθητὴς τοῦ Σόλωνος, προσέτι δὲ διὰ τὴν πολυμάθειαν καὶ τὰ αὐστηρά του ἤθη. Ἡ μήτηρ του ἦτο Ἑλληνίς, ὁ δὲ πατήρ του Γνοῦρος, βασιλεὺς νομαδικῆς φυλῆς παρὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον. Ὁ Ἀνάχαρσις ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας τὸ 589 π.Χ. θαυμάσας καὶ μελετήσας τὸν Ἀθηναϊκὸν πολιτισμόν. Κατετάγη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν χορείαν τῶν σοφῶν. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν πατρίδα του ἐπεχείρησε νὰ μεταφυτεύσῃ καὶ νὰ ἐπιβάλῃ εἰς αὐτὴν τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν πολιτισμόν· τοῦτο ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ προληπτικοῦ ἀδελφοῦ του, γενομένου βασιλέως τῶν Σκυθῶν, ὡς ἀσέβεια, καὶ ἐφονεύθη ὑπ' αὐτοῦ.

24. Ἐπιφανὴς κυνικὸς φιλόσοφος, υἱὸς τοῦ Ἀσκώνδα, γεννηθεὶς ἐν Θήβαις καὶ ἀκμάσας περὶ τὸ 330 π.Χ. Ὑπῆρξε ὁ σπουδαιότερος μαθητὴς τοῦ Διογένους. Παρ' ὅτι κατήγετο ἐξ εὐπόρου οἰκογενείας, ἔζη πενιχρὸν καὶ λιτὸν βίον. Εἶναι ὁ τελευταῖος ἔνδοξος ἀντιπρόσωπος τῆς κυνικῆς φιλοσοφίας, ὑπῆρξε δὲ διδάσκαλος τοῦ Στωϊκοῦ φιλοσόφου Ζήνωνος.

25. Πλάτωνος, Ἀπολογία Σωκράτους b 5 - c 5.

γνώμην ὅτι ὁ διάκοσμος αὐτὸς εἶναι αἰσχρὸς διὰ τὸν φιλόσοφον. Ἀλλά, αὐτὰ μὲν δικαιολογημένως θὰ τὰ ἔλεγε κανεὶς εἰς ἄπιστον, μᾶλλον δὲ καὶ εἰς πιστόν. Διότι πῶς δὲν εἶναι ἄτοπον, ὅταν ἐκεῖνοι ποὺ ἐπιδιώκουν τὴν ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ὑπόληψιν καὶ δὲν ἠμποροῦν ἀπὸ πουθενὰ ἀλλοῦ νὰ γίνουν γνωστοί, παρὰ ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν φιλοσοφίαν, τὴν θεωροῦν ὡς τίποτε, ἐνῷ ἐμεῖς τόσον πολὺ τὴν θαυμάζομεν καὶ ἐκπληττόμεθα, C ὥστε νὰ περιφρονοῦμεν καὶ τὰ σπουδαιότερα ἐξ αἰτίας ταύτης;

12. Ὡς πρὸς τὸν ἄπιστον λοιπὸν αὐτὰ εἶναι ἀρκετά, ὡς πρὸς τὸν πιστὸν ὅμως εἶναι ἀπαραίτητον νὰ παρουσιάσωμεν καὶ αὐτὰ καὶ τὰ ἰδικά μας παραδείγματα. Ποιὰ λοιπὸν εἶναι αὐτά; Οἱ μεγάλοι καὶ ἅγιοι ἐκεῖνοι ἄνδρες οἱ πρῶτοι ποὺ ἔζησαν ὅταν δὲν ὑπῆρχον ἀκόμη γράμματα καὶ οἱ μετέπειτα ἀπὸ ἐκείνους, ὅταν ὑπῆρχαν μὲν γράμματα, δὲν ὑπῆρχεν ὅμως ἀκόμη ρητορικὴ τέχνη, καὶ αὐτοὶ ποὺ ἔζησαν μετὰ ἀπὸ αὐτούς, ὅταν καὶ γράμματα ὑπῆρχαν καὶ ρητορικὴ τέχνη. Ἀγνοοῦσαν δὲ ἐκεῖνοι καὶ τὰ δύο· καὶ ἀγνοοῦσαν ὄχι μόνον τὴν ρητορικὴν παιδείαν D ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια τὰ γράμματα. Ἀλλ' ὅμως εἰς αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, εἰς τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι εἶναι ἀναγκαία ἡ δύναμις τῶν λόγων, μὲ τόσον μεγάλην ἄνεσιν ὑπερίσχυσαν αὐτῶν ποὺ ἔχουν τὴν δύναμιν αὐτήν, ὥστε αὐτοὶ νὰ φανοῦν κατώτεροι καὶ ἀπὸ ἀνόητα παιδιά. Διότι ἐὰν ἡ πειθὼ εὑρίσκεται εἰς τὴν ρητορείαν, καὶ οἱ μὲν φιλόσοφοι δὲν διαθέτουν τὴν δύναμιν νὰ μεταπείσουν οὔτε ἕνα τύραννον, οἱ δὲ ἀγράμματοι καὶ ἁπλοῖ ἄνθρωποι μεταστρέφουν εἰς τὸ καλὸν ὅλην τὴν οἰκουμένην, εἶναι ὁλοφάνερον ὅτι τὰ νικητήρια τῆς σοφίας ἀξίζουν εἰς αὐτούς, δηλαδὴ εἰς τοὺς ἀγραμμάτους καὶ ἁπλοῦς, καὶ ὄχι εἰς αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι μὲ ἀκρίβειαν ἐσπούδασαν καὶ τὰ δύο. Ἔτσι, ἡ πραγματικὴ σοφία καὶ ἡ ἀληθινὴ μόρφωσις δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ἂς μὴ νομίζῃ κανεὶς E ὅτι νομοθετῶ νὰ παραμένουν τὰ παιδιὰ ἀμόρφωτα. Ἀλλ' ἐὰν κανεὶς μᾶς ἐπρόσφερε περισσότερα ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα, δὲν θὰ ἤθελα νὰ ἐμποδίσω νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸ ἐπιπροσθέτως. Διότι ὅπως ἀκριβῶς ὅταν σαλεύωνται τὰ θεμέλια καὶ κινδυνεύῃ ὅλη ἡ οἰκία καὶ ἡ οἰκοδομὴ νὰ καταπέσῃ, εἶναι ἐσχάτη ἀνοησία καὶ παραφροσύνη νὰ σπεύδῃ κανεὶς πρὸς τοὺς ἐπιχρισματοποιοὺς καὶ ὄχι πρὸς τοὺς οἰκοδόμους, ἔτσι πάλιν εἶναι ἀδικαιολόγητος ἡ φιλονεικία, ὅταν οἱ τοῖχοι εἶναι στερεοὶ καὶ ἰσχυροὶ νὰ ἐμποδίζωμεν αὐτὸν ποὺ θέλει νὰ ἀσβεστώσῃ. 97 A Καὶ ὅτι τὰ λέγω μέσα ἀπὸ τὴν ψυχήν μου, αὐτὰ τὰ ὁποῖα ἐμπράκτως σᾶς ἀπέδειξα, θὰ σᾶς ἀφηγηθῶ τώρα. Κάποιος νέος, ποὺ ἦτο πλουσιώτατος, ἐπεσκέφθη κάποτε τὴν

πόλιν μας διὰ νὰ διδαχθῇ τὰ δύο εἴδη τῶν λογίων, δηλαδὴ τῶν Λατίνων καὶ τῶν Ἑλλήνων. Αὐτὸς ὁ νέος εἶχεν ὡς ἀκόλουθον παιδαγωγόν, ποὺ εἶχε ὡς μοναδικὸν ἔργον τὴν διάπλασιν τῆς ψυχῆς του. Ἀφοῦ λοιπὸν προσῆλθον εἰς τὸν παιδαγωγὸν αὐτὸν (διότι συνέπεσε νὰ εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς εἰς τὰ ὄρη ἐρημίτας), ζητοῦσα νὰ μάθω τὴν αἰτίαν, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας αὐτὸς ἐνῷ εἶχε ἀρχίσει νὰ καταγίνεται μὲ τέτοιαν σοφίαν, ἀφιέρωσε τὸν ἑαυτόν του εἰς τὸ ἐπάγγελμα τῶν παιδαγωγῶν. Αὐτὸς δὲ εἶπεν ὅτι θὰ παραμείνῃ ἐπ' ὀλίγον εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, καὶ μᾶς ἀφηγήθη ὅλα ἐξ ἀρχῆς. B Εἶπε δηλαδὴ ὅτι ὁ μὲν πατέρας τοῦ παιδιοῦ αὐτοῦ εἶναι σκληρὸς καὶ τραχὺς καὶ κυριευμένος ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν κοσμικῶν πραγμάτων, ἡ δὲ μητέρα του μετριοπαθὴς καὶ σώφρων καὶ ἤρεμος, καὶ ἡ ὁποία ἀποβλέπει μόνον εἰς τὸν οὐρανόν. Ἐκεῖνος μὲν λοιπόν, ἐπειδὴ εἶχε πολλὰς ἀνδραγαθίας εἰς τοὺς πολέμους, θέλει νὰ ὁδηγήσῃ τὸν υἱὸν εἰς τὸ πατρικὸν ἐπάγγελμα, ἡ δὲ μητέρα του αὐτὰ οὔτε τὰ θέλει, οὔτε τὰ ἐπιθυμεῖ ἀλλὰ καὶ πολὺ τὰ ἀποστρέφεται· εὔχεται δὲ καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ ἰδῇ λαμπρὸν τὸν υἱόν της εἰς τὴν ζωὴν τῶν μοναχῶν. Αὐτὰ ὅμως δὲν ἐτόλμησε νὰ τὰ εἰπῇ εἰς τὸν πατέρα, C διότι ἐφοβήθη μήπως ἐκεῖνος ὑποπτευθεὶς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, δέσῃ πρόωρα αὐτὸν μὲ τὰ σχοινιὰ τοῦ βίου, καὶ ἀφοῦ τὸν ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὴν σπουδὴν τὸν ὁδηγήσῃ εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ εἰς ὅλην τὴν ἀμέλειαν ποὺ ὀφείλεται εἰς αὐτό, καὶ ἔτσι καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν διόρθωσίν του εἰς τὸ μέλλον. Μηχανεύεται δὲ καὶ κάποιον ἄλλον τρόπον, ἀφοῦ δηλαδὴ μὲ ἐκάλεσε εἰς τὸ σπίτι καὶ μοῦ ἀνεκοίνωσε ὅλα αὐτά, ἔλαβε τὸ δεξὶ χέρι τοῦ παιδιοῦ καὶ τὸ ἔθεσε εἰς τὰ ἰδικά μου χέρια. Ὅταν δὲ τὴν ἠρώτησα διατί τὰ κάμνει αὐτά, εἶπεν ὅτι ἕνας μόνον τρόπος ἀπομένει εἰς ἡμᾶς διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ παιδιοῦ, D ἐὰν ἤθελα καὶ ἀνελάμβανα ὡς παιδαγωγὸς τὸ παιδί, νὰ ἔλθω ἐδῶ μαζί του· καὶ ὅτι θὰ πείσῃ αὐτὴ τὸν πατέρα, ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη ἐκλέξῃ τὸ στρατιωτικὸν ἐπάγγελμα θὰ εἶναι χρήσιμος δι' αὐτὸ καὶ ἡ ρητορικὴ παιδεία. Ἂν λοιπὸν ἠμπορέσω νὰ κατορθώσω αὐτό, λέγει, ἔχων αὐτὸν μαζὶ πλέον εἰς ξένην χώραν, χωρὶς νὰ τὸν ἐνοχλῇ οὔτε ὁ πατέρας, οὔτε κανεὶς ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς μὲ πολλὴν δύναμιν θὰ ἠμπορέσῃς νὰ τὸν διαπλάσσῃς καὶ θὰ τὸν κάμῃς νὰ ζῇ ὡσὰν εἰς μοναστήριον. Ἀλλὰ συγκατάνευσε καὶ ὑποσχέσου ὅτι θὰ ὑποκριθῇς μαζί μου εἰς αὐτὸ τὸ δρᾶμα. Δὲν ὁμιλῶ περὶ ἀσημάντων πραγμάτων· ὁ ἀγὼν καὶ ὁ κίνδυνος γίνεται διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ. E Μὴ λοιπὸν παραβλέψῃς τὸ πλέον ἀγαπητόν μου πρόσωπον ἐνῷ κινδυνεύει, ἀλλὰ ἐξάρπασέ τον ἀπὸ τὰς παγίδας ποὺ τὸ περιβάλλουν καὶ ἀπὸ

τὴν ζάλην καὶ τὴν τρικυμίαν. Ἐὰν ὅμως δὲν μοῦ κάμῃς αὐτὴν τὴν χάριν ἐπικαλοῦμαι τὸν Θεὸν καὶ τὸν καλῶ ὡς μάρτυρα μεταξύ μας, ὅτι ἐγὼ τοὐλάχιστον δὲν παρέλειψα τίποτε ἀπὸ τὰ ἁρμόζοντα διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς του, ἀλλὰ εἶμαι καθαρὰ ἀπὸ τῆς εὐθύνης τοῦ παιδιοῦ αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ συμβῇ νὰ πάθῃ κάτι, ὅπως εἶναι φυσικόν, μιὰ καὶ εἶναι νέος καὶ ζῇ μέσα εἰς τόσην καλοπέρασιν καὶ ὀκνηρίαν, ἀπὸ ἐσένα καὶ ἀπὸ τὰ ἰδικά σου χέρια κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην θὰ ζητήσῃ τὴν εὐθύνην τῆς ψυχῆς του ὁ Θεός.

Ἀφοῦ εἶπε αὐτὰ καὶ ἀκόμη περισσότερα καὶ ἀφοῦ ἔκλαυσε πάρα πολὺ καὶ θλιβερά, μὲ ἔπεισε ν' ἀποδεχθῶ αὐτὸ τὸ ἔργον καὶ μὲ κατευώδωσε μὲ αὐτὰς τὰς ἀντολάς. Καὶ δὲν ἀπέβη δι' αὐτὴν μάταιον τὸ τέχνασμα αὐτό· 98 A ἀλλὰ τόσον πολύ, εἰς σύντομον χρονικὸν διάστημα ἐγύμνασεν ὁ γενναῖος ἐκεῖνος τὸν νέον αὐτόν, καὶ τόσον πολὺ ἄναψε μέσα του τὴν φλόγα τῆς ἐπιθυμίας αὐτῆς, ὥστε νὰ τὰ ἐγκαταλείψῃ ὅλα καὶ νὰ σπεύσῃ εἰς τὴν ἔρημον καὶ νὰ χρειασθῇ πάλιν ἄλλον χαλινόν, διὰ νὰ ἠμπορέσῃ νὰ τὸν μεταστρέψῃ ἀπὸ τὴν ἐντατικὴν αὐτὴν ἄσκησιν πρὸς τὴν μετρίαν. Διότι ὑπῆρχε φόβος μήπως μὲ τὴν βιασύνην αὐτὴν ἀποκαλύψῃ μὲ τὴν φήμην πρoώρως τὸ γεγονὸς καὶ δημιουργήσῃ φοβερὸν πόλεμον καὶ εἰς τὴν μητέρα καὶ εἰς τὸν παιδαγωγὸν καὶ εἰς τοὺς ἁπανταχοῦ εὑρισκομένους μοναχούς. Διότι, ἐὰν ἐπληροφορεῖτο ὁ πατὴρ τὴν φυγὴν αὐτὴν δὲν θὰ ἐδίσταζε νὰ κινήσῃ τὰ πάντα, ὥστε ν' ἀποδιώξῃ τοὺς ἁγίους ἐκείνους ἀνθρώπους, ὄχι μόνον δὲ αὐτοὺς ποὺ τὸν ὑπεδέχθησαν ἀλλὰ καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους. B Πῆρα λοιπὸν αὐτὸ τὸ παιδί, καὶ ἀφοῦ τοῦ εἶπα αὐτὰ καὶ περισσότερα ἀπὸ αὐτά, τὴν μὲν ἐπιθυμίαν τῆς φιλοσοφίας αὐτῆς ἄφησα νὰ μείνῃ καὶ τὴν ἐτόνωσα περισσότερον, ὅμως ἠξίωσα ἀπὸ τὸν νέον νὰ κατοικήσῃ εἰς τὴν πόλιν καὶ νὰ συνεχίσῃ τὴν ρητορικὴν σπουδήν· διότι ἔτσι καὶ τοὺς συνομηλίκους του θὰ ὠφελήσῃ πολὺ καὶ τὴν προσοχὴν τοῦ πατρὸς θὰ διαφύγῃ. Εἶχα δὲ τὴν γνώμην ὅτι ἦτο ἀπαραίτητον τοῦτο, ὄχι μόνον ἕνεκα τῶν ἁγίων ἐκείνων ἀνθρώπων καὶ τῆς μητρὸς καὶ τοῦ παιδαγωγοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ παιδιοῦ. Διότι κατ' ἀρχὴν μέν, ἐὰν ἐπετίθετο ἐναντίον του ὁ πατήρ, ἦτο φυσικὸν νὰ διασαλεύσῃ τὰ φυτὰ τῆς φιλοσοφίας, διότι ἦσαν τρυφερὰ καὶ μόλις ἐφυτεύθησαν· ὅταν ὅμως θὰ ἐπερνοῦσε πολὺς χρόνος καὶ ἐρριζώνετο καλῶς, C εἶχα πλέον θάρρος ὅτι δὲν θὰ ἠμποροῦσε πλέον ὁ πατήρ, ὁ,τιδήποτε καὶ ἂν συνέβαινε, νὰ παραβλάψῃ τὸν υἱόν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ ἔγινε, καὶ δὲν διεψεύσθη ἡ ἐλπίδα μου. Ὅταν, δηλαδή, ὕστερα ἀπὸ πολὺν χρόνον τὸν ἐπέπληξε ὁ πατήρ του καὶ τὸν ἐμάλωσε ἄγρια, ὄχι μόνον δὲν ἐκλόνισε τίποτε ἀπὸ τὴν καρτερίαν του, ἀλλ' ἀντιθέτως τὴν ἰσχυροποίησε.

Καὶ ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι συχνάζουν μαζί του, πολλοὶ ὠφελήθησαν τόσον πολὺ ἀπὸ τὴν συναναστροφήν του, ὥστε ἀπέκτησαν τὸν ἴδιον ζῆλον μὲ αὐτόν. Διότι ἔχων εἰς τὸ σπίτι του πάντοτε τὸν ρυθμιστήν, ὡσὰν ἄγαλμα ποὺ τὸ ἐπεξεργάζεται συνεχῶς τὸ χέρι τοῦ τεχνίτου, τοιουτοτρόπως προσέθετε καθημερινῶς κάτι εἰς τὸ ψυχικὸν κάλλος. Καὶ τὸ πλέον ἀξιοθαύμαστον, ὅτι, κατὰ τὴν ἐξωτερικήν του ἐπιφάνειαν, ἐφαίνετο ὅτι δὲν διέφερε καθόλου ἀπὸ τοὺς πολλούς· D διότι οὔτε ὄψιν ἀγρίαν εἶχε καὶ σκληραγωγημένην, οὔτε διαφορετικὴν στολήν, ἀλλὰ ἦτο ὅμοιος καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν καὶ ὡς πρὸς τὸ βλέμμα, καὶ τὴν φωνὴν καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα. Διὰ τοῦτο καὶ ἠδυνήθη νὰ συλλάβῃ εἰς τὰ δίκτυά του πολλοὺς ἐκ τῶν συναναστρεφομένων του, διότι εἶχε μέσα του κρυμμένην πολλὴν φιλοσοφίαν. Ἐὰν δὲ κανεὶς τὸν ἔβλεπεν εἰς τὸ σπίτι, θὰ ἐνόμιζεν ὅτι εἶναι ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ζοῦν εἰς τὰ ὄρη· διότι τὸ σπίτι του τὸ εἶχε διαρρυθμίσει ὡσὰν μοναστήριον, μὴ ἔχων τίποτε πλέον τῶν ἀπολύτως ἀπαραιτήτων. Καὶ ἐδαπανοῦσε ὅλον τὸν χρόνον του εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἱερῶν βιβλίων· ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἔξυπνος εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῶν μαθημάτων, E μὲ τὴν ἔξωθεν μὲν παιδείαν ὀλίγον χρόνον ἠσχολεῖτο, τὴν δὲ ὑπόλοιπον ἡμέραν ἀφιέρωνεν εἰς μακρὰς προσευχὰς καὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν θείων βιβλίων, καὶ ἔμενεν νηστικὸς ὅλην τὴν ἡμέραν, μᾶλλον δὲ ὄχι μίαν ἡμέραν μόνον, οὔτε δύο, ἀλλὰ καὶ περισσοτέρας. Καὶ αἱ νύκτες ἐπίσης ἦσαν μάρτυρες τῶν δακρύων, τῶν προσευχῶν καὶ τῆς μελέτης αὐτῆς. Αὐτὰ λοιπὸν ὅλα μᾶς τὰ ἀνέφερε κρυφὰ ὁ παιδαγωγός· 99 A διότι ἐὰν ἀντελαμβάνετο ὅτι ἐλέχθη κάτι ἀπὸ αὐτά, ὁ νέος θὰ ἐστενοχωρεῖτο πολὺ λόγῳ τῆς μετριοφροσύνης του. Ἔλεγε λοιπὸν αὐτὸς ὅτι εἶχε κατασκευάσει ἔνδυμα τρίχινον καὶ κατὰ τὰς νύκτας ἐκοιμᾶτο εἰς αὐτό, ὡσὰν νὰ εὗρε κάποιον σοφὸν τρόπον διὰ νὰ ξυπνᾷ γρήγορα. Καὶ τὰ ὑπόλοιπα τὰ εἶχε ρυθμίσει σύμφωνα μὲ τὴν αὐστηρότητα τῶν μοναχῶν καὶ συνεχῶς ἐδόξαζε τὸν Θεόν, ποὺ τοῦ ἔδωσε τὰ τόσον ἐλαφρὰ πτερὰ τῆς φιλοσοφίας αὐτῆς. Ὥστε, ἐὰν κανεὶς μοῦ ἔδειχνε καὶ τώρα τέτοιαν ψυχὴν καὶ μοῦ παρεῖχε τέτοιον παιδαγωγὸν καὶ μοῦ ὑπέσχετο ὅτι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον θὰ ἐπιμεληθῇ καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, μυριάκις περισσότερον ἀπὸ τοὺς γονεῖς των ἐγὼ θὰ εὐχόμουν νὰ γίνῃ αὐτό. B Διότι πράγματι ἡμεῖς ἔτσι θὰ ἐκερδίζαμεν περισσοτέρας ψυχάς, ἐπειδὴ οἱ νέοι αὐτοὶ θὰ ἠμποροῦσαν νὰ προσελκύσουν τοὺς συνομηλίκους των, καὶ λόγῳ τοῦ βίου καὶ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς συνεχοῦς συναναστροφῆς των. Ἀλλὰ βεβαίως δὲν ὑπάρχει κανείς, ποὺ νὰ τὰ ὑπομείνῃ αὐτά, οὔτε νὰ τὰ κάμῃ. Καὶ ἐπειδὴ

δὲν ὑπάρχει, θὰ ἦτο φοβερὰ σκληρότης, αὐτὸν τὸν ὁποῖον δὲν ἠμπορεῖ οὔτε τὸν ἑαυτόν του νὰ ὑπερασπίσῃ, ἀλλὰ κατάκειται καὶ ὑφίσταται μύρια τραύματα καὶ κάμνει ἀσθενεστέρους τοὺς ἄλλους, αὐτὸν νὰ τὸν ἀφήναμεν εἰς τὸ μέσον νὰ κατακόπτεται, ἐνῷ πρέπει νὰ τὸν ἀποσύρωμεν ἀπὸ τὴν μάχην. Διότι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον θὰ ἐτιμωροῦσε κανεὶς καὶ κάποιον στρατηγόν, ὁ ὁποῖος ἀποσύρει ἀπὸ τὴν παράταξιν καὶ τοὺς ἱκανοὺς πολεμιστάς, καὶ τοὺς πληγωθέντας καὶ τοὺς πεσόντας καὶ τοὺς ἄλλους, οἱ ὁποῖοι δημιουργοῦν ταραχήν, διατάσσει νὰ κεῖνται διὰ παντὸς εἰς τὸ μέσον.

C 18. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πατέρας ἐπιμένουν ὁ καθένας εἰς τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ βλέπῃ τὸν υἱόν του νὰ εὐδοκιμῇ εἰς τὴν τέχνην τοῦ λόγου, ὡσὰν νὰ γνωρίζῃ ἐπακριβῶς, ὅτι ὁπωσδήποτε θὰ περατώσῃ τὴν σπουδὴν αὐτήν, διὰ τοῦτο ὑπὲρ αὐτοῦ μὲν ἂς μὴ φιλονεικῶμεν, οὔτε νὰ διατεινώμεθα ὅτι θὰ πέσῃ ἔξω, ἀλλ' ἂς παραδεχθῶμεν ὅτι θὰ τελειώσῃ τὴν σπουδὴν καὶ θὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπόν του. Ἔστω δὲ ὅτι ὑπάρχει εἰς ἡμᾶς διπλῆ ἐκλογὴ καὶ φοιτῶν μὲν οὗτος εἰς διδασκαλεῖα ἂς ἔχῃ τὸν ἀγῶνα τῆς μαθήσεως, εἰς δὲ τὰς ἐρημίας τὸν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς. Πές μου, ποῦ θὰ ἐπιτύχῃ καλύτερα; D Ἂν μὲν ἐπιτύχῃ καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις, τὸ θέλω καὶ ἐγώ, ἂν ὅμως κατὰ τὸ ἕνα μειονεκτῇ, εἶναι καλύτερα νὰ διαλέξῃ τὸ ὑπέρτερον. Ναί, λέγει, ἀλλὰ πῶς θὰ τὸ καταλάβωμεν αὐτό, ὅτι δηλαδὴ θὰ σταθῇ καὶ θὰ μείνῃ ὄρθιος καὶ δὲν θὰ μεταπέσῃ ἀπὸ τὸ καλὸν εἰς τὸ κακόν; Διότι πολλοὶ ἔχουν πέσει. Ἀπὸ ποῦ εἶναι φανερὸν ὅτι δὲν θὰ σταθῇ καὶ δὲν θὰ παραμείνῃ ὄρθιος; Διότι εἶναι πολλοὶ αὐτοὶ ποὺ στέκονται καὶ μάλιστα πολὺ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἔχουν πέσει· ἄρα, πρέπει νὰ αἰσιοδοξοῦμεν μᾶλλον δι' αὐτούς, παρὰ νὰ ἀνησυχοῦμεν δι' ἐκείνους. Διατί ὅμως δὲν φοβεῖσαι μήπως συμβῇ τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς σπουδῆς τῶν λόγων, ὅπου θὰ ἔπρεπε νὰ φοβῆσαι περισσότερον; Διότι μεταξὺ μὲν τῶν μοναχῶν ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ὀλίγοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν πέσει, εἰς τὰς σπουδὰς ὅμως τῆς ρητορικῆς τέχνης ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ὀλίγοι ἐπέτυχαν. Καὶ ὄχι μόνον ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολλὰ ἄλλα εὐλόγως E ἐκεῖνα θὰ ἐφοβεῖτο κανεὶς περισσότερον. Διότι καὶ ἡ χαμηλὴ νοημοσύνη τοῦ παιδιοῦ, καὶ ἡ ἀμάθεια τῶν διδασκάλων, καὶ ἡ ὀκνηρία τῶν παιδαγωγῶν, καὶ ἡ ἀπασχόλησις τοῦ πατρός, καὶ ἡ ἔλλειψις τῶν ἐξόδων καὶ τῶν μισθῶν, καὶ ἡ διαφορὰ τῶν τρόπων, καὶ τῶν συμφοιτητῶν ἡ ἀντιζηλία καὶ ὁ φθόνος καὶ ἡ συκοφαντία, καὶ πολλὰ ἄλλα καταστρέφουν τὸν σκοπόν. 100 A Καὶ ὄχι μόνον αὐτά, ἀλλὰ καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ τέλος ὅλων αὐτῶν, παρουσιάζονται ἄλλα περισσότερα. Καὶ ὅταν, βέβαια,

ἀφοῦ τὰ ὑπερπηδήσῃ ὅλα, φθάσῃ εἰς τὸ ἔπακρον τῆς μορφώσεως, χωρὶς ν' ἀνατραπῇ ἀπὸ κανένα ἐμπόδιον ἀπὸ αὐτά, ἄλλη ἐνέδρα πάλιν εἶναι στημένη ἐκεῖ. Διότι καὶ ἡ δυσμένεια τοῦ ἄρχοντος, καὶ ὁ φθόνος τῶν συναδέλφων, καὶ ἡ ἐγκατάλειψις ἐκ μέρους τῶν φίλων, καὶ ἡ ἔνδεια πολλάκις ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸν σκοπόν. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιον εἰς τοὺς μοναχούς. Ἕνα μόνον χρειάζεται εἰς αὐτούς· γενναία καὶ ἀγαθὴ προθυμία. Καὶ ἂν ὑπάρχῃ αὐτό, δὲν ὑπάρχει πλέον κανένα ἐμπόδιον νὰ φθάσουν εἰς τὸ τέλος τῆς ἀρετῆς.

Πῶς λοιπὸν δὲν εἶναι ἄδικον, ἐκεῖ ὅπου τὰ ἀγαθὰ τῶν καλῶν ἐλπίδων καὶ φανερὰ εἶναι καὶ πλησιέστερα, νὰ ἀπελπιζώμεθα καὶ νὰ τρέμωμεν, B ἐκεῖ δὲ ὅπου ἀντιθέτως, καὶ πιὸ μακρυὰ εὑρίσκονται τὰ ἐπιδιωκόμενα, καὶ ὑπὸ περισσοτέρων δυσκολιῶν ἀνατρέπονται, νὰ μὴ ἀπελπιζώμεθα καὶ νὰ αἰσιοδοξῶμεν εἰς τὰ καταφανῶς δυσκολώτερα καὶ μᾶλλον περισσότερα; Καὶ προκειμένου μὲν περὶ τῆς ρητορικῆς νὰ μὴ ἀποβλέπωμεν πρὸς τὰ πολλάκις συμβαίνοντα δυσάρεστα, ἀλλὰ πρὸς τὰ σπανίως συμβαίνοντα εὐχάριστα, εἰς δὲ τὴν περίπτωσιν τῶν μοναχῶν νὰ πράττωμεν τὸν ἀντίθετον, καὶ ἐκεῖ μὲν ὅπου ὑπάρχουν πολλαὶ ἐλπίδες τῶν ἀγαθῶν νὰ σκεπτώμεθα μόνον τὰ λυπηρά, ὅπου δὲ αἱ ἀντίθετοι, νὰ ἀναλογιζώμεθα μόνον τὰ εὐχάριστα ἀποτελέσματα; Ἄλλωστε, καὶ ὅταν ἀκόμη ἐκεῖ συντρέξουν ὅλα ἐκεῖνα, ποὺ πρέπει νὰ συνδράμουν C διὰ τὴν καλὴν σπουδὴν τῶν λόγων, πολλὰς φορὰς πρόωρος θάνατος ποὺ ἐπῆλθε τὴν στιγμὴν ποὺ εὑρίσκετο εἰς τὸ τέλος, ἥρπασε τὸν ἀθλητὴν ἀστεφάνωτον ὕστερα ἀπὸ μυρίους κόπους, ἐνῷ ἐδῶ, καὶ ἂν εἰς τὰ μέσα τοῦ ἀγῶνος συμβῇ τοῦτο, τότε λοιπὸν ἀπέρχεται αὐτὸς πολὺ περισσότερον λαμπρὸς καὶ στεφανωμένος. Ὥστε, ἂν φοβῆσαι τὸ μέλλον, πολὺ περισσότερον ἔπρεπε νὰ φοβῆσαι διὰ τὴν ρητορικὴν τέχνην, ὅπου ὑπάρχουν πολλὰ ἐμπόδια ὥσπου νὰ φθάσῃ κανεὶς εἰς τὸ τέρμα. Σὺ ὅμως ἐκεῖ μὲν κάθεσαι ἀναμένων ἐπὶ πολὺν χρόνον, χωρὶς ἐν τῷ μεταξὺ νὰ ἐξετάζῃς τίποτε, ἐννοῶ τὰ ἔξοδα καὶ τὴν ταλαιπωρίαν καὶ τὸ ἄγνωστον τοῦ μέλλοντος, ἀλλὰ μόνον πρὸς τὸ τέρμα. Ἐδῶ δέ, ἐνῷ ἀκόμη τὸ παιδὶ οὔτε εἰς τὰ πρόθυρα εἰσῆλθεν, οὔτε ἤρχισε τὴν καλὴν αὐτὴν φιλοσοφίαν, D φοβεῖσαι καὶ τρέμεις ἀμέσως καὶ σκέπτεσαι μὲ ἀπελπισίαν; Καὶ ὅμως σὺ ὁ ἴδιος προηγουμένως ἔλεγες: Τί λοιπόν; Δὲν δύναται νὰ σωθῇ αὐτὸς ποὺ διαμένει εἰς τὴν πόλιν καὶ ἔχει οἰκίαν; Λοιπόν, ἐὰν μὲ τὴν πόλιν καὶ τὴν οἰκίαν καὶ τὴν γυναῖκα εἶναι δυνατὸν νὰ σωθῇ κανείς, πολὺ περισσότερον ἠμπορεῖ νὰ σωθῇ χωρὶς γυναῖκα καὶ ὅλα τὰ ἄλλα. Διότι δὲν εἶναι γνώρισμα σταθεροῦ ἀνθρώπου, ἄλλοτε μὲν νὰ πιστεύῃ ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι προσκεκολλημένος εἰς τὰ κο-

σμικὰ πράγματα, εἶναι δυνατὸν καὶ ἔτσι νὰ ἐπιτύχῃ τὴν σωτηρίαν, ἄλλοτε δέ, καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι ἀπηλλαγμένος ἀπὸ ὅλα, νὰ τρέμῃ καὶ νὰ φοβῆται ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὐδοκιμήσῃ οὔτε χωρὶς αὐτά. E Διότι ἐὰν ἠδύνατο νὰ σωθῇ διαμένων εἰς πόλιν, ὅπως εἶπες, πολὺ περισσότερον δύναται νὰ σωθῇ, ἐὰν ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν ἐρημίαν. Πῶς λοιπὸν ἐδῶ φοβεῖσαι τὸ ἀδύνατον, ἐνῷ δὲν ἐφοβήθης ἐκεῖ ὅπου ἔπρεπε νὰ φοβηθῇς;

14. Δὲν εἶναι, λέγει, ἀσφαλῶς τὸ ἴδιο πρᾶγμα, τὸ νὰ διαπράξῃ ἁμαρτίαν κάποιος κοσμικός, καὶ κάποιος ποὺ ἀφιέρωσε τὸν ἑαυτόν του διὰ παντὸς εἰς τὸν Θεόν, διότι δὲν πίπτουν ἀπὸ τὸ αὐτὸ ὕψος καὶ οἱ δύο, ἐπομένως δὲν εἶναι ἴσα οὔτε καὶ τὰ τραύματά των. 101 A Πλανᾶσαι πάρα πολὺ καὶ σφάλλεις, ἐὰν νομίζῃς ὅτι ἄλλα μὲν ἀπαιτοῦνται ἀπὸ τὸν κοσμικὸν καὶ ἄλλα ἀπὸ τὸν μοναχόν. Διότι ἡ διαφορὰ αὐτῶν εὑρίσκεται εἰς τὸ ὅτι ὁ μὲν πρῶτος εἶναι ἔγγαμος, ὁ δὲ δεύτερος ἄγαμος, ἐνῷ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα ὑπέχουν τὰς ἰδίας εὐθύνας. Διότι ὁ ὀργιζόμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του χωρὶς λόγον, εἴτε κοσμικὸς εἶναι εἴτε μοναχός, ἐξ ἴσου ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸν Θεόν. Καὶ ὁ βλέπων γυναῖκα μὲ πονηρὰν ἐπιθυμίαν, εἴτε ἔγγαμος εἶναι εἴτε ἄγαμος, ἐξ ἴσου θὰ τιμωρηθῇ διὰ τὴν μοιχείαν αὐτήν. Καὶ μάλιστα ἐὰν πρέπει ἐκ συμπεράσματος νὰ προσθέσωμεν κάτι, ὁ κοσμικὸς ἐὰν ὑποπέσῃ εἰς τὸ ἁμάρτημα αὐτὸ εἶναι πιὸ ἀσυγχώρητος. Διότι δὲν εἶναι τὸ ἴδιον πρᾶγμα, ἐνῷ ἔχει κανεὶς γυναῖκα καὶ ἀπολαμβάνει τόσην θαλπωρήν, νὰ ἁμαρτήσῃ διὰ τὰ κάλλη μιᾶς γυναικός, B καί, ἕνας ποὺ τὰ ἔχει στερηθῇ ὅλα αὐτά, νὰ κυριευθῇ ἀπὸ τὸ κακὸν αὐτό. Ἐπίσης καὶ ὁ ὁρκιζόμενος, εἴτε μοναχὸς εἴτε ἔγγαμος εἶναι, ἐξ ἴσου καταδικάζεται. Διότι ὁ Χριστός, ὅταν ἔθετε τὰς διατάξεις καὶ ἐνομοθέτει, δὲν ἔκαμε αὐτὸν τὸν διαχωρισμόν, οὔτε εἶπεν: Ἐὰν μὲν εἶναι μοναχὸς ὁ ὁρκιζόμενος, πονηρὸς εἶναι ὁ ὅρκος του, ἐὰν δὲ ὄχι μοναχός, δὲν εἶναι κακός, ἀλλὰ γενικῶς καὶ ἅπαξ διὰ παντὸς εἶπεν δι' ὅλους· «Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμόσαι ὅλως» (Ματθ. 5, 34). Καὶ πάλιν μὲ τὸ νὰ εἴπῃ: «Οὐαὶ τοῖς γελῶσιν» (Λουκ. 6, 25) δὲν προσέθεσε τοὺς μοναχούς, ἀλλὰ γενικῶς ἐνομοθέτησε τοιουτοτρόπως δι' ὅλους. Καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα μεγάλα καὶ θαυμαστὰ παραγγέλματα τὸ αὐτὸ ἔκαμε. Διότι, ὅταν λέγῃ· «Μακάριοι οἱ πτωχοὶ C τῷ πνεύματι», οἱ πενθοῦντες, οἱ πρᾷοι, οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, οἱ ἐλεήμονες, οἱ καθαροὶ εἰς τὴν καρδίαν, οἱ εἰρηνοποιοί, οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, οἱ κακολογούμενοι πρὸς χάριν τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τοὺς ἀπίστους μὲ κακολογίας, αἱ ὁποῖαι λέγονται καὶ δὲν λέγονται, δὲν θέτει ὄνομα οὔτε κοσμικοῦ οὔτε μοναχοῦ, ἀλλ' ἡ

διάκρισις αὕτη ἔχει εἰσαχθῇ ἀπὸ τὴν αὐθαίρετον ἐπινόησιν τῶν ἀνθρώπων. Αἱ Γραφαὶ δέ, τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν γνωρίζουν, ἀλλὰ δίδουν ἐντολὴν νὰ ζοῦν ὅλοι τὴν ζωὴν τῶν μοναχῶν καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι ἔγγαμοι. Ἄκουσε λοιπὸν τί λέγει καὶ ὁ Παῦλος. Ὅταν ὀνομάζω τὸν Παῦλον, ἐννοῶ πάλιν τὸν Χριστόν. Αὐτὸς λοιπὸν D γράφων πρὸς ἀνθρώπους ἔχοντας γυναῖκας καὶ ἀνατρέφοντας τέκνα, ἀπαιτεῖ ἀπὸ αὐτοὺς ὅλην τὴν αὐστηρότητα ποὺ ἁρμόζει εἰς τοὺς μοναχούς. Ἀπορρίπτων, δηλαδή, τὴν πολυτέλειαν, ὡς πρὸς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὰ φαγητά, γράφει αὐτὰ τὰ λόγια: «Γυναῖκας ἐν καταστολῇ κοσμίῳ μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτάς, μὴ ἐν πλέγμασιν, ἢ χρυσῷ, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ» (Α' Τιμ. 2, 9) καὶ πάλιν· «Ἡ δὲ σπαταλῶσα ζῶσα τέθνηκε» (Α' Τιμ. 5, 6)· καὶ πάλιν «Ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα» (Α' Τιμ. 6, 8). Τί περισσότερον ἀπὸ αὐτὰ θὰ ἀπαιτοῦσε κανεὶς ἀπὸ τοὺς μοναχούς; Θέλων δὲ νὰ διδάξῃ εἰς ἄλλους νὰ ἐξουσιάζουν τὴν γλῶσσαν των, πάλιν θέτει αὐστηρὰς ἐντολάς, E καὶ τοιαύτας μάλιστα, ποὺ εἶναι δύσκολον καὶ εἰς τοὺς μοναχοὺς νὰ τὰς ἐφαρμόσουν. Διότι δὲν ἀπορρίπτει μόνον τὴν αἰσχρότητα καὶ τὴν μωρολογίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄσκοπον ἀστειολογίαν. Ὄχι μόνον τὸν θυμὸν καὶ τὴν ὀργὴν καὶ τὴν πικρίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν κραυγὴν ἀποκόπτει ἀπὸ τὸ στόμα τῶν πιστῶν. Διότι λέγει: «Πᾶς θυμὸς καὶ ὀργὴ καὶ κραυγὴ καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ» (Ἐφ. 4, 31). Μήπως σοῦ φαίνονται ἀσήμαντα αὐτά; Περίμενε λοιπὸν καὶ θ' ἀκούσῃς τὰ πολὺ σπουδαιότερα τούτων, τὰ ὁποῖα παραγγέλλει εἰς ὅλους περὶ ἀνεξικακίας. Λέγει 102 A «Ὁ ἥλιος μὲ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν» (Ἐφ. 4, 26). «Ὁρᾶτε μή τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τινι ἀποδώσει· ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε καὶ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας» (Α' Θεσ. 5, 15). Καὶ πάλιν· «Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν» (Ρωμ. 12, 21). Βλέπεις πῶς ἀνεβαίνει πρὸς τὴν κορυφὴν ἡ ἔντασις τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς μακροθυμίας; Ἄκουσε λοιπὸν καὶ αὐτὰ ποὺ ἐντέλλεται περὶ ἀγάπης, εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ ἀγαθῶν. Ἀφοῦ τὴν ἀνύψωσεν λοιπὸν καὶ εἶπε τὰ ἐπιτεύγματά της, ἐδήλωσεν ὅτι αὐτὴν τὴν ἀγάπην ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν κοσμικῶν, τὴν ὁποίαν καὶ παρὰ τῶν μαθητῶν του ἀπῄτει ὁ Χριστός. Διότι ὅπως εἶπεν ὁ Σωτὴρ ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ μεγαλυτέρα ἀπόδειξις τῆς ἀγάπης, τὸ νὰ θυσιάζῃ κανεὶς τὸν ἑαυτόν του ὑπὲρ τῶν ἀγαπημένων του προσώπων, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ Παῦλος, αὐτὸ τὸ ἴδιον ἐννοοῦσε, B ὅταν ἔλεγεν· «Ἡ ἀγάπη οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς» (Α' Κορ. 13, 5). Καὶ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὴν ἀγάπην παραγγέλλει νὰ ἐπιδιώκωμεν. Ὥστε,

καὶ ἂν μόνον αὐτὸ εἶχε λεχθῆ, θὰ ἦτο ἀρκετὴ ὑπόδειξις ὅτι αἱ αὐταὶ ὑποχρεώσεις ἀπαιτοῦνται καὶ παρὰ τῶν κοσμικῶν καὶ παρὰ τῶν μοναχῶν. Διότι ἡ ἀγάπη αὐτὴ εἶναι ὁ σύνδεσμος καὶ ἡ ρίζα τῆς μεγάλης ἀρετῆς. Τώρα δὲ καὶ ξεχωριστὰ τὴν ἀναφέρει. Τί λοιπὸν μεγαλύτερον ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν αὐτὴν θὰ ἀπαιτοῦσε κανείς; Διότι ὅταν παραγγέλλῃ νὰ εἴμεθα ἀνώτεροι ἀπὸ ὀργὴν καὶ θυμὸν καὶ κραυγὴν καὶ ἐπιθυμίαν χρημάτων καὶ φαγητὸν καὶ πολυτέλειαν καὶ κενοδοξίαν καὶ τὰ ἄλλα κοσμικά, καὶ νὰ μὴ ἔχωμεν τίποτε κοινὸν μὲ τὴν γῆν, ὅταν προστάσσῃ νὰ νεκρώνωμεν τὰ μέλη, εὐνόητον ὅτι ὁ Χριστὸς ἀπαιτεῖ καὶ ἀπὸ ἡμᾶς αὐτὴν τὴν ἀκριβῆ τήρησιν τῶν ἐντολῶν, ὅσην ἀπαιτεῖ καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητάς, καὶ θέλει νὰ εἴμεθα ὡς πρὸς τὰς ἁμαρτίας ὡσὰν νεκροὶ **C** ποὺ ἀπέθαναν καὶ ἐτάφησαν ἤδη. Δι' αὐτὸ ἄλλωστε λέγει «Ὁ γὰρ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας» (Ρωμ. 6, 7). Εἰς μερικὰς δὲ περιπτώσεις μᾶς ὁδηγεῖ, διὰ τῆς παραινέσεως, ὄχι μόνον εἰς τὴν μίμησιν τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Διότι, ὅταν συμβουλεύῃ νὰ ἀγαπῶμεν, ἀπὸ ἐκεῖ ἀντλεῖ τὰ παραδείγματα, καὶ ὅταν συμβουλεύῃ νὰ μὴ μνησικακῶμεν καὶ ὅταν συμβουλεύῃ νὰ εἴμεθα μετριόφρονες. Ὅταν λοιπὸν παραγγέλλῃ νὰ μιμοῦνται ὄχι μόνον τοὺς μοναχοὺς καὶ τοὺς μαθητὰς ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιον τὸν Χριστόν, καὶ καθορίζῃ διὰ τοὺς μὴ προσπαθοῦντας νὰ τοὺς μιμηθοῦν μεγίστην τιμωρίαν, ἀπὸ ποῦ συμπεραίνεις ὅτι εἶναι μεγαλύτερον ἐκεῖνο τὸ ὕψος; Διότι, πρέπει ὅλοι νὰ ἀνέλθουν εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος· καὶ αὐτὸ ποὺ ἀνέτρεψεν ὅλην τὴν οἰκουμένην εἶναι, τὸ ὅτι νομίζομεν **D** πῶς μόνον ὁ μοναχὸς πρέπει νὰ ζῇ μὲ μεγαλυτέραν αὐστηρότητα, ἐνῷ οἱ ὑπόλοιποι ἐπιτρέπεται νὰ ζοῦν μὲ ἀμέλειαν. Δὲν συμβαίνει τέτοιο πρᾶγμα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συμβαίνῃ, ἀλλὰ ἀπαιτεῖται ἀπὸ ὅλους μας, λέγει, ὁ αὐτὸς τρόπος ζωῆς. Καὶ αὐτὸ ἐγὼ μὲ ὅλην τὴν δύναμίν μου θὰ ἠμποροῦσα νὰ τὸ βεβαιώσω, μᾶλλον δὲ ὄχι ἐγώ, ἀλλὰ αὐτὸς ὁ ἴδιος, ποὺ πρόκειται νὰ μᾶς κρίνῃ. Ἐὰν δὲ παραξενεύεσαι καὶ ἀπορῇς ἀκόμη, ἔλα νὰ ἀκούσῃς αὐτὰ ποὺ θὰ ἀντλήσωμεν ἀπὸ τὰς ἰδίας πηγάς, ὥστε νὰ καθαρισθῇς τελείως ἀπὸ τὸ ἁμάρτημα τῆς ἀπιστίας. Θὰ τὸ ἀποδείξω δὲ ἀπὸ τὰς τιμωρίας, ποὺ θὰ ἐπιβληθοῦν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ὁ πλούσιος δὲν ἐτιμωρεῖτο αὐστηρότερον ἐπειδὴ ζῶν κατὰ μόνας ἦτο σκληρός, ἀλλά, ἐὰν βεβαίως χρειάζεται νὰ εἴπωμεν κάτι ἐκ συμπεράσματος, ἐπειδή, **E** ἐνῷ ἦτο κοσμικὸς καὶ ἔζη μὲ πλοῦτον καὶ πολυτέλειαν, περιεφρόνει τὸν Λάζαρον, ὁ ὁποῖος ἐπέθαινε ἀπὸ τὴν πεῖναν. Πλὴν ὅμως οὔτε δι' αὐτὸ οὔτε δι' ἐκεῖνο θὰ εἰπῶ, ἀλλὰ μόνον ἐπειδὴ ἦτο σκληρός, δι' αὐτὸ εὑρίσκετο μέσα εἰς τὸ πῦρ τιμωρούμενος περισσότερον. Ἐπίσης;

αἱ παρθένοι ἐξεβλήθησαν ἀπὸ τὸν νυμφῶνα, ἐπειδὴ ὑστέρησαν εἰς ἔργα φιλανθρωπίας. Καί, ἂν πρέπει νὰ εἴπωμεν κάτι καὶ κατὰ τὴν κρίσιν μας, ὄχι μόνον δὲν ἔγιναν σκληρότεραι αἱ τιμωρίαι ἐπειδὴ ἦσαν παρθένοι, 103 **A** ἀλλ' ἀντιθέτως ἴσως ἔγιναν ἠπιώτεραι λόγῳ τῆς παρθενίας. Διότι δὲν ἤκουσαν· «Πορεύεσθε εἰς τὸ πῦρ τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ» (Ματθ. 25, 41), ἀλλὰ μόνον· «Οὐκ οἶδα ὑμᾶς» (Ματθ. 25, 1 - 13). Ἐὰν δὲ κάποιος εἰπῇ ὅτι αὐτὸ καὶ ἐκεῖνο εἶναι τὸ ἴδιο, δὲν θὰ φέρω καμμίαν ἀντίρρησιν. Διότι αὐτὸ ποὺ προσπαθῶ ν' ἀποδείξω τώρα εἶναι ὅτι ὁ μοναχικὸς βίος δὲν κάνει μεγαλυτέρας τὰς τιμωρίας, ἀλλὰ τὰς αὐτὰς τιμωρίας θὰ ὑποστοῦν οἱ κοσμικοί, οἱ ὁποῖοι διαπράττουν τὰ αὐτὰ ἁμαρτήματα μὲ ἐκείνους. Καὶ αὐτὸς ποὺ ἐφοροῦσε ρυπαρὰ ροῦχα, καὶ αὐτὸς ποὺ ἐζητοῦσε τὰ ἑκατὸν δηνάρια, δὲν ἔπαθον, αὐτὰ ποὺ ἔπαθον ἐπειδὴ ἦσαν μοναχοί, ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος ἐξ αἰτίας τῆς πορνείας, ὁ δὲ ἄλλος ἐξ αἰτίας τῆς μνησικακίας του ἀπωλέσθησαν. **B** Καὶ οἱ ἄλλοι τιμωρηθέντες τότε, ἐὰν κανεὶς ἤθελε νὰ ἐξετάσῃ, θὰ ἴδῃ ὅτι μόνον διὰ τὰ ἁμαρτήματά των τιμωροῦνται. Ὄχι μόνον δὲ εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν τιμωριῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς νουθεσίας θὰ τὸ διαπιστώσῃ κανεὶς αὐτό. Ὅταν, δηλαδή, λέγῃ: «Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς· ἄρατε οὖν τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν» (Ματθ. 11, 28), δὲν ἀπευθύνεται μόνον πρὸς τοὺς μονάζοντας, **C** ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ ὅταν προτρέπῃ νὰ διερχώμεθα διὰ τῆς στενῆς πύλης, δὲν ἀπευθύνει τὸν λόγον του μόνον εἰς ἐκείνους ἀλλὰ πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ τὸ νὰ μισοῦν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν τὴν ψυχήν των καὶ ὅλα τὰ παραπλήσια εἶναι ἐντολὴ δι' ὅλους. Ὅταν ὅμως δὲν ἀπευθύνεται πρὸς ὅλους καὶ δὲν νομοθετῇ δι' ὅλους, μᾶς τὸ κάμνει γνωστόν. Ὅταν δηλαδὴ ὡμιλοῦσε περὶ παρθενίας προσέθεσεν· «Ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρείτω» (Ματθ. 19, 12), χωρὶς νὰ προσθέσῃ οὔτε τὸ «πᾶς» οὔτε νὰ εἰσαγάγῃ αὐτὸ ἐν εἴδει προσταγῆς. Ἔτσι καὶ ὁ Παῦλος. Διότι παντοῦ φαίνεται νὰ μιμῆται τὸν Διδάσκαλον, καὶ ἀναφερόμενος εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἔλεγεν· «Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω» (Α' Κορινθ. 7, 25). Οὔτε καὶ ὁ πλέον ἰσχυρογνώμων καὶ ἀδιάντροπος νομίζω ὅτι θὰ ἀμφισβητήσῃ, ὅτι εἶναι ὑποχρεωμένος καὶ ὁ κοσμικὸς καὶ ὁ μοναχὸς νὰ φθάσῃ εἰς αὐτὸ τὸ ὕψος, καὶ ὅτι ἐὰν πέσουν καὶ οἱ δύο, θὰ ὑποστοῦν τὰ ἴδια τραύματα. **D**

15. Ἀφοῦ λοιπὸν αὐτὸ ἀπεδείχθη σαφῶς, ἂς ἐξετάσω-

μεν πλέον καὶ ἐκεῖνο, ποιός, δηλαδή, θὰ πέση εὐκολώτερα καὶ ταχύτερα ἢ μᾶλλον ἐδῶ δὲν εἶναι ἀνάγκη οὔτε κἂν νὰ τὸ ἐρευνήσωμεν. Διότι ὁ ἔχων γυναῖκα θὰ ἐπιτύχη εὐκολώτερα τὴν σωφροσύνην, ἐπειδὴ ἀπολαμβάνει πολλὴν ἡσυχίαν, ὡς πρὸς τὰ ἄλλα ὅμως δὲν φαίνεται τόσον καθαρά, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ θὰ παρατηρούσαμεν ὅτι οἱ ἔγγαμοι ποὺ ὑποπίπτουν εἰς αὐτὸ τὸ ἁμάρτημα εἶναι περισσότεροι ἀπὸ τοὺς μοναχούς. Διότι δὲν φεύγουν τόσοι πολλοὶ ἀπὸ τὰ μοναστήρια διὰ νὰ νυμφευθοῦν, ὅσοι ἀπὸ τὸν συζυγικὸν κοιτῶνα πρὸς τὰς πόρνας. Ἐὰν δὲ εἰς τὰ εὔκολα παλαίσματά των E πίπτουν μὲ τόσην εὐκολίαν, τί θὰ κάμουν εἰς τὰ ἄλλα πάθη, εἰς τὰ ὁποῖα ὑφίστανται μεγαλυτέρας ἐνοχλήσεις, ἀπὸ αὐτὰς ποὺ ὑφίστανται οἱ μοναχοί; Ἡ μὲν ἐπιθυμία εἶναι βεβαίως ἐντονωτέρα, εἰς αὐτούς, ἐπειδὴ δὲν συναναστρέφονται μὲ γυναῖκας, τὰ δὲ ἄλλα ποὺ αὐτοὺς οὔτε κἂν ἠμποροῦν νὰ τοὺς πλησιάσουν, ἐκείνους τοὺς κυβερνοῦν ἐξ ὁλοκλήρου καὶ τοὺς κτυποῦν εἰς τὴν κεφαλήν. Ἐὰν δέ, εἰς αὐτὰ ποὺ εἶναι σφοδρότερος ὁ πόλεμος, ὑπερισχύουν εὐκολώτερα ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ δὲν προσβάλλονται ἀπὸ αὐτό, εἶναι ὁλοφάνερον ὅτι πολὺ εὐκολώτερα ἀπὸ αὐτοὺς εἰς ἄλλα, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἐνοχλοῦνται, θὰ σταθοῦν. Διότι εἶναι φυσικὸν εὐκολώτερα ἀπὸ τοὺς κοσμικούς, νὰ ἀποκρούουν αὐτοὶ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν χρημάτων 104 A καὶ τῆς πολυτελείας καὶ τῆς ἐξουσίας καὶ ὅλων τῶν ἄλλων. Ὅπως λοιπὸν εἰς τὴν ἐκστρατείαν καὶ τὴν μάχην θὰ εἴπωμεν ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ ἐλαφρότερον μέρος τοῦ πολέμου, ὄχι φυσικὰ ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον πίπτουν οἱ νεκροὶ ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον, ἀλλ' ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον φονεύονται ἐλάχιστοι καὶ σποραδικῶς, ἔτσι πρέπει νὰ σκεπτώμεθα καὶ δι' αὐτούς. Διότι εὐκολώτερα θὰ νικήση τὴν πλεονεξίαν ὁ ζῶν εἰς τὰ ὄρη, παρὰ ὁ συναναστρεφόμενος ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου· ἐπειδὴ ἐκεῖνος βεβαίως θὰ κυριευθῆ εὔκολα ἀπὸ τὴν πλεονεξίαν, ὅταν δὲ ὑποδουλωθῆ εἰς αὐτήν, πρέπει νὰ συναριθμῆται μὲ τοὺς εἰδωλολάτρας. Καὶ αὐτὸς μὲν B δὲν θὰ ἀποφασίση νὰ παραβλέψη τοὺς συγγενεῖς, ἐὰν ἔχη χρήματα, ἀλλὰ εὔκολα θὰ τὰ διαμοιράση ὅλα εἰς αὐτούς, ἐκεῖνος δέ, ὄχι μόνον θὰ τοὺς περιφρονήση, ἀλλὰ καὶ θὰ τοὺς ἀδικήση ὄχι ὀλιγώτερον ἀπὸ τοὺς ξένους· αὐτὸ δὲ εἶναι πάλιν μία ἄλλη μορφὴ εἰδωλολατρείας, χειροτέρα ἀπὸ τὴν προηγουμένην.

Καὶ τί ἀνάγκη ὑπάρχει νὰ ἀναφέρωμεν ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἄλλα, τὰ ὁποῖα εἰς μὲν τοὺς μοναχοὺς εἶναι εὐκολοπολέμητα, ἐνῷ νικοῦν τοὺς κοσμικοὺς μὲ πολλὴν σφοδρότητα; Διατί λοιπὸν δὲν φοβεῖσαι καὶ δὲν τρέμεις ὁδηγῶν αὐτὸν πρὸς αὐτὸν τὸν βίον, ὅπου θὰ κυριευθῆ εὔκολα ἀπὸ τὴν κακίαν; Ἢ σοῦ φαίνεται ἀσήμαντον πρᾶγμα ἡ εἰδωλολατρεία, καὶ τὸ νὰ εἶ-

ναι χειρότερος ἀπὸ τοὺς ἀπίστους, καὶ τὸ νὰ ἀπορρίψη τὸν ζυγὸν τοῦ Θεοῦ ἐμπράκτως, C πράγματα ποὺ εὐκολώτερα θὰ τὰ πάθουν ὅλα οἱ προσκεκολλημένοι εἰς τὴν ζωήν, παρὰ οἱ μοναχοί;

Βλέπεις ὅτι ὁ φόβος εἶναι δικαιολογία; Διότι ἔπρεπε νὰ φοβηθῆς ὄχι δι' αὐτούς, ποὺ διαφεύγουν τὰς τρικυμίας, οὔτε δι' αὐτοὺς ποὺ σπεύδουν εἰς τὸ λιμάνι, ἀλλὰ δι' αὐτοὺς ποὺ ταράσσονται μέσα εἰς τὴν τρικυμίαν καὶ τὴν ναυτίαν. Διότι συχνότερα συμβαίνουν τὰ ναυάγια ἐκεῖ ἐπειδὴ ὑπάρχουν περισσότεραι ἐνοχλήσεις καὶ εἶναι ὀκνηρότεροι αὐτοὶ ποὺ πρόκειται νὰ τὰς ἀντιμετωπίσουν. Ἐδῶ ὅμως οὔτε τόσα πολλὰ κύματα ὑπάρχουν, ἀντιθέτως πολλὴ γαλήνη, καὶ εἶναι μεγαλυτέρα ἡ φροντὶς αὐτῶν ποὺ πρόκειται νὰ ἀντιμετωπίσουν ταῦτα. Δι' αὐτὸ καὶ ἡμεῖς τοὺς ἑλκύομεν πρὸς τὴν ἔρημον, ὄχι ἁπλῶς D διὰ νὰ φορέσουν σάκκους, οὔτε διὰ νὰ φορέσουν δεσμά, οὔτε διὰ νὰ στρώσουν κάτω στάκτην, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ ν' ἀποφύγουν τὴν ἁμαρτίαν καὶ νὰ προτιμήσουν τὴν ἀρετήν.

Τί λοιπόν; Οἱ ἔγγαμοι θὰ ἀπολεσθοῦν ὅλοι; Δὲν λέγω αὐτό, ἀλλὰ ὅτι θὰ χρειασθῆ νὰ καταβάλουν μεγαλυτέρους κόπους, ἐὰν θέλουν νὰ σωθοῦν, λόγῳ τῆς παρούσης ἀνάγκης· διότι ὁ ἐλεύθερος θὰ τρέξη περισσότερον ἀπὸ τὸν δεμένον. Λοιπόν, θὰ λάβη μεγαλυτέραν ἀμοιβὴν καὶ λαμπρότερα στεφάνια; Ὄχι· διότι θέτει μόνος του τὸν περιορισμόν, ἐνῷ τοῦ ἐπετρέπετο νὰ μὴ τὸν θέση.

E Ὥστε ἀφοῦ σαφῶς σᾶς ἀπεδείχθη ὅτι εἴμεθα ὑπεύθυνοι διὰ τὰ αὐτὰ μὲ τοὺς μοναχοὺς καθήκοντα, ἂς προτιμῶμεν τὴν εὐκολωτέραν ὁδὸν καὶ ἂς ὁδηγῶμεν τοὺς υἱοὺς εἰς αὐτήν, καὶ ἂς μὴ τοὺς καταβυθίζωμεν οὔτε νὰ τοὺς ὠθοῦμεν εἰς τὰ βάραθρα τῆς κακίας ὡσὰν ἐχθροὶ καὶ ἀντίπαλοι. Διότι, ἐὰν αὐτὰ τὰ ἔκαμαν κάποιοι ἄλλοι, δὲν θὰ ἦτο τόσον φοβερὸν τοῦτο· ὅταν ὅμως οἱ γονεῖς, οἱ ὁποῖοι ἔχουν πεῖραν ὅλων τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν ζωὴν καὶ οἱ ὁποῖοι ἐκ πείρας ἔμαθαν ὅτι ἡ ἡδονὴ τῶν παρόντων πραγμάτων εἶναι ματαία, φέρωνται μὲ τόσην μανίαν, ὥστε νὰ σύρουν εἰς αὐτὰ ἄλλους, ἐπειδὴ αὐτοὶ ἐμποδίζονται ἀπὸ τὴν ἡλικίαν· 105 A καὶ ἐνῷ ἔπρεπε νὰ θεωροῦν δυστυχεῖς τοὺς ἑαυτούς των διὰ τὰ προηγούμενα, αὐτοὶ ἀντιθέτως εἰσάγουν καὶ ἄλλους, καὶ αὐτὰ τὰ κάνουν, ἐνῷ εὑρίσκονται πλησίον τοῦ θανάτου καὶ τοῦ μελλοντικοῦ δικαστηρίου, καὶ ἔναντι τῶν εὐθυνῶν ἐκείνων, ποία δικαιολογία θὰ τοὺς ἀπομείνη, ποία συγγνώμη, ποία εὐσπλαγχνία; Διότι δὲν θὰ τιμωρηθοῦν μόνον διὰ τὰ ἰδικά των ἁμαρτήματα, ἀλλὰ καὶ δι' ὅσα ἐτόλμησαν ἔναντι τῶν παιδιῶν, εἴτε κατωρθώσουν νὰ κάμψουν τὴν ἀντίστασίν των, εἴτε ὄχι.

16. Ἀλλά, ἴσως ἐπιθυμεῖτε νὰ ἰδῆτε ἐγγόνια. Πῶς ὅμως, ἀφοῦ ἀκόμη δὲν ἐγίνατε πατέρες; Διότι δὲν κάνει τὸν πατέρα μόνον ἡ γέννησις τοῦ παιδιοῦ. Καὶ αὐτὸ θὰ τὸ ὡμολογοῦσαν οἱ ἴδιοι οἱ γονεῖς, οἱ ὁποῖοι ὅταν ἰδοῦν τὰ παιδιὰ νὰ φθάνουν εἰς τὸ ἔσχατον σημεῖον τῆς κακίας, **B** τὰ ἀπομακρύνουν καὶ τὰ ἀποξενώνουν, ὡσὰν νὰ μὴ εἶναι ἰδικά των, καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ τοὺς σταματήσῃ οὔτε ἡ φυσικὴ σχέσις, οὔτε ἡ γέννησις, οὔτε τίποτε ἄλλο ἀπὸ αὐτά. Ἂς μὴ θεωροῦν λοιπὸν οἱ τέτοιοι τοὺς ἑαυτούς των πατέρας αὐτῶν ὡς πρὸς τοὺς ὁποίους ὑστεροῦν πολύ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν φιλοσοφημένην ζωήν. Ἀλλ' ὅταν τοὺς γεννήσουν κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, τότε, ἂς ζητήσουν καὶ τὰ ἐγγόνια· διότι τότε μόνον θὰ ἠμπορέσουν νὰ τὰ ἰδοῦν.

Διότι ἔχουν αὐτοὶ παιδιά, ἔχουν «οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός» (Ἰω. 1, 13), ἀλλὰ ἐκ τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ γεννημένα. **C** Αὐτὰ τὰ παιδιὰ δὲν ἀναγκάζουν τοὺς πατέρας νὰ καταπονοῦνται διὰ τὸ χρῆμα, οὔτε διὰ τὸν γάμον, οὔτε διὰ τίποτε παρεμφερές, ἀλλ' ἀφοῦ τοὺς ἀφήσουν ἡσύχους ἀπὸ κάθε φροντίδα τοὺς ἐπιτρέπουν νὰ ἀπολαμβάνουν ἡδονὴν μεγαλυτέραν ἀπὸ τὴν τῶν φυσικῶν πατέρων. Διότι γεννῶνται καὶ ἀνατρέφονται ὄχι μὲ τὰς αὐτὰς πρὸς ἐκείνους σκοπιμότητας, ἀλλὰ μὲ πολὺ ἀνωτέρας καὶ λαμπροτέρας· δι' αὐτὸ καὶ εὐφραίνουν περισσότερον τοὺς γονεῖς. Ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ αὐτὸ θὰ ἠμποροῦσα νὰ τὸ εἴπω, ὅτι οἱ μὴ πιστεύοντες εἰς τὴν ἀνάστασιν δὲν εἶναι καθόλου παράξενον νὰ θρηνοῦν ὑπὲρ αὐτῶν, ἐπειδὴ αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη παρηγορία ἡ ὁποία τοὺς ἀπομένει· ἐμεῖς ὅμως ποὺ θεωροῦμεν τὸ θάνατον ὕπνον, **D** καὶ διδασκόμεθα νὰ καταφρονῶμεν ὅλα τὰ παρόντα, ποίας συγγνώμης θὰ τύχωμεν, ἐὰν θρηνῶμεν ὑπὲρ αὐτῶν καὶ ἐπιζητῶμεν νὰ ἴδωμεν καὶ νὰ ἀφήσωμεν παιδιὰ ἐδῶ, ἀπὸ ὅπου θέλομεν γρήγορα νὰ φύγωμεν, καὶ ὅπου ὅταν εὑρισκώμεθα στενάζομεν;

Καὶ αὐτὰ μὲν ἔχουν λεχθῆ πρὸς ἡμᾶς τοὺς πνευματικωτέρους. Ἐὰν ὅμως μερικοὶ εἶναι φιλοσώματοι καὶ πάρα πολὺ προσκεκολλημένοι εἰς τὴν παροῦσαν ζωήν, θὰ τοὺς ἔλεγα αὐτό, ὅτι δηλαδὴ πρῶτα - πρῶτα εἶναι ἄγνωστον ἐὰν μετὰ τὸν γάμον θὰ ἀκολουθήσουν ὁπωσδήποτε τὰ παιδιά· δεύτερον, ὅτι καὶ ἂν γεννηθοῦν, θὰ εἶναι μεγαλυτέρα ἡ θλῖψις· διότι δὲν ἀπολαμβάνομεν τόσην χαράν, ὅσην λύπην ἐξ αἰτίας τῆς καθημερινῆς φροντίδος καὶ τῆς ἀγωνίας καὶ τῶν δι' αὐτοὺς φόβων. Καὶ εἰς ποῖον, λέγει, θὰ ἀφήσωμεν τοὺς ἀγρούς **E** καὶ τὰ σπίτια καὶ τοὺς δούλους καὶ τὸν πλοῦτον; Διότι ἀκούω ὅτι ὀδύρονται καὶ δι' αὐτά. Εἰς αὐτὸν ὁ ὁποῖος καὶ πρὸ αὐτῶν πρόκειται νὰ τὰ κληρονομήσῃ, καὶ τόσον περισσότερον τώρα

παρὰ προηγουμένως, ὅσον θὰ εἶναι τώρα καὶ φύλαξ καὶ ἐξουσιαστὴς ἀσφαλέστερος ἀπὸ αὐτούς. Διότι τότε μὲν ὑπῆρχον πολλοὶ καταστρεπτικοὶ παράγοντες· διότι καὶ οἱ σκώληκες, καὶ ἡ πολυκαιρία, καὶ οἱ λῃσταί, καὶ οἱ συκοφάνται, καὶ οἱ ζηλόφθονοι, καὶ τὸ ἄγνωστον τοῦ μέλλοντος, καὶ τὸ εὐμετάβλητον τῶν ἀνθρώπων, καί, τέλος, ὁ θάνατος θὰ ἐστεροῦσαν ἀπὸ τὸ υἱὸν καὶ τὰ χρήματα καὶ τὰ κτήματα. Τώρα ὅμως ἐτοποθέτησεν ὑπεράνω ὅλων αὐτῶν τὸν πλοῦτον, **106 A** εὑρὼν τόπον ἀσφαλῆ, ὅπου τίποτε ἀπ' ὅσα ἔχουν λεχθῆ δὲν δύναται νὰ ὑπεισέλθῃ. Διότι ὁ οὐρανὸς εἶναι τέτοιος τόπος, ἀπροσπέλαστος εἰς πᾶσαν ἐπιβουλήν, εὐφορώτερος δὲ ἀπὸ κάθε ἀγρὸν καὶ ἐπιτρέπων νὰ συλλέγουν μὲ ἀφθονίαν τοὺς καρποὺς τῶν εἰς αὐτὸν τοποθετημένων χρημάτων αὐτοὶ ποὺ τὰ κατέθεσαν εἰς αὐτόν.

Ὥστε δὲν ἔπρεπε νὰ τὰ εἰπῇ αὐτὰ τώρα, ἀλλὰ ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ ζήσῃ κοσμικὸν βίον τὸ παιδί, τότε νὰ θρηνῇ καὶ νὰ λέγῃ: Εἰς ποῖον θὰ ἀφήσωμεν τοὺς ἀγρούς, εἰς ποῖον τὸν πλοῦτον, εἰς ποῖον τὰ ὑπόλοιπα ἀγαθά; Τώρα ὅμως εἶναι τόσον τὸ πλεόνασμα τῆς ἐξουσίας, ὥστε οὔτε μετὰ τὸν θάνατον χάνομεν τὴν ἐπ' αὐτῶν ἐξουσίαν, ἀλλὰ τότε μάλιστα ἀπολαμβάνομεν τὸ κέρδος των, ὅταν φύγωμεν ἀπὸ ἐδῶ. Ἐὰν ὅμως θέλῃς καὶ ἐδῶ νὰ τὸν ἰδῇς νὰ εἶναι κύριος, **B** καὶ αὐτὸ θὰ τὸ ἰδῇς νὰ συμβαίνῃ εἰς τὸν μοναχὸν καὶ ὄχι εἰς τὸν κοσμικόν. Διότι, πές μου· ποιός εἶναι περισσότερον κύριος; Ὁ ἐξοδεύων καὶ σκορπίζων μὲ πολλὴν ἀφειδωλίαν, ἢ αὐτὸς ποὺ δὲν τολμᾷ ἀπὸ οἰκονομίαν, οὔτε νὰ τὰ ἐγγίσῃ ἀλλὰ καταθάπτει αὐτὰ καὶ ἀπέχει ἀπὸ τὰ ἰδικά του ἀγαθά, ὡσὰν νὰ εἶναι ξένα. Ὁ ἐξοδεύων ματαίως καὶ ἐπιπολαίως ἢ αὐτὸς ποὺ δαπανᾷ ὅπως πρέπει; Ὁ σπείρων εἰς τὴν γῆν ἢ ὁ σπείρων εἰς τὸν οὐρανόν. Ὁ μὴ δυνάμενος νὰ δίδῃ ἀπὸ τὰ ἀγαθά του εἰς αὐτοὺς ποὺ θὰ ἤθελεν, ἢ ὁ ἀπηλλαγμένος ἀπὸ ὅλας αὐτὰς τὰς συνεισφοράς; Διότι ὅταν κανεὶς εἶναι ἀγρότης ἢ ἔμπορος προσέρχονται πολλοὶ ἀπὸ παντοῦ καὶ τοὺς ὑποχρεώνουν νὰ πληρώνουν φόρους, **C** καὶ ἀπαιτεῖ ὁ καθένας τὸν ἀναλογοῦντα εἰς αὐτὸν φόρον· κανεὶς ὅμως δὲν θὰ παρουσιασθῇ νὰ ἀπαιτήσῃ τέτοια πράγματα ἀπὸ αὐτὸν ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ ἐξοδεύῃ διὰ τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην· ὥστε καὶ ἐδῶ εἶναι περισσότερον κύριος αὐτός.

Ἤ, ἂν μὲν σπαταλᾷ εἰς πόρνας καὶ φαγοπότια καὶ εἰς παράσιτα καὶ κόλακας, καὶ κατεντροπιάζῃ τὴν ὑπόληψίν του, καὶ χάνῃ τὴν σωτηρίαν του καὶ κατεξευτελίζεται, τὸν θεωρεῖς κύριον τῶν δαπανῶν του, ἂν δέ, τὰ δαπανᾷ χάριν τῆς πραγματικῆς δόξης καὶ ὠφελείας καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ μὲ πολλὴν σύνεσιν, δὲν εἶναι κύριος; Λοιπὸν

θὰ κάμης τὸ ἴδιο, ὅπως ἂν ὅταν μὲν βλέπης κάποιον ποὺ ρίπτει τὰ χρήματά του μέσα εἰς αὐλάκια βόθρων τὸν θεωρῆς ἐξουσιαστὴν τῶν χρημάτων του, **D** ἐνῷ ἐκεῖνον ποὺ δίδει τὰ χρήματά του εἰς ἀπαραιτήτους ἀνάγκας, τὸν θρηνεῖς ὡς μὴ ἔχοντα τὴν ἐξουσίαν τῶν δαπανωμένων. Μᾶλλον δὲ ὄχι πρὸς τὰ καθ' ἕνα οἱονδήποτε τρόπον δαπανώμενα, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἐπὶ κακῷ τοῦ ἑαυτοῦ του, πρέπει νὰ παραλληλίσωμεν τοὺς τέτοιους ἀνθρώπους. Διότι ἐκεῖνα μὲν τὰ ἔξοδα σὲ καθιστοῦν ἐνδοξότερον καὶ πλουσιώτερον καὶ ἀσφαλέστερον, ἐνῷ αὐτὰ ὄχι μόνον αἰσχρὸν καὶ ἐπονείδιστον, ἀλλὰ καὶ ὑπεύθυνον ὁπωσδήποτε τῆς καταστροφῆς.

17. Τί; Πῶς λέγεις; Μετὰ τὸν γάμον καὶ τὴν ἀπόκτησιν τέκνων δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀσχοληθῇ κανεὶς μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ζωῆς, ὅταν μάλιστα φθάση εἰς τὰ γηρατειά; Καὶ ποιός θὰ μᾶς ἐγγυηθῇ πρῶτον μὲν ὅτι θὰ φθάσωμεν εἰς τὰ βαθειὰ γηρατειά, **E** δεύτερον δὲ ὅτι καὶ ἂν φθάσωμεν, θὰ διατηρήσωμεν ὁπωσδήποτε αὐτὴν τὴν γνώμην; Διότι οὔτε ἐξουσιάζομεν τὴν προθεσμίαν τῆς ζωῆς μας· καὶ αὐτὸ τὸ ἐδίδαξεν ὁ Παῦλος λέγων· «Ἡ ἡμέρα τοῦ Κυρίου, ὡς κλέπτης ἐν νυκτί, οὕτως ἔρχεται» (Α' Θεσ. 5, 2)· οὔτε οἱ λογισμοί μας ἔχουν πάντοτε τὴν αὐτὴν προθυμίαν. Δι' αὐτὸ κάποιος σοφὸς συμβουλεύει λέγων· «Μὴ ἀνάμενε ἐπιστρέψαι πρὸς Κύριον, μηδὲ ἀναβάλλου ἡμέραν ἐξ ἡμέρας (ὡσὰν νὰ πρόκειται νὰ μείνης ἄφθαρτος) καὶ ἐν καιρῷ ἐκδικήσεως ἐξολῇ» (Σοφ. Σειρ. 5, 7). 107 **A**

Καὶ ἐὰν ἀκόμη τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἦτο κρυφόν, οὔτε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν ἔπρεπε νὰ βραδύνουν οἱ υἱοί, οὔτε νὰ παραβλέπουν τὴν τόσον μεγάλην ζημίαν ποὺ γίνεται. Ἄλλωστε θὰ ἦτο παραλογώτατον, ὅταν μὲν ἔχη ἀνάγκην ἐνισχύσεως ὁ νέος καὶ ἐπιτίθεται ἀκάθεκτος ὁ ἀντίπαλος, νὰ τὸν ὑποχρεώνουν νὰ ἐμπλέκεται εἰς τὰς κοσμικὰς φροντίδας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ γίνεται εὐκατάβλητος· ὅταν δὲ τραυματισθῇ εἰς ὅλον τὸ σῶμα καὶ δὲν ὑπάρχη πλέον εἰς αὐτὸ ὑγιὲς μέρος, τότε νὰ τὸν ἐξοπλίζουν καὶ νὰ τὸν ἐνθαρρύνουν, ὅταν ἤδη ἔχη πέσει καὶ ἐξασθενήσει. Ναί, λέγει· διότι τότε εἶναι εὔκολος ἡ πάλη, τότε εὐκολωτέρα ἡ μάχη, ὅταν σβεσθοῦν αἱ ἐπιθυμίαι. Ποία μάχη ὅμως, ὅταν δὲν ὑπάρχη κανεὶς ἀντίπαλός μας; Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς δὲν θὰ εἶναι λαμπρὰ καὶ τὰ στεφάνια. **B** Διότι· «Μακάριος, ὃς ἦρε ζυγὸν ἐκ νεότητος αὐτοῦ· καθίσεται κατὰ μόνας, καὶ σιωπήσεται» (Θρ. 3, 27). Ἄξιος χιλιάδων ἐπαίνων καὶ μακαρισμῶν καὶ εὐφημιῶν εἶναι αὐτὸς ποὺ χαλιναγωγεῖ τὴν ἀγριεμένην φύσιν καὶ διασχίζει τὸ πλοῖον μέσα εἰς τὴν χειροτέραν τρικυμίαν.

Πλὴν ὅμως, ἂς μὴ φιλονεικῶμεν δι' αὐτά, ἀλλὰ ἂς ὑπο-

θέσωμεν ὅτι ὑπάρχει μάχη καὶ τότε, ἂν θέλης. Ἀλλ' ἐὰν μὲν ἦτο εἰς τὴν ἐξουσίαν μας ὁ καιρὸς τοῦ ἀγῶνος, δικαιολογημένως θὰ ἐπεριμέναμεν τὴν στιγμήν· ἐφ' ὅσον ὅμως πρέπει ν' ἀγωνίζεται κανεὶς εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν ζωὴν ἀρχίζων ἀπὸ τὴν πρώτην ἡλικίαν ἀμέσως, καὶ μόλις γίνη δέκα ἐτῶν (διότι ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἡλικίαν πρέπει νὰ θεωρῆται ὑπεύθυνος διὰ τὰ ἁμαρτήματά του, καὶ τὸ ἀποδεικνύουν αὐτὸ τὰ κατασπαραχθέντα **C** ὑπὸ τῶν ἄρκτων παιδιὰ ἐξ αἰτίας τῶν ἐμπαιγμῶν των εἰς βάρος τοῦ Ἐλισσαίου)[28] καὶ τώρα πρέπει νὰ ἀγωνίζωνται ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἡλικίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀρχίζει ὁ πόλεμος, λυσσῶν ἐναντίον μας, ἀπὸ ποῦ ἐσὺ καθορίζεις τὸν χρόνον ἐκεῖνον τῶν ἀγώνων;

Ἐὰν βεβαίως εἶχες τὴν ἐξουσίαν νὰ διατάσσης τὸν διάβολον νὰ μὴ ἐπιτίθεται καὶ γρονθοκοπῇ, θὰ εἶχε κάποιαν δικαιολογίαν ἡ προτροπή αὐτή· ἐὰν δέ, ἀφήνων ἐκεῖνον νὰ πολεμῇ καὶ νὰ κτυπᾷ, μοῦ ἐπιβάλλεις νὰ μένω ἀκίνητος, μᾶλλον δὲ νὰ ἀποσυρθῶ ἐθελοντικῶς, τί χειρότερον ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἐπηρεασμὸν θὰ ἠμποροῦσε νὰ συμβῇ, ἐνῷ δηλαδὴ ὁ ἐχθρὸς μαίνεται, **D** νὰ ἀφοπλίζης τὸν πολεμούμενον καὶ τοιουτοτρόπως νὰ τὸν παραδίδης εἰς τὰ χέρια ἐκείνου; Εἶναι νέος καὶ ἀνίσχυρος; Δι' αὐτὸ λοιπὸν ἀκριβῶς ἔχει ἀνάγκην μεγαλυτέρας ἀσφαλείας· ἐφ' ὅσον δὲ ἔχει ἀνάγκην ἀσφαλείας, θὰ χρειασθῇ περισσοτέραν φροντίδα. Αὐτὸς χρειάζεται νὰ παραμείνη μέσα εἰς γαλήνην καὶ ἡσυχίαν, νὰ μὴ ἐμπλέκεται εἰς μερίμνας, οὔτε νὰ ζῇ μέσα εἰς τὸν κόσμον, ὅπου ὑπάρχει πολὺς θόρυβος καὶ ταραχή. Σὺ ὅμως εἰς αὐτοὺς ποὺ ὁ πόλεμος εἶναι σκληρότερος καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἡλικίας, καὶ τῆς ἀδυναμίας καὶ τῆς ἐλλείψεως πείρας, καὶ τῆς ἐν μέσῳ τοῦ κοσμίου διαστροφῆς, αὐτοὺς τοὺς ὁδηγεῖς εἰς τὸ μέσον τοῦ κόσμου ὡς ἤδη ἐπιτυχημένους καὶ ἰσχυροποιηθέντας, καὶ δὲν τοὺς ἐπιτρέπεις νὰ φύγουν καὶ νὰ ἀσκηθοῦν **E** εἰς τὴν ἔρημον, ὡσὰν ἀκριβῶς, νὰ διατάσση κανεὶς τὸν μὲν δυνάμενον νὰ καταγάγη πολλὰς νίκας νὰ μελετᾷ τὰ πολεμικὰ μέσα εἰς ἡσυχίαν, αὐτὸν δὲ ποὺ εἶναι ἄπειρος καὶ οὔτε κἂν δύναται νὰ λάβη μέρος εἰς τὴν μάχην, νὰ νομοθετῇ ὥστε νὰ κατα-

28. Ἐνταῦθα ὁ ἱ. Χρυσόστομος ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐπεισόδιον ἐκεῖνο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Δ' Βασ. 2, 23-25), κατὰ τὸ ὁποῖον, ἐνῷ ὁ μαθητὴς τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ Ἐλισσαῖος ἀνέβαινεν εἰς τὴν πόλιν Βαιθήλ, καθ' ὁδὸν ἔγινεν ἀντικείμενον ἐμπαιγμοῦ ὑπὸ παιδίων, τὰ ὁποῖα τοῦ ἔλεγον: «Ἀνάβαινε φαλακρέ, ἀνάβαινε φαλακρέ»! Καταληφθεὶς ὑπὸ ἀγανακτήσεως ὁ προφήτης Ἐλισσαῖος τὰ κατηράσθη, καὶ εὐθέως δύο ἄρκτοι ἐξελθοῦσαι ἐκ τοῦ παρακειμένου δάσους κατεσπάραξαν τεσσαράκοντα δύο ἐξ αὐτῶν. Ἀπὸ τὸ περιστατικὸν αὐτὸ ὁ Χρυσόστομος ἄγεται εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ παιδιὰ εἶναι ὑπεύθυνα τῶν πράξεών των ἅμα τῇ συμπληρώσει τοῦ δεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας των.

τάσσεται οὗτος πρὸς πόλεμον, τοποθετῶν τόσον μεγαλύτερα ἐμπόδια, ὅσον δυσκατόρθωτον εἶναι τοῦτο.

Ἐπὶ πλέον πρέπει νὰ γνωρίζωμεν τοῦτο ὅτι μετὰ τὸν γάμον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι κανεὶς ἐξουσιαστὴς τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλὰ πρέπει νὰ γίνῃ τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο: ἢ πάντοτε νὰ ἔρχεται εἰς γαμικὴν σχέσιν πρὸς τὴν γυναῖκα του, ἂν συμφωνῇ εἰς αὐτὸ καὶ ἐκείνη, ἢ ἂν θέλῃ ἐκείνη **108 A** νὰ ἐγκρατεύεται νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ αὐτὴν καὶ νὰ ὑποπέσῃ εἰς τὴν μοιχείαν. Ποία ἀνάγκη ὑπάρχει διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ διὰ τὰς ὑπολοίπους φροντίδας τῶν παιδιῶν, ποὺ εἶναι ἱκαναὶ νὰ ἀμβλύνουν κάθε προθυμίαν, καὶ νὰ ναρκώσουν τὴν ψυχήν;

18. Δι' αὐτὸ εἶναι καλύτερον νὰ τὸν ἐξοπλίζωμεν ἀπὸ τὴν πρώτην ἡλικίαν, ὅταν ἀκόμη εἶναι ἐξουσιαστὴς τοῦ ἑαυτοῦ καὶ ἐλεύθερος, ὄχι μόνον δι' αὐτὰ ποὺ εἴπαμεν, ἀλλὰ ἐξ ἴσου καὶ δι' αὐτὸ ποὺ πρόκειται νὰ λεχθῇ. Αὐτὸς δηλαδὴ ποὺ υἱοθέτησε αὐτὴν τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὰ τέλη τῆς ζωῆς, ἐξοδεύει ὅλον τὸν χρόνον εἰς τὸ νὰ δυνηθῇ νὰ ἀποπλύνῃ **B** τὰ κατὰ τὴν προηγουμένην ἡλικίαν ἁμαρτήματά του, καὶ ὅλη ἡ προσπάθεια εἰς αὐτὸ ἐξαντλεῖται. Καὶ δὲν ἀρκεῖ πολλάκις αὐτό, ἀλλὰ ἀπέρχεται ἔχων ὑπολείμματα πληγῶν. Ὁ ἀποδυθεὶς ὅμως εἰς τὸν ἀγῶνα ἐκ πρώτης ἡλικίας, δὲν δαπανᾷ τὸν καιρόν του εἰς αὐτό, οὔτε κάθεται διὰ νὰ θεραπεύῃ τραύματα, ἀλλὰ παίρνει τὰ βραβεῖα ἐξ ἀρχῆς. Καὶ εἰς ἐκεῖνον μὲν εἶναι εὐχάριστον νὰ ἐπανορθώνῃ τὰς ἥττας, αὐτὸς ὅμως ἀποσπᾷ βραβεῖα ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐκκινήσεως καὶ συγκεντρώνει πολλὰς νίκας· ὡσὰν Ὀλυμπιονίκης ποὺ ἐκ πρώτης ἡλικίας διὰ ἀνακηρύξεων προχωρεῖ πρὸς τὰ γηρατειά, ἔτσι φθάνει ἐκεῖ μὲ τὴν κεφαλὴν γεμάτην ἀπὸ μύρια στεφάνια. Μὲ ποίους θέλει νὰ εἶναι ὁ υἱός σου; Μὲ αὐτοὺς ποὺ μὲ πολλὴν παρρησίαν **C** ἠμποροῦν νὰ ἀντικρύσουν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀρχαγγέλους, ἢ μὲ ἐκείνους ποὺ εὑρίσκονται μὲ ἄλλους καὶ ἀποτελοῦν τὴν κατωτέραν τάξιν; Διότι ὁπωσδήποτε θὰ καταλάβουν τὴν τελευταίαν θέσιν, καὶ αὐτήν, ὅταν κατορθώσουν νὰ ὑπερπηδήσουν ὅλα τὰ ἐμπόδια, τὰ ὁποῖα μόλις ἐμέτρησα, καὶ ἂν δὲν τοὺς ἀναρπάσῃ προώρως ὁ θάνατος, οὔτε ἀργότερον ἐμποδισθοῦν ἀπὸ γυναῖκα, οὔτε ὑποστοῦν τόσα τραύματα, ὥστε νὰ μὴ τοὺς εἶναι ἀρκετὰ τὰ χρονικὰ ὅρια τῶν γηρατειῶν, καὶ διατηρήσουν τὴν ἰδίαν γνώμην πάντοτε, σταθερὰν καὶ ἀμετακίνητον. **D** Ὅταν, δηλαδή, συντελεσθοῦν ὅλα αὐτά, τότε μόλις καὶ μετὰ βίας θὰ καταταχθοῦν μεταξὺ τῶν τελευταίων. Θέλεις λοιπὸν νὰ εἶναι μέσα εἰς αὐτοὺς ὁ υἱός σου, ἢ μεταξὺ ἐκείνων ποὺ λάμπουν εἰς τὸ ἐμπρόσθιον μέρος τῆς φάλαγγος; Καὶ ποιὸς θὰ εἶναι τόσον

ἄθλιος, ὥστε νὰ εὔχεται εἰς τὰ παιδιά του ἐκεῖνα μᾶλλον, παρὰ αὐτά; Ἀλλὰ ἐπιζητοῦμεν τὸ συνηθισμένον καὶ θέλομεν νὰ εἶναι μαζί μας. Αὐτὸ ἐπιθυμῶ καὶ ἐγώ, καὶ εὔχομαι ὄχι ὀλιγώτερον ἀπὸ ἐσᾶς τοὺς γονεῖς, νὰ ἐπιστρέψουν αὐτοὶ εἰς τὸ πατρικὸν σπίτι, καὶ νὰ ἀνταποδώσουν τὰς δαπάνας τῶν τροφείων, ἰσαξίας τῶν ὁποίων δὲν θὰ εὕρισκε κανείς, ἄλλας· ἀλλὰ ἂς μὴ ἀπαιτῶμεν τώρα ἀπὸ αὐτοὺς τοῦτο. Διότι πῶς δὲν εἶναι παράλογον, ὅταν μὲν ἀποστέλλωμεν αὐτοὺς διὰ σπουδάς, νὰ τοὺς ἀπομακρύνωμεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπὸ τὴν πατρίδα, καὶ νὰ καθιστῶμεν τὸ σπίτι ἀπάτητον ἐπειδὴ πρόκειται νὰ μάθουν μίαν ταπεινὴν τέχνην **E** ἢ ἄλλην ὑποδεεστέραν, νὰ τοὺς διατάσσωμεν δὲ νὰ τρώγουν εἰς τὸ σπίτι τοῦ διδασκάλου καὶ νὰ κοιμοῦνται ἐκεῖ, ἐνῷ αὐτοὺς ποὺ πρόκειται νὰ διδαχθοῦν ὄχι ἀνθρώπινον μάθημα, ἀλλὰ τὴν οὐράνιον φιλοσοφίαν ἀμέσως νὰ τοὺς ἀπομακρύνωμεν, πρὶν ἐπιτύχουν αὐτὸ ποὺ εὐχόμεθα; Καὶ προκειμένου νὰ διδαχθῇ κανεὶς νὰ περπατᾷ ἐπάνω εἰς τεντωμένον σχοινί, θὰ χρειασθῇ ν' ἀπομακρυνθῇ ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἀπὸ τοὺς ἰδικούς του, ἐνῷ αὐτοὺς ποὺ διδάσκονται νὰ πετοῦν ἀπὸ τὴν γῆν εἰς τὸν οὐρανόν, θὰ τοὺς περιορίσωμεν κοντὰ εἰς τοὺς γονεῖς; Τί χειρότερον ὑπάρχει ἀπὸ αὐτὸν τὸν παραλογισμόν; Δὲν βλέπετε τοὺς γεωργούς, οἱ ὁποῖοι ἂν καὶ ἐπιθυμοῦν νὰ ἀπολαύσουν τοὺς καρποὺς τῶν κόπων των **109 A** πάρα πολὺ γρήγορα, δὲν θὰ ἤθελαν ποτὲ νὰ τοὺς κόψουν ἀώρους;

Ἂς μὴ ἀποσύρωμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς προώρως ἀπὸ τὴν εἰς τὴν ἔρημον ἄσκησιν, ἀλλὰ ἂς τοὺς ἀφήσωμεν νὰ τοὺς ἐντυπωθοῦν τὰ μαθήματα καὶ νὰ ριζωθοῦν τὰ φυτά· καὶ εἴτε δέκα, εἴτε εἴκοσι ἔτη χρειασθῇ νὰ παραμείνουν εἰς μοναστήριον, ἂς μὴ στενοχωρούμεθα, οὔτε καὶ νὰ ἀνησυχῶμεν· διότι ὅσον περισσότερον χρόνον γυμνασθοῦν εἰς τὴν ἄσκησιν, τόσον περισσοτέραν δύναμιν θὰ ἀποκτήσουν. Μᾶλλον δέ, ἂν νομίζῃς, ἂς μὴ καθορίζωμεν χρόνον, ἀλλὰ ἂς γίνῃ ὁ ἴδιος ὅριον μὲ τὸ νὰ ὁδηγῇ εἰς ὡρίμανσιν τοὺς εἰς αὐτὸν φυτευθέντας καρπούς, καὶ τότε ἂς ἐπιστρέφῃ ἀπὸ τὴν ἔρημον, προηγουμένως ὅμως ὄχι. Διότι μὲ τὴν βιασύνην αὐτὴν δὲν θὰ ἐπιτύχωμεν τίποτε ἄλλο, **B** παρὰ τὸ νὰ μὴ ὡριμάσῃ ποτέ. Διότι ὁ προώρως ἀποστερηθεὶς τῆς εἰς τὴν ρίζαν τροφῆς δὲν θὰ εἶναι χρήσιμος πλέον, οὔτε ὅταν φθάσῃ ὁ καιρός· διὰ νὰ μὴ συμβῇ αὐτὸ ἂς ὑπομένωμεν τὸν χωρισμόν· καὶ ὄχι μόνον νὰ μὴ τὸν συντομεύωμεν, ἀλλὰ καὶ ἂν θέλουν νὰ ἐπιστρέψουν προώρως, νὰ τοὺς ἐμποδίζωμεν. Διότι ὅταν θὰ ὁλοκληρωθῇ, θὰ γίνῃ κοινὸν τὸ κέρδος καὶ εἰς τὸν πατέρα, καὶ εἰς τὴν μητέρα, καὶ εἰς τὸ σπίτι, καὶ εἰς τὴν πόλιν, καὶ εἰς τὸ ἔθνος· ἐὰν ὅμως ἔλθῃ ἀνεκπαίδευτος, θὰ γίνῃ ἀντικείμενον

ἐμπαιγμοῦ καὶ ἐξευτελισμοῦ, ἐπιβλαβὴς δὲ καὶ εἰς τὸν ἑαυτόν του καὶ εἰς τοὺς ἄλλους.

Ἂς μὴ προξενήσωμεν, λοιπὸν τόσον μεγάλην ζημίαν. Ἄλλωστε καὶ ὅταν ἀποστέλλωμεν αὐτοὺς μακρὰν τῆς πατρίδος, τότε ἐπιθυμοῦμεν νὰ τοὺς ἴδωμεν, ὅταν ἐπιτύχουν τὸν σκοπὸν C διὰ τὸν ὁποῖον ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὴν πατρίδα· ἂν δὲ ἐπιστρέψουν πρὶν ἀπὸ αὐτό, δὲν ἱκανοποιούμεθα τόσον πολὺ ἀπὸ τὴν ἐπιστροφήν, ὅσον αἰσθανόμεθα λύπην ἀπὸ τὴν ἄκαιρον ἐπάνοδον.

Πῶς λοιπὸν δὲν εἶναι ἀπόδειξις μεγίστης ἀνοησίας, τὸ νὰ μὴ ἐπιδεικνύωμεν τόσον ζῆλον διὰ τὰ πνευματικά, ὅσον διὰ τὰ κοσμικά, ἀλλ' εἰς ἐκείνην μὲν τὴν περίπτωσιν νὰ ὑπομένωμεν μὲ τόσην περίσκεψιν τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τὰ παιδιά, ὥστε ἀκόμη καὶ νὰ εὐχώμεθα νὰ γίνῃ μακρύτερος, ἐδῶ δὲ τόσον πολὺ νὰ ὑποφέρωμεν καὶ νὰ λιποψυχῶμεν διὰ τὸν χωρισμόν, καὶ νὰ καταστρέφωνται λόγῳ τῆς ὀλιγοψυχίας αὐτῆς τὰ ὑπέρτατα ἀγαθά, καὶ αὐτὰ ἐνῷ ἔχομεν μεγαλυτέραν παρηγορίαν, D ὄχι μόνον διὰ τὸ ὅτι ἀποβλέπουν εἰς ὑψηλοτέρους σκοποὺς ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ὅτι ὁπωσδήποτε θὰ φθάσουν εἰς τὸ τέρμα, καὶ δὲν ὑπάρχει τίποτε ποὺ νὰ ἀφαιρέσῃ τὰς ἐλπίδας, ἀλλὰ ἔχομεν παρηγορίας περισσοτέρας καὶ εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν χωρισμόν; Διότι ὅταν μὲν εὑρίσκωνται εἰς μακρὰν ἀποδημίαν δὲν εἶναι εὔκολον νὰ τοὺς συναντήσουν καὶ μάλιστα ὅταν γηράσουν πλέον οἱ γονεῖς· ἐδῶ ὅμως εἶναι δυνατὸν νὰ ἔρχωνται διαρκῶς εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ αὐτούς.

Αὐτὸ λοιπὸν ἂς κάμωμεν, ὅταν δὲν εἶναι δυνατὸν ποτὲ αὐτοὶ νὰ ἔλθουν πρὸς ἡμᾶς· ἡμεῖς νὰ πηγαίνωμεν πρὸς αὐτοὺς καὶ νὰ συναντώμεθα καὶ νὰ συνομιλῶμεν. Μέγα κέρδος θὰ ἀποκομίσωμεν καὶ μεγάλην ἱκανοποίησιν. Διότι δὲν θὰ εὐχαριστηθῶμεν μόνον ἀπὸ τὴν ὄψιν τῶν παιδιῶν, E ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι θὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὸ σπίτι μὲ μεγάλην ὠφέλειαν, πολλάκις δὲ θὰ παραμείνωμεν πλησίον αὐτῶν κυριευμένοι ἀπὸ τὴν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἀγάπην. Ἂς τοὺς καλῶμεν δὲ τότε, ὅταν γίνουν δυνατοὶ καὶ ἱκανοὶ νὰ ὠφελήσουν καὶ ἄλλους. Τότε μόνον ἂς τοὺς ἐπαναφέρωμεν, ὥστε νὰ γίνῃ κοινὸν τὸ φῶς καὶ νὰ τεθῇ ὁ λύχνος ἐπὶ τῆς λυχνίας. Τότε θὰ ἐννοήσετε ποίων παιδιῶν εἴσθε πατέρες, καὶ ποίων οἱ καλοτυχιζόμενοι ἀπὸ ὅλους· τότε θὰ γνωρίσετε καλὰ τὰ κέρδη τοῦ μοναχικοῦ βίου, 110 A ὅταν θεραπεύουν ἀνθρώπους πάσχοντας ἀπὸ ἀνιάτους ἀσθενείας, ὅταν ἀνακηρύσσωνται ἀπὸ ὅλους εὐεργέται καὶ προστάται καὶ σωτῆρες, ὅταν προφυλάσσουν τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους ὡς ἄγγελοι, ὅταν ὅλοι τοὺς προσέχουν· μᾶλλον δὲ ὅ,τι καὶ ἂν εἴπωμεν, δὲν θὰ εἶναι τέτοιο ὅπως ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ ἰδῇ εἰς τὴν πεῖραν καὶ

εἰς τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Αὐτὰ ἔπρεπε νὰ προβλέψουν οἱ νομοθέται, ἐὰν ἐγίνοντο αὐτὰ ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνουν, ὄχι νὰ συγκρατοῦν διὰ τοῦ φόβου τοὺς νέους, ὅταν ἀνδρωθοῦν πλέον, ἀλλὰ νὰ τοὺς παιδαγωγοῦν καὶ νὰ τοὺς διαπλάσσουν ἀπὸ παιδιά· καὶ ἔτσι δὲν θὰ ἐχρειάζοντο αἱ μετὰ ταῦτα ἀπειλαί. Τώρα δέ, συμβαίνει τὸ ἴδιο πρᾶγμα, ὅπως ἀκριβῶς ἕνας ἰατρὸς δὲν λέγει τίποτε εἰς τὸν ἀσθενῆ ὅταν ὑποφέρῃ, B οὔτε ὑποδεικνύει εἰς αὐτὸν τὰ ἐνδεδειγμένα, διὰ τῶν ὁποίων θὰ τὸν ἐθεράπευε ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν, ὅταν ὅμως ἔχῃ καταστραφῇ καὶ εἶναι πλέον ἀδύνατος ἡ θεραπεία, τότε κάνει χιλιάδας ὑποδείξεις. Δηλαδή, οἱ νομοθέται τότε μᾶς παιδαγωγοῦν, ὅταν πλέον διαστραφῶμεν.

Δὲν ἐνεργεῖ ὅμως ὁ Παῦλος τοιουτοτρόπως, ἀλλὰ ἐξ ἀρχῆς καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας τοποθετεῖ πλησίον των τοὺς διδασκάλους τῆς ἀρετῆς, ἐμποδίζων ἔτσι νὰ εἰσχωρήσῃ ἡ ἁμαρτία. Διότι αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρίστη διδασκαλία· ὄχι νὰ προσπαθοῦμεν νὰ ἀπομακρύνωμεν τὴν πονηρίαν ἀφοῦ προηγουμένως ἐπετρέψαμεν νὰ συντελεσθῇ, ἀλλὰ νὰ χρησιμοποιῶμεν ὅλους τοὺς τρόπους ὥστε νὰ γίνῃ ἀδιάβατος δι' αὐτὴν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις. Δι' αὐτὸ συμβουλεύω ὄχι μόνον νὰ ἐμποδίζωμεν αὐτοὺς ποὺ θέλουν νὰ κάμουν αὐτὸ ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι νὰ βοηθῶμεν C καὶ νὰ σώζωμεν τὸ σκάφος καὶ νὰ προετοιμάζωμεν εὐνοϊκὸν ταξείδι. Διότι, ἐὰν υἱοθετούσαμεν ὅλοι αὐτὴν τὴν γνώμην καὶ πρὶν ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα τοὺς ὡδηγούσαμεν εἰς τὴν ἀρετήν, τοῦτο μὲν θεωροῦντες ὡς κύριον ἔργον, ἐνῷ ὅλα τὰ ἄλλα ὡς ἀπομεμακρυσμένα ἀπὸ αὐτό, θὰ προέκυπτον τόσα πολλὰ ἀγαθά, ποὺ ἂν τὰ ἀναφέρω τώρα θὰ φανῶ ὅτι εἶμαι ἀλαζών. Καὶ ἐὰν κανεὶς θέλῃ νὰ μάθῃ, θὰ τὸ γνωρίσῃ καλῶς ἐπάνω εἰς τὰ ἔργα, καὶ θὰ ὁμολογήσῃ μὲν χάριν εἰς ἡμᾶς, πολλὴν δὲ πρὶν ἀπὸ ἡμᾶς εἰς τὸν Θεόν, ὅταν θὰ ἰδῇ νὰ βλαστάνῃ ἐπὶ τῆς γῆς ἡ οὐράνιος πολιτεία, καὶ τοὺς περὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν καὶ τοὺς περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγους ἤδη ἀπὸ ἐδῶ νὰ γίνωνται πιστευτοὶ καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς ἀπίστους. D

19. Καὶ ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι ἀλαζονεία, γίνεται φανερὸν ἀπὸ τὸ ἑξῆς: Ὅταν δηλαδὴ ἀνεφέρωμεν εἰς αὐτοὺς τὴν ζωὴν τῶν ἐρημιτῶν, ὡς πρὸς αὐτὴν μὲν δὲν ἔχουν τίποτε νὰ ἀντείπουν, νομίζουν ὅμως ὅτι προβάλλουν ἰσχυρὸν ἐπιχείρημα καὶ φιλονεικοῦν ἀναφερόμενοι εἰς τὸν μικρὸν ἀριθμὸν αὐτῶν ποὺ ἐπιτυγχάνουν αὐτὸ τὸ ἰδεῶδες. Ἐὰν ὅμως ἐφυτεύαμεν τὸν καρπὸν αὐτὸν καὶ εἰς τὰς πόλεις, καὶ ἐλάμβανε μίαν νομιμότητα καὶ ἀρχὴν ἡ εὐταξία, καὶ ἐδιδάσκομεν εἰς τὰ παιδιά, πρὶν ἀπὸ ὅλα, νὰ ἀγαποῦν τὸν Θεόν, καὶ ἐδιδάσκομεν τὰ πνευματικὰ μαθήματα ἀντὶ τῶν ἄλλων καὶ πρὸ

ὅλων τῶν ἄλλων, θὰ ἐξηφανίζοντο ὅλα τὰ δυσάρεστα, καὶ θὰ ἀπηλλάσσετο ἀπὸ μύρια κακὰ ἡ παροῦσα ζωή, **E** καὶ αὐτὸ ποὺ λέγεται περὶ τῆς μελλούσης, ὅτι δηλαδὴ ἐξηφανίσθη ἡ ὀδύνη, ἡ λύπη καὶ ὁ στεναγμός, ἀπὸ ἐδῶ θὰ ἀρχίζαμε νὰ τὸ ἀπολαμβάνωμεν. Διότι, ἐὰν δὲν μᾶς ἐκυρίευε ὁ πόθος τῶν χρημάτων καὶ τῆς ματαιοδοξίας, οὔτε τὸν θάνατον θὰ ἐφοβούμεθα, οὔτε τὴν πτωχείαν· δὲν θὰ ἐθεωροῦσαμεν τὴν ἀδικίαν ζημίαν, ἀλλὰ μᾶλλον μέγιστον κέρδος, δὲν θὰ ἐγνωρίζομεν νὰ ἐχθρευώμεθα οὔτε νὰ μισῶμεν, οὔτε ἀπὸ τὰ ἰδικά μας πάθη οὔτε ἀπὸ τὰ ξένα θὰ ἐπολεμούμεθα ποτέ, ἀλλὰ θὰ ἐπλησίαζε τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, **111 A** τὴν ἀγγελικὴν φύσιν.

Καὶ ποιὸς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τὰ ἐπέτυχεν αὐτά; θὰ εἰπῇς. Εὐλόγως ἀπιστεῖς, ἐπειδὴ κατοικεῖς εἰς τὰς πόλεις καὶ δὲν ἔχεις μελετήσει τὰ θεῖα βιβλία· ἐὰν ὅμως καὶ τοὺς ζῶντας εἰς τὰς ἐρήμους καὶ τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὰ πνευματικὰ βιβλία εἶχες γνωρίσει ἀπὸ πρῶτα, θὰ ἐπληροφορεῖσο ὅτι καὶ οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ πρὸ τούτων Ἀπόστολοι, καὶ οἱ πρὸ ἐκείνων δίκαιοι ἐπέδειξαν τὸν τρόπον αὐτὸν ζωῆς μὲ πᾶσαν λεπτομέρειαν.

Διὰ νὰ μὴ φιλονεικῶμεν ὅμως, ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι θὰ γίνῃ ὁ υἱός σου ὡσὰν τοὺς δευτέρους καὶ τοὺς τρίτους ἀπὸ ἐκείνους· καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν θὰ ἀπολαύσῃ μικρὰ ἀγαθά. Δὲν δύναται βεβαίως νὰ φθάσῃ τὸν Πέτρον καὶ τὸν Παῦλον, οὔτε κἂν νὰ τοὺς πλησιάσῃ· ἐξ αἰτίας λοιπὸν αὐτοῦ θὰ τοῦ στερήσωμεν τὴν μετ᾽ ἐκείνους τιμήν; **B** Διότι λέγων αὐτά, κάνεις τὸ ἴδιο πρᾶγμα ὡσὰν νὰ ἔλεγες: Ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ πολύτιμος λίθος, ἂς παραμείνῃ σίδηρος καὶ ἂς μὴ γίνῃ οὔτε ἄργυρος, οὔτε χρυσός; Διατί ὅμως δὲν σκέπτεσαι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ διὰ τὰ κοσμικὰ πράγματα, ἀλλ᾽ ἀντιθέτως πρὸς αὐτά; Διότι στέλλων τὸν υἱόν σου νὰ σπουδάσῃ δὲν περιμένεις ὁπωσδήποτε νὰ τὸν ἴδῃς εἰς τὴν κορυφήν, καὶ ὅμως ἐξ αἰτίας αὐτοῦ δὲν τὸν ἀπομακρύνεις ἀπὸ τὴν σπουδήν του, ἀλλὰ κάνεις τὸ πᾶν, ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ σένα, μένων ἱκανοποιημένος καὶ ἂν ἀκόμη συμπεριληφθῇ ὁ υἱός σου μεταξὺ τῶν πέντε ἢ δέκα πρώτων εἰς τὴν ῥητορικὴν ἱκανότητα. Καὶ ὅταν κατατάσσετε εἰς τὸν στρατὸν τοῦ βασιλέως τοὺς υἱούς σας, **C** δὲν περιμένετε ὁπωσδήποτε νὰ ἀνέλθουν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάρχου. Ὅμως δὲν τοὺς συμβουλεύετε νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν στρατιωτικὴν σταδιοδρομίαν, ἢ νὰ μὴ εἰσέλθουν εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἀλλὰ κάνετε τὸ πᾶν, ὥστε ποτὲ νὰ μὴν ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν σταδιοδρομίαν ἐκείνην, ἱκανοποιούμενοι νὰ τοὺς βλέπετε νὰ συγκαταλέγωνται ἔστω καὶ μεταξὺ τῶν μετρίων.

Διατί λοιπὸν ἐκεῖ μέν, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπολαύσῃ τὰ ἀνώτερα, καταβάλλετε πολλὴν προσπάθειαν καὶ ταλαιπωρεῖσθε, ἂν καὶ ἡ ἐλπὶς εἶναι ἀβεβαία, ἐδῶ δὲ ἀμελεῖτε καὶ ἀδιαφορεῖτε; Ἐπειδὴ ἔχετε μεγάλην ἐπιθυμίαν δι᾽ ἐκεῖνα, ἐνῷ δι᾽ αὐτὰ οὔτε μικράν· **D** ἔπειτα δέ, ἐπειδὴ ἐντρέπεσθε νὰ τὸ ὁμολογήσετε, ἐπενοήσατε δικαιολογίας καὶ προφάσεις. Διότι ἂν πραγματικῶς τὸ ἐπιθυμούσατε, τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν θὰ σᾶς ἠμπόδιζεν. Διότι συμβαίνει τὸ ἑξῆς: Ἂν κανεὶς ἀγαπᾷ κάτι πραγματικῶς, θὰ προτιμοῦσε νὰ ἐπιτύχῃ μυρίας φοράς, ἂν ὄχι τὸ πᾶν ἢ τὸ ἀνώτερον, τοὐλάχιστον ὅμως τὸ μέτριον ἢ τὸ κατώτερον· ἄλλωστε καὶ ὁ ἀγαπῶν τὸν οἶνον καὶ τὰ ποτά, ἂν δὲν δύναται νὰ εὕρῃ τὸν γλυκὺν καὶ ἀρωματικὸν οἶνον, ποτὲ δὲν θὰ περιφρονήσῃ καὶ τὸν κατώτερον. Καὶ ὁ φιλοχρήματος ἐπίσης, ἂν δὲν τοῦ δώσῃ κανεὶς πολυτίμους λίθους, οὔτε χρυσὸν ἀλλ᾽ ἁπλῶς χρήματα, θὰ τὸν εὐγνωμονῇ πάρα πολύ. Διότι τοιαύτη εἶναι ἡ ἐπιθυμία, πρᾶγμα τυραννικὸν καὶ ἱκανὸν νὰ πείσῃ ὁποιονδήποτε κυριεύσῃ, νὰ πάθῃ καὶ νὰ ὑποστῇ ὁ,τιδήποτε. Ὥστε, ἐὰν αὐτὰ τὰ λόγια δὲν ἦσαν δικαιολογία, ἔπρεπε καὶ νὰ συμπράττετε **E** καὶ νὰ συμπάσχετε μὲ τοὺς εὐσεβεῖς υἱούς σας. Διότι εἰς αὐτὸν ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπιτύχῃ κάτι, τὸ ἐμπόδιον δὲν εἶναι ἡ πραγματοποίησις, ἀλλὰ τὸ ὅτι πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ κάθε τρόπον διὰ νὰ τὸ ἐπιτύχῃ. Ἄλλωστε καὶ οἱ λαμβάνοντες μέρος εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, ἂν καὶ γνωρίζουν ὅτι μέσα ἀπὸ τόσον πλῆθος ἕνας θὰ κερδίσῃ τὰ τρόπαια τῆς νίκης, ὅμως καταβάλλουν μεγάλην προσπάθειαν καὶ ὑφίστανται ταλαιπωρίας. Ἂν καὶ βεβαίως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ σύγκρισις μεταξὺ αὐτῆς καὶ ἐκείνης τῆς περιπτώσεως, ὄχι μόνον λόγῳ τοῦ σκοποῦ τοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ καὶ διότι ἐκεῖ εἶναι ἀναπόφευκτον νὰ ἀπέλθῃ ἕνας μόνον στεφανωμένος, ἐδῶ ὅμως δὲν συνίσταται εἰς αὐτὰ ὑπεροχὴ καὶ μείωσις, δηλαδὴ ἄλλος μὲν νὰ ἀποχωρήσῃ ἀστεφάνωτος, ἄλλος δὲ στεφανωμένος, **112 A** ἀλλὰ μόνον ὡς πρὸς τὸ ὅ,τι ἄλλος μὲν θὰ ἐπιτύχῃ λαμπροτέραν νίκην, ἄλλος δὲ μικροτέραν, ὅμως ὅλοι ἀνεξαιρέτως ἀνακηρύσσονται νικηταί.

Γενικῶς δὲ ἂν ἠθέλαμεν καὶ ἐξ ἀρχῆς νὰ διαπλάσσωμεν τὰ παιδιὰ καὶ νὰ τὰ παραδίδωμεν εἰς τοὺς ἁρμοδίους διὰ τὴν μόρφωσίν των, δὲν θὰ ἦτο ἀφύσικον νὰ εὑρεθοῦν ὅλα εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν τοῦ στρατοπέδου, διότι δὲν θὰ παρέβλεπεν ὁ Θεὸς τόσον μεγάλην προθυμίαν καὶ ζῆλον, ἀλλὰ θὰ προσέφερε τὴν βοήθειάν του καὶ θὰ ἤγγιζε τὸ δημιούργημά του. Ὅταν δὲ ἐνεργῇ ὁ Θεός, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποτύχῃ ὁποιαδήποτε προσπάθεια, περισσότερον δὲ ἀδύνατον νὰ μὴ φθάσουν εἰς τὴν τελείαν λαμπρότητα καὶ δόξαν, ἀρκεῖ μόνον

νὰ ἐπράττομεν καὶ ἡμεῖς ὅ,τι ἐξηρτᾶτο ἀπὸ ἡμᾶς. Διότι, ἐὰν γυναῖκες ἠδυνήθησαν νὰ πείσουν τὸν Θεὸν **B** νὰ τὰς συμπαρασταθῇ εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν παιδιῶν, πολὺ περισσότερον ἡμεῖς θὰ ἠμπορέσωμεν, ἐὰν θέλωμεν. Τὰς μὲν λοιπὸν ἄλλας, διὰ νὰ μὴ ἐπεκτείνω τὸν λόγον, θὰ τὰς παραλείψω, ἂν καὶ θὰ ἠμποροῦσα νὰ ἀναφέρω πολλάς· θὰ ἀναφέρω ὅμως μίαν μόνον.

20. Ὑπῆρχε μία Ἰουδαία γυνή, ἡ Ἄννα.[27] Ἡ Ἄννα αὐτὴ ἐγέννησε ἕνα παιδὶ καὶ δὲν ἤλπιζε πλέον ν' ἀποκτήση ἄλλο, διότι καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ ἀπέκτησε μὲ πολλὰ δάκρυα, ἐπειδὴ ἦτο στεῖρα. Βλέπουσα δὲ τὴν ἀντίζηλόν της, ἡ ὁποία πολλάκις τὴν εἰρωνεύετο δι' αὐτό, δὲν ἔπαθε τίποτε τέτοιο, ὅπως ἐσεῖς, ἀλλ' ὅταν ἀπέκτησε τὸν υἱὸν ἐκεῖνον, **C** τὸν ἐκράτησε πλησίον της τόσον καιρόν, ὅσος ἀπῃτεῖτο διὰ τὴν γαλακτοτροφίαν του. Ὅταν δὲ ἔπαυσε νὰ ἔχῃ ἀνάγκην τῆς τροφῆς αὐτῆς, τὸν ἐπῆρεν ἀμέσως καὶ τὸν ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Θεόν, καὶ παρεκάλεσε νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ πλέον εἰς τὸ πατρικὸν σπίτι, ἀλλὰ κατοικοῦσε πάντοτε εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐὰν ποτε ἐνοσταλγοῦσε νὰ τὸν ἰδῇ, ὡς μητέρα ποὺ ἦτο, δὲν ἐκαλοῦσε κοντά της τὸ παιδί, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἴδια μαζὶ μὲ τὸν πατέρα ἐπήγαινε εἰς τὸ παιδί. Ἀπεῖχε ἀπὸ αὐτὸ λοιπόν, διότι ἦτο ἀφιέρωμα. Καὶ ἔγινε τόσον γενναῖος καὶ μέγας ἐκεῖνος ὁ νεανίας, ὥστε, ὅταν ὁ Θες ἀπεστράφη τὸ γένος τῶν Ἑβραίων ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης κακίας του καὶ ἔπαυσε νὰ τοὺς δίδῃ τοὺς χρησμούς του, **D** οὔτε ἐφανέρωνε πλέον κάποιαν ὀπτασίαν, τὸν ἐπανέφερε πάλιν διὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τὸν ἔπεισε νὰ τοὺς δίδῃ τὰ ἴδια ποὺ τοὺς ἔδιδε καὶ προηγουμένως, καὶ ἐπανέφερε τὴν προφητείαν, ἡ ὁποία εἶχεν ἀπομακρυνθῆ. Καὶ τὰ ἐπέτυχε αὐτά, ὄχι ὅταν ἐνηλικιώθη, ἀλλ' ὅταν ἀκόμη ἦτο μικρὸ παιδί· «Οὐκ ἦν γάρ, λέγει, ὅρασις διαστέλλουσα, καὶ ῥῆμα τίμιον ἦν» (Α´ Βασ. 3, 1).

Ἀλλ' ὅμως ἂν καὶ ἔτσι εἶχαν τὰ πράγματα, ὁ Θεὸς συχνὰ τοῦ ἔδιδε χρησμούς. Τόσον κέρδος προκύπτει πάντοτε μὲ τὸ νὰ τοῦ ἀφιερώνωμεν μερικὰ ἀπὸ τὰ ἀποκτήματά μας καὶ νὰ παραιτούμεθα ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ χρήματα, οὔτε ἀπὸ τὰ ἀποκτήματα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ τέκνα μας. **E** Διότι ἐὰν διατασσώμεθα νὰ κάμνωμεν αὐτὸ διὰ τὴν ἰδικήν μας ψυχήν, πολὺ περισσότερον δι' ὅλους τοὺς ἄλλους. Αὐτὸ ἔκαμε, ἄλλωστε, καὶ ὁ πατριάρχης Ἀβραάμ, μᾶλλον δὲ πολὺ μεγαλύτερον, δι' αὐτὸ καὶ ξαναπῆρε περισσότερον ἔνδοξον τὸν

27. Πρόκειται περὶ τῆς μητρὸς τοῦ Κριτοῦ Σαμουήλ, ἥτις στεῖρα οὖσα, διὰ πολλῶν προσευχῶν καὶ δακρύων ἀπέκτησε υἱόν, τὸν ὁποῖον καὶ ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Θεὸν ἀπὸ τῆς νηπιακῆς του ἡλικίας (Α´ Βασ. 1, 19 - 27).

υἱόν του. Πράγματι, τότε πρὸ πάντων ἔχομεν τὰ παιδιά μας, ὅταν τὰ παραδώσωμεν εἰς τὸν Θεόν. Καὶ ἐκεῖνος θὰ τὰ προστατεύσῃ πολὺ περισσότερον, ἐπειδὴ φροντίζει καὶ περισσότερον. Δὲν βλέπετε ὅτι αὐτὰ γίνονται καὶ εἰς τὰ σπίτια τῶν πλουσίων; Ἐκεῖ, δηλαδή, δὲν θὰ ἴδῃς τόσον λαμπροὺς τοὺς υἱούς, ποὺ κατοικοῦν μετὰ τῶν πατέρων των, 113 **A** οὔτε τόσον ἰσχυρούς· ὅσους ὅμως οἱ βασιλεῖς, ἀφοῦ τοὺς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τοὺς γονεῖς των, τοὺς ἀναθέσουν τὴν διαχείρισιν καὶ τὴν διαφύλαξιν τῶν θησαυρῶν, αὐτοὶ ἀπολαμβάνουν μεγαλυτέραν εὔνοιαν καὶ θάρρος, καὶ εἶναι τόσον ἐνδοξότεροι τῶν συνδούλων των, ὅσον οἱ οἰκοδεσπόται ἀπὸ τοὺς δούλους. Ἐὰν δὲ οἱ ἄνθρωποι εἶναι τόσον καλοὶ καὶ εὐνοϊκοὶ πρὸς τοὺς ὑπηρετουμένους, πολὺ περισσότερον ἡ ἄπειρος ἀγαθότης, δηλαδὴ ὁ Θεός. Ἂς τοὺς ἀφήνωμεν λοιπὸν νὰ ὑπηρετοῦν, χωρὶς νὰ ὁδηγοῦμεν αὐτοὺς εἰς τὸν ναὸν βεβαίως, ὅπως ἀκριβῶς τὸν Σαμουὴλ ἡ μητέρα του, ἀλλὰ εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν μετὰ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀρχαγγέλων. Καὶ εἶναι φανερὸν εἰς τὸν καθένα **B** ὅτι μαζὶ μ' ἐκείνους θὰ διακονήσουν χωρὶς ἄλλο καὶ θὰ ὑπηρετήσουν ὅσοι ἠσχολήθησαν μὲ τὴν φιλοσοφίαν αὐτήν. Καὶ ὄχι μόνον διὰ τοὺς ἑαυτούς των ἀλλὰ καὶ ἐσᾶς θὰ προστατεύσουν μὲ μεγαλυτέραν παρρησίαν. Διότι ἐὰν μερικοὶ χάριν τῶν πατέρων των ἐπέτυχον κάποιαν παρηγορίαν, πολὺ περισσότερον οἱ πατέρες χάριν τῶν παιδιῶν. Διότι ἐκεῖ μὲν ὑπῆρχε μόνον τὸ φυσικὸν δικαίωμα, ἐδῶ δὲ καὶ τὸ τῆς ἀνατροφῆς ποὺ εἶναι πολὺ σπουδαιότερον ἀπὸ τὸ τῆς φύσεως. Καὶ αὐτὰ τὰ δύο θὰ σᾶς τὰ βεβαιώσω ἀπὸ τὰς θείας Γραφάς. Τὸν Ἐζεκίαν δηλαδὴ ποὺ ἦτο ἐνάρετος μὲν καὶ εὐσεβής, δὲν εἶχεν ὅμως τόσην παρρησίαν ἀπὸ τὰ ἐπιτεύγματά του, ὥστε νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἕνα μεγάλον κίνδυνον, εἶπε ὁ Θεὸς ὅτι τὸν σώζει λόγῳ τῆς ἀρετῆς τοῦ πατρός του. **C** Διότι λέγει· «Ὑπερασπιῶ τῆς πόλεως ταύτης τοῦ σῶσαι αὐτὴν δι' ἐμέ, καὶ διὰ Δαυΐδ τὸν παῖδά μου» (Δ´ Βασ. 19, 34). Καὶ πρὸς τὸν Τιμόθεον γράφων ὁ Παῦλος ἔλεγεν ὅτι· «Σωθήσονται διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἁγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης» (Α´ Τιμ. 2, 15). Καὶ τὸν Ἰώβ, ὅπως καὶ διὰ τὰ ἄλλα χαρίσματά του τὸν ἐπήνεσε ἡ Γραφή, διότι ἦτο δίκαιος καὶ εἰλικρινὴς καὶ εὐσεβής, τοιουτοτρόπως τὸν ἐπήνεσε καὶ διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν παιδιῶν του. Αὐτὴ δὲ ἀπέβλεπε ὄχι νὰ τοὺς ἐξασφαλίσῃ πλοῦτον, οὔτε νὰ τοὺς κάμῃ δοξομανεῖς καὶ ἐνδόξους, ἀλλὰ τί; Ἄκουσε τὴν Γραφήν, ἡ ὁποία λέγει: «Ὅταν συνετελέσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ πότου αὐτῶν, ἀπέστελλεν Ἰώβ, καὶ ἐκαθάριζεν αὐτούς, καὶ ἀνιστάμενος τὸ πρωῒ προσέφερε περὶ αὐτῶν θυσίαν κατὰ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, καὶ μόσχον **D** ἕνα

περὶ ἁμαρτίας, ὑπὲρ τῶν ψυχῶν αὐτῶν· Ἔλεγε γὰρ Ἰὼβ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, Μήποτε οἱ υἱοί μου ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῶν κακὰ ἐνενόησαν πρὸς Θεὸν» (Ἰὼβ Ι, 5).

Ἆρά γε θὰ ἔχωμεν τίποτε νὰ ἀπολογηθῶμεν, ἀποτολμῶντες τοιαῦτα; Διότι ἐὰν ὁ πρὸ τῆς χάριτος, ὁ πρὸ τοῦ νόμου, ὁ μὴ ἀκούσας οὐδεμίαν διδασκαλίαν, τόσον σοβαρὰν ἐπιμέλειαν ἐπεδείκνυε διὰ τὰ παιδιά του, ὥστε νὰ τρέμη καὶ διὰ τὰ ἐν διανοίᾳ ἁμαρτήματα, ποιὸς θὰ γλυτώσῃ ἐμᾶς ποὺ ἔχομεν **E** τόσους διδασκάλους, τέτοια παραδείγματα καὶ τόσας πολλὰς συμβουλάς, ὅταν δὲν φοβούμεθα ὄχι μόνον διὰ τὰ κρυφὰ ἁμαρτήματα, ἀλλὰ περιφρονοῦμεν καὶ τὰ φανερά, καὶ ὄχι μόνον τὰ περιφρονοῦμεν, ἀλλὰ καὶ ἀπομακρύνομεν αὐτοὺς ποὺ θέλουν νὰ τὰ διορθώσουν; Καὶ τὸν Ἀβραὰμ δέ, ὅπως εἶπα προηγουμένως, μαζὶ μὲ τὰς ἄλλας ἀρετάς του καὶ αὐτὸ τὸν ἔκαμε λαμπρόν.

21. Ἔχοντες λοιπὸν τόσα πολλὰ παραδείγματα, ἂς προετοιμάζωμεν ὑπηρέτας διὰ τὸν Θεὸν καὶ ἐμπείρους λειτουργούς. Διότι ἐὰν κανεὶς μὲ τὸ νὰ διατηρῇ ἀθλητὰς εἰς τὰς πόλεις ἢ μὲ τὸ νὰ γυμνάζῃ στρατιώτας διὰ τοὺς βασιλεῖς θὰ τιμηθῇ μὲ μεγάλην τιμήν, πόσην δωρεὰν εἶναι εὔλογον νὰ λάβωμεν ἡμεῖς, ποὺ ἀνατρέφομεν διὰ τὸν Θεὸν γενναίους καὶ σπουδαίους ἄνδρας, μᾶλλον δὲ ἀγγέλους; 114 **A** Ἂς κάμωμεν τὸ πᾶν λοιπόν, ὥστε νὰ τοὺς κληροδοτήσωμεν τὸν πλοῦτον τῆς εὐσεβείας ὁ ὁποῖος διατηρεῖται καὶ συνοδεύει μετὰ θάνατον, καὶ δύναται ὄχι μόνον ἐδῶ ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ νὰ χρησιμεύσῃ πάρα πολύ. Διότι ὁ μὲν κοσμικὸς πλοῦτος δὲν θὰ ἀκολουθήσῃ μετὰ τὸν θάνατον, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ χάνεται ἐνωρίτερον καὶ πολλάκις καταστρέφει καὶ τοὺς ἰδιοκτήτας του· αὐτὸς ὅμως ὁ πλοῦτος καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εἶναι ἀσφαλὴς καὶ θὰ διαφυλάξῃ μὲ πολλὴν ἀσφάλειαν τοὺς ἰδιοκτήτας του. Διότι, τέτοια εἶναι ἡ φύσις τῶν πραγμάτων: Αὐτὸς ποὺ προτιμᾷ τὰ γήϊνα ἀντὶ τῶν πνευματικῶν θὰ στερηθῇ καὶ τὰ μὲν καὶ τὰ δέ· αὐτὸς ὅμως ποὺ ἐπιθυμεῖ τὰ οὐράνια, θὰ ἐπιτύχῃ ὁπωσδήποτε καὶ τὰ ἐπίγεια. Δὲν εἶναι ἰδική μου ἡ φράσις αὐτὴ ἀλλὰ τοῦ ἰδίου τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος πρόκειται νὰ μᾶς τὰ δώσῃ αὐτά. **B** Διότι λέγει: «Ζητεῖτε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν» (Ματθ. 6, 33). Τί θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τὴν τιμὴν αὐτήν; Φρόντιζε, λέγει, ὑπὲρ τῶν πνευματικῶν, καὶ ἐμπιστεύσου ὅλα τὰ ἰδικά σου εἰς ἐμέ. Ὅπως ἀκριβῶς ὁ φιλόστοργος πατέρας ὁ ὁποῖος ἔχει ἀναλάβει τὴν φροντίδα τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὴν ἐπιστασία τῶν δούλων καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, καὶ προτρέπει πλέον τὸ παιδί του νὰ ἀσχολῆται μόνον μὲ τὴν φιλοσοφίαν, ἔτσι λοιπὸν καὶ ὁ Θεός.

Ἂς πειθώμεθα λοιπὸν καὶ ἂς ζητῶμεν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἔτσι θὰ ἴδωμεν τὰ παιδιά μας παντοῦ νὰ ἐπιτυγχάνουν, καὶ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι θὰ γίνωμεν ἔνδοξοι μαζὶ μὲ αὐτούς, καὶ θὰ ἀπολαύσωμεν καὶ τὰ παρόντα ἐὰν ἐπιθυμοῦμεν σφοδρῶς μόνον τὰ μελλοντικὰ καὶ οὐράνια. **C** Αὐτὰ λοιπόν, ἐφ' ὅσον σεῖς πεισθῆτε, θὰ ἀποφέρουν μεγάλον μισθόν, ἐὰν ὅμως ἀντιλέγετε καὶ ἀπιστῆτε θὰ σᾶς φέρουν τὴν σκληροτέραν τιμωρίαν. Διότι δὲν θὰ ἠμπορέσετε νὰ ἀπολογηθῆτε οὔτε νὰ εἰπῆτε ὅτι δὲν ὑπῆρχε κανεὶς διὰ νὰ μᾶς τὰ διδάξῃ. Μάλιστα δὲ καὶ πρὸ τῶν ἰδικῶν μας λόγων ἡ δικαιολογία αὐτὴ ἔχει ἀπορριφθῆ, ἐπειδὴ καὶ ἡ φύσις ἔχει ἀκριβὲς κριτήριον τῶν καλῶν καὶ τῶν κακῶν, καὶ ἡ φιλοσοφία αὐτὴ εὑρίσκεται παντοῦ, καὶ ὅλα τὰ δεινὰ τῆς ζωῆς εἶναι ἱκανὰ νὰ ὁδηγήσουν εἰς τὴν ἔρημον καὶ αὐτοὺς ἀκόμη ποὺ ἀγαποῦν πάρα πολὺ τὴν ζωήν. Καὶ ἐὰν μὲν ἐσιωπούσαμεν, ὅπως εἶπα, πάλιν θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ ἀπολογία, τώρα ὅμως πολὺ περισσότερον μὲ τοὺς μακροσκελεῖς λόγους καὶ τὴν τόσην προτροπὴν ποὺ ἐξάγεται ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, **D** καὶ τὴν σαφεστέραν, τὴν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν δηλαδή. Καὶ ἐὰν μὲν ἦτο δυνατὸν παραμένοντες εἰς τὸ σπίτι νὰ μὴ διαφθαροῦμεν τελείως ἀλλὰ νὰ ἐπιτύχωμεν, ἔστω καὶ εἰς τὴν τελευταίαν τάξιν τῆς σωτηρίας, μάλιστα δὲ οὔτε θὰ ἀπεφεύγομεν τὴν τιμωρίαν, ἐὰν ἐμποδίζωμεν τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ ζήσουν αὐστηροτέραν ζωήν, καὶ τοὺς κρατοῦμεν εἰς τὰ κοσμικὰ αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι λαχταροῦν νὰ πετάξουν εἰς τὸν οὐρανόν. Ὅταν ὅμως δὲν εἶναι τοῦτο δυνατόν, ἀλλὰ ἐξάπαντος ἀπολεσθοῦν ὅλοι κατ' ἀνάγκην εἰς τὰς πόλεις, καὶ ὁ κίνδυνος εἶναι διὰ τὰ ἔσχατα, ποίαν συγγνώμην θὰ λάβωμεν, ποίαν δὲ ἀπολογίαν, ἔχοντες βαρυτέρας εὐθύνας ὄχι μόνον διὰ ἰδικά μας ἁμαρτήματα ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας τῶν παιδιῶν, ποὺ θὰ διαπράξουν μετὰ ταῦτα; **E** Διότι δὲν νομίζω ὅτι θὰ τιμωρηθοῦν τόσον πολὺ ἐκεῖνα, διὰ τὰ μετὰ ταῦτα ἁμαρτήματά των, παρασυρθέντα εἰς τὴν τρικυμίαν αὐτήν, ὅσον ἐσεῖς ποὺ τοὺς ἐδημιουργήσατε τὴν δύσκολον αὐτὴν κατάστασιν. Καὶ ἐὰν συμφέρῃ εἰς αὐτὸν ποὺ σκανδαλίζει ἕνα ἄνθρωπον νὰ καταποντισθῇ εἰς τὴν θάλασσαν μὲ μυλόπετραν, ποία τιμωρία καὶ κόλασις θὰ εἶναι ἀρκετὴ διὰ τοὺς ἐπιδεικνύοντας αὐτὴν τὴν σκληρότητα καὶ τὴν τραχύτητα εἰς τὰ παιδιά; Δι' αὐτὸ σᾶς παρακαλῶ νὰ παύσετε τὴν φιλονεικίαν καὶ νὰ γίνετε πατέρες φιλοσόφων παιδιῶν. Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἰπῆτε αὐτὸ ποὺ ἀκούω ἀπὸ πολλούς, οἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ δικαιολογηθοῦν. 115 **A** Ποῖον λοιπὸν εἶναι τοῦτο; Ἐπειδὴ ἐγνωρίζαμεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ φθάσουν εἰς τὸ τέρμα, δι' αὐτὸ τοὺς ἠμποδίσαμεν. Διότι καὶ ἐὰν τὸ προεγνώ-

ριζες αὐτὸ σαφῶς καὶ δὲν ἦτο τὸ πρᾶγμα εἰκασία, μολονότι πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἀνεμένοντο νὰ πέσουν ἐστάθησαν ὀρθοί, πλὴν ὅμως, καὶ ἂν ἀκόμη τὸ προεγνώριζες, πάλιν δὲν ἔπρεπε νὰ τὸν ἀποσύρῃς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Οὔτε βεβαίως ἐὰν ἐπιδικλύνωμεν μερικοὺς ποὺ ἐπρόκειτο νὰ πέσουν, αὐτὸ ἀποτελεῖ ἱκανοποιητικὴν ἀπολογίαν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἴδιο πρὸ πάντων εἶναι ποὺ μᾶς καταδικάζει. Διατί δὲν ἄφησες νὰ συντελεσθῇ ἡ πτῶσις ἀπὸ τὴν ἰδικήν του ὀκνηρίαν ἀλλὰ ἐπρόλαβες καὶ ἐφορτώθης τὴν ἁμαρτίαν καὶ ἔστρεψες τὴν τιμωρίαν εἰς τὴν ἰδικήν σου κεφαλήν; Μᾶλλον δὲ οὔτε ἔπρεπε νὰ τὸν ἀφήσῃς νὰ πέσῃ. B Διατί δὲν ἔκαμες τὸ πᾶν ὥστε νὰ μὴ πέσῃ ὁ υἱός σου; Ἄρα, ἐπειδὴ πρὸ πάντων ἐγνώριζες ὅτι θὰ πέσῃ, δι' αὐτὸ ἰδιαιτέρως θὰ ἦσουν ἄξιος τιμωρίας. Διότι αὐτὸς ποὺ τὸ γνωρίζει ἐκ τῶν προτέρων πρέπει ὄχι νὰ καταρρίπτῃ, ἀλλὰ νὰ ἁπλώνῃ χέρι βοηθείας καὶ νὰ ἐπιδεικνύῃ μεγαλύτερον ζῆλον, διὰ νὰ στηριχθῇ ἀφόβως ὁ μέλλων νὰ πέσῃ, εἴτε ἐπρόκειτο νὰ πέσῃ, εἴτε ὄχι. Διότι ἐμεῖς πρέπει νὰ πράξωμεν ἐξ ὁλοκλήρου τὸ καθῆκον μας, καὶ ἂν ἀκόμη οἱ ἄλλοι δὲν πρόκειται νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ ἐμᾶς. Διὰ ποῖον λόγον ὅμως; Διὰ νὰ μὴ λογοδοτήσωμεν ἐμεῖς ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ ἐκεῖνοι. Πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔλεγε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς κατηγορῶν αὐτόν, ὁ ὁποῖος δὲν εἰργάσθη διὰ νὰ πολλαπλασιασθῇ τὸ τάλαντον. «Ἔδει γάρ σε, λέγει, καταβαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις· κἀγὼ ἐλθὼν μετὰ τόκου C ἂν ἀπήτησα αὐτό» (Ματθ. 25, 27).

Ἂς ὑπακούσωμεν λοιπὸν εἰς τὸν συμβουλεύοντα ταῦτα, διὰ ν' ἀποφύγωμεν καὶ τὴν τιμωρίαν. Διότι δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ξεγελάσωμεν μαζὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος ἐρευνᾷ τὰς καρδίας καὶ τὰ φέρει ὅλα εἰς τὸ φῶς, καὶ μᾶς καθιστᾷ εἰς ὅλα ὑπευθύνους διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν παιδιῶν. Διότι, ἐὰν αὐτὸς ποὺ δὲν ἐπλήρωσε τὸ χρέος του ἐτιμωρήθη τόσον αὐστηρῶς, ὁ ἐμποδίζων αὐτοὺς ποὺ θέλουν νὰ πληρώσουν τί θὰ ὑποστῇ; Διότι καὶ ἂν ἀκόμη δὲν καταστραφοῦν μέσα εἰς τὰς κοσμικὰς φροντίδας τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὴν ἰδικήν μας προτροπήν, ἀλλὰ καὶ ὑποστοῦν μὲ γενναιότητα τὴν ἐπίθεσιν καὶ κατοικήσουν πάλιν εἰς τὰ ὄρη, ἡ αὐτὴ τιμωρία ἀναμένει αὐτοὺς ποὺ ἠθέλησαν νὰ τοὺς ἐμποδίσουν. D Ὅπως ἀκριβῶς δηλαδὴ ὁ ὁδηγῶν πρὸς τὸν τρόπον αὐτὸν ζωῆς εἴτε κατορθώσῃ νὰ πείσῃ, εἴτε ὄχι, λαμβάνει ἀκέραιον τὸν μισθὸν (διότι ἔκαμε τὸ καθῆκον του), ἔτσι καὶ αὐτὸς ποὺ θέλει νὰ καταστρέψῃ, εἴτε τὸ κατορθώσῃ εἴτε ὄχι, θὰ ὑποστῇ τὴν αὐτὴν τιμωρίαν, διότι ἐκ μέρους του ἔκαμε τὸ πᾶν. Ὥστε καὶ ἂν ἀκόμη δὲν κατορθώσετε νὰ ἀνατρέψετε τὰ γενναῖα φρονήματα τῶν παιδιῶν, καὶ μόνον δι' αὐτὴν τὴν ἐνέργειάν σας

θὰ ὑποστῆτε τὴν ἰδίαν τιμωρίαν, ποὺ θὰ ὑποστοῦν καὶ οἱ κρημνίσαντες αὐτοὺς ἀπὸ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο. Ἐννοήσαντες λοιπὸν ὅλα αὐτὰ καὶ ἀφήνοντες ὅλας τὰς δικαιολογίας, ἂς φροντίσωμεν νὰ γίνωμεν πατέρες γενναίων παιδιῶν, οἰκοδόμοι χριστοφόρων ναῶν, ἐπιμεληταὶ οὐρανίων ἀθλητῶν, ἀλείφοντες, ἀνορθοῦντες, E μὲ κάθε τρόπον ἐπιδιώκοντες τὴν ὠφέλειαν αὐτῶν, διὰ νὰ συμμετάσχωμεν καὶ τῶν ἰδικῶν των στεφάνων ἐκεῖ. Ἂν ὅμως φιλονεικῆτε, τὰ μὲν παιδιὰ ἂν εἶναι γενναῖα, καὶ ἂν ἀκόμη σεῖς δὲν θέλετε, θὰ καταλήξουν εἰς τὴν μοναχικὴν ζωήν, καὶ θὰ ἀπολαύσουν ὅλα τὰ ἀγαθά, εἰς ἐσᾶς δὲ θὰ ὑπομείνῃ τὸ νὰ ἐπισύρητε διὰ τοὺς ἑαυτούς σας τὴν ἀτελεύτητον κόλασιν, καὶ τὸ νὰ ἐπαινέσετε ὅλα τὰ λεχθέντα ἀπὸ ἐμέ, τότε, ὅταν πλέον οἱ ἔπαινοι δὲν θὰ σᾶς ὠφελήσουν καθόλου.